

Tartalom

BÖNDÖR Pál: Kirakatpor (regényrészlet)	3
Lana BASTAŠIĆ: Hasan Avdić felesége (novella) (BOGNÁR Dorottya fordítása)	14
FEKETE I. Alfonz: Az elsüllyedt világom II. (kisprózák)	20
NOVÁK Éva: Önmagunk ■ Fontos ■ Bálványok ■ Maradók ■ A kutató ■ Sommás ■ Jótékony képzelet ■ Semmi ■ Nem a dolgok változnak (versek)	23
GÉCZI János: 33. hang (regényrészlet)	27

* * *

TERÉK Anna: Vajdasági lakodalom II. (Sátras revü)	34
---	----

BORI IMRE EMLÉKÉRE

HARKAI VASS Éva: Bori Imre (1929–2004)	60
WEISSENBECK József: A Könyvember	64

A NAGY HÁBORÚ

CSORBA Béla: Szolnoktól Sabácig (Koczka József naplója [1914]) I.	69
---	----

TOLNAI OTTÓ KALAPDOBOZÁRÓL

VISY Beatrix: Csicsóka, tarack és egyéb elágazások	102
PISZÁR Ágnes: Bevezetés a művészetről szóló beszédbe	109
MÁRTON Evelin: Gyöngyhalászat kalapdobozzal	113

* * *

PRESSBURGER Csaba: Ezer év körforgás (Szabadkai Népszínház: <i>Macbeth</i>)	116
---	-----

AZ OLVASS BE! CÍMŰ RENDEZVÉNYSOROZAT SZÖVEGEIBŐL

PATÓCS László: Hat szereplő panelt keres; DANCSÓ Andrea: Széttartó naplójátékok; LÁBADI Lénárd: Regék a panelből (TALLÉR Edina: <i>Lehetek én is</i>)	118
FEHÉR Dorottya: Kéttűzközt; KOMÁROMI Dóra: Az elmúlás világa; ANTALOVICS Péter: Kétvízköz elvesztése (SZŐCS Petra: <i>Kétvízköz</i>)	121
SÁGI VARGA Kinga: (Ex)szilánkok; KELEMEN Emese: Képkockák; LÁBADI Dávid: Életutak találkozása (CSAPODY Kinga: <i>Ex</i>)	125

A Híd honlapja: www.hid.rs

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+3

HÍD : irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat /
Főszerkesztő Faragó Kornélia. – 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940) ; 9. évf., 1. sz. (1945)–. – Újvidék : Forum Könyvkiadó Intézet, 1934–1940 ; 1945–. – 23 cm

Havonta

ISSN 0350–9079

COBISS.SR-ID 8410114

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2014. április. Kiadja a Forum Könyvkiadó Intézet. Igazgató: Virág Gábor. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457-216; a Híd honlapja: www.hid.rs; e-mail: hid@forumliber.rs – A Szerb Köztársaság Tudományügyi és Technológiai Minisztériuma által tudományosnak (M53) minősített folyóirat. – Szerkesztőségi fogadóóra kedden 10-től 11 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető az Izdavački zavod Forum 840-905668-94-es számlára (broj modela 97, poziv na broj [odobrenje] 16-80250-742131-00-04-820); előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj 2014-re belföldön 1200 dinár. Egyes szám ára 120, kettős szám ára 200 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 60 EUR – Készült az Ideál Nyomdában, Újvidéken.
– YU ISSN 0350-9079

Kirakatpor

Regényrészlet

Leírhatnám a nappalit, ahol ültem, ültünk akkor már több órája, esetleg a házat is, az utcát, a városnegyedét, de nem sokra mennénk vele.

Tudta, hogy csak holnap késő délután lesz kész a kocsim. Tudta azt is, hogy fáradt vagyok és lusta, beszélhet, mesélhet, nem szakítom félbe, nem hagyom faképnél sem, nincs is hova mennem, mert már alig ismerek valakit itt, közel ötven éve, hogy elköltöztem. Vagy nem is a kocsimra vártam, hanem a reptérre kellett mennem, hogy átkeljek az óceánon?

Földszinti garzonban laktunk, kezdett bele a mondókájába. Miért földszint, ha hétlépcsőnyi magasan van? Már aprócska kisiskolásként gondjaim voltak a nyelvel. A hagyma héja sárgásbarna, töprengtem, a belseje pedig fehér, miért mondjuk mégis mi magyarok, hogy vörös, és miért látják a délszlávok feketének? Miért vörös, miért fekete, ha barna? A nyelv megbízhatatlan, pontatlan, vontam le a következtetést, de ez kihívás is volt, hogy mégis egyértelműen kíséreljek meg fogalmazni, már amennyire az lehetséges. Így aztán második, harmadikos koromtól vezetgettek, mutogattak mindenfelé, mint egy cirkuszi majmot, hogy milyen ügyesen fogalmazok. Erre nem voltam különösképpen büszke, de nem is nagyon zavart, közömbös maradtam, úgy emlékszem. Arra lettem volna büszke, ha én is át tudom dekázgatni a nagyszünetet a labdával, anélkül, hogy egyszer is leesne a földre, mint egy a-osztálybeli, sápadt fiú, akinek elfelejtettem a nevét, talán azért, mert hamarosan eltűnt, elköltöztek talán. Amúgy a pályán használhatatlan, rossz focista volt.

A lakás tizenkilenc négyzetméteres volt, ami a magamfajta kisembernek csupán töprengésre vagy olvasásra biztosított elég helyet; kicsiny mozgástér tehát a testnek, de éppen ezáltal megnyíló, szinte végtelen tér a léleknek, a képzelet szárnyalásának. Tehát a garzon egyéniségformáló ha-

tása az én esetemben kétségtelen. Garzonlakás szülte karakter? Anya szinte mindig otthon volt, főzött, takarított, mosott, vasalt, mosogatott, apa pedig alig: fél ötkor kelt, ment dolgozni, fél egykor jött meg, evett, szundított egyet, és ment vissza a munkahelyére, két váltásban dolgozott, késő este jött meg, ilyenkor rádiózott leginkább. Néha beszélgettek anyával. Félálomban hallgattam őket az ágyamban. Amennyire emlékszem, főleg arról volt szó, hogy mit kellene venni. Mindig kellett valamit vásárolni, és ez mindig kisebb-nagyobb gondot jelentett. Ott és akkor született meg, ha nem is a szemem láttára, de a fülem hallatára a fogyasztói társadalom. De most inkább vissza, vissza: nem is hétlépcsőnyi magasságról beszélünk, hiszen a bejáratnál is van egy lépcsőfok, morfondíroztam továbbra is, ez összesen tehát nyolc, mi több, az udvarba pedig tizenegy lépcsőfok vezet. Szó sincs tehát földszintről, mondtam is aztán egyszer apának. Vasárnap volt, ilyenkor nem volt fáradt, ideges, olykor még beszélgetni is lehetett vele. Magasföldszint ennek a helyes neve, mondta mosolyogva apa. Ezzel végképp nem voltam kibékülve. Ha magas, akkor nem földszint. Ha meg földszint, akkor nem lehet magas. Nem emelet, de magasabb mint a földszint? Esetleg. Talán. De nem! Ha nem a föld szintjén van, akkor nem szerepelhet ez az elnevezésében sem. Nem, ez egy teljesen értelmetlen szó, állapítottam meg, mivel szigorúbb ember voltam akkor még, mint lettem aztán felnőttkoromra.

Kik ezek az árnyak? Ki vagy köztük te ma? Meg egyáltalán.

Mekkora nyitott tér egyszerre, milyen korlátlan szabadság váratlanul!
Hm. Sőt: hm, hm.

Ha eddig ült, most felállt vagy fordítva: – És ez mi, hogy kezdem magam újra úgy érezni, mint amikor legelőször magamhoz már hasonló voltam? Nem tudom, hogy ezt mondta is, vagy csak gondolta az, aki az imént felállt vagy visszaült. Vagy valaki más gondolta. Vagy csak úgy kitaláltam. Vagy te, igen, te: hajnal hasad, hasadban korog a világ, mert mindig mindenre éhes. Hol van az, ami már nincsen – benned vagy a ceruzában, amellyel most ezt írod? Mindenki és minden ceruzában, vagy mégsem? Közben szaporodtak az érthetetlen szavak, mondatok. Ami a két, időben távoli, pelenkás korszak közé befért, az is szar volt, mondta a vénséges Cibulka bácsi, ha így hívták, lehet, hogy rosszul emlékszem, lehet, hogy Mraznak hívták vagy Cvijannak, nem neked mondta, de te is hallottad, és nem értetted teljesen, sejtéseid voltak csupán, melyek elborzasztottak. Sok mindent nem értettél, de már elküldhettek biztosítékot venni a vilányórába, tíz amper, húsz amper; százas szegért, egy doboz rajzszögért vagy mákért, amit magadnak kellett kézzel ledarálnod. Olykor-olykor tiéd volt a visszajáró pénz. Ez gondot okozott. Nyalókát lehetett rajta venni, de

kétféle volt belőle, az olcsóbb öt dinárba került, narancsszínű és -ízű volt, nagyobb is, de az egy dinárral többet kóstáló málnaszínű finomabb volt. Ez az egy dinár leginkább gondot okozott. Ezért a pénzerméért semmit az égvilágon nem lehetett kapni, arra szolgált csupán, hogy kibabráljon veled. Rövidnadrágos kissrácként máris kezdél integrálódni, és mi tagadás, belebonyolódni az éppen alakuló fogyasztói társadalom ellentmondásos, szövevényes világába. Presztízskérdés volt ám, hogy az olcsóbbat vagy a drágábbat nyalogatod-e. De ez sem volt olyan egyszerű, lévén a narancsszínű szerbiai termék volt, a málnás szlovén gyártmány, nem viccelek, tényleg volt, akinek a gyerekseregben – már akkor! – ez is számított. Jómagam, a pillanatnyi anyagi helyzetem függvényében, hol a szlovén, hol a szerbiai édesipar fejlődéséhez járultam hozzá, a magam szerény eszközeivel. Itt kezdtek behúzni a csőbe? Még valamit akartam mondani, de most hirtelen nem jut az eszembe. Valamit a hangokról. Igen, igen, megvan az, ami nincsen: éjszaka az a rugós ébresztőóra ketyegése, mely egyre hangosabb és hangosabb, már a fejedben kattog, úgy tűnik, hogy soha nem tudsz majd tőle elaludni – és mégis hiányzik. Ami van, egy hang, mely gépiesen ismételteti: mindez lehet, hogy nem is így történt. Nem tart szünetet, állandóan mondja, de csak néha hallod, mint a vekker ketyegését hajdanán.

Így történt, úgy történt. Ugyanarra az eseményre mindenki másképpen emlékszik. Hatvanhat éve ismerem. Ismerem?

Hirtelen felnevetett. Idol, mondta. Idol, idol, idol.

Én is nevettem: hajnal hasadban. – Ezt én mondtam? – nézett rám meglepődve. – Nem, de majdnem, válaszoltam. Valamiképpen így állt össze bennem.

Felállt, aztán visszaült. Ezen is bosszankodtam eleget, folytatta, miképpen lehet egy cipőkrém eszménykép, bálvány, példa és példakép, minta, modell – vagyis idol. Volt más baj is ezzel a cipőkrémmel, nem csupán a neve, bár a két dolog szorosan összefügg.

Erre az egyre soha nem kellett buzdítani, este mindig – jó vastagon, hogy gyorsabban fogyjon – bekentem a cipőmet, reggel pedig fényesre keféltem. Kivikszeltem vagy suvickoltam, ahogyan mi mondtuk. Az volt a trükk, hogy a cipőkrémes doboz alján egy pléhérme volt, és egy betű volt belenyomva. I, D, O vagy L – lettek volna ezek a betűk, legalábbis így gondoltuk, mert idővel kiderült, akkor, mikor csereberélni próbálkoztunk, hogy márpedig D betű nincsen, olyat senki sem talált, nem mi vagyunk pechesek. Olykor felröppentek ugyan hírek, hogy valaki, persze ellenőrizhetetlen távolban, D betűre bukkant, és mesés gazdagság ütötte a márkát, de ezt nem hittem el. Írta volna az újság, így okoskodtam. Akkoriban annyira-amennyire, még hittem az újságoknak.

Jó tapasztalat volt ez, kiskoromban rájöhöttem, hogy igenis ez tehát a példa, vagyis a minta. Ez a modell a nyerő: mennél egyszerűbb és olcsó trükkel mennél több embert átejteni. Lám, a konkurenciának a nevére sem emlékszem, az Idol cipókrémet viszont, leellenőriztem, a generációból senki sem felejtette el. Te sem, ugye?

Eleinte arra gyanakodtam, hogy ez helyi specialitás csupán, de idővel rá kellett jönnöm, világlélelenségről van szó.

Az Idol nevű gyár a Munkás utcában volt, mellette pedig az Albus, mely mosóporokat gyártott, és néhány évre rá hasonló trükkel próbálkozott, csak parádésabban; a porban pirinyó műanyag állatfigurák voltak, ha jól emlékszem, negyven különbözőt kellett volna összegyűjteni, nem tudom már, milyen nyereség járt volna a szerencséseknek, de természetesen harminckilenc különböző volt csak belőlük. De ez engem akkor már nem nagyon érdekelt.

Elkönyveltem, hogy városunkban minden, ami hamis, becsapós, a Munkás utcában született – sajnos, én is, igaz, hogy engem még nem lepelték le úgy igazából. De ami késik, nem múlik.

Mintha fájni kezdtem volna, vagy rosszul emlékszem, melegem lett hirtelen? Hőmérséklet-ingadozás a képzelt vagy alig-alig valós világunkban, na, ja. Arra gondoltam, lehetséges, hogy már nem is élünk valójában, csak egy közös ismerősünk halványuló, bizonytalan emlékezetében ülünk itt egymással szemben. És ő egy ismeretlenről kezd beszélni éppen.

Jártam én már errefelé, mondta az ismeretlen, de még mennyire jártam, jöttem-mentem, akkor, mikor még volt itt élet. Levette kobakjáról a svájcisapkáját, és megvakarta izzadt fejét, a fehér, kócos haját. Kétféle is lehetett. Bokáig sem érő, kék kezeslábas, összevont szemöldök, hatalmas homlok, keskeny és ferde szemek, sárga bajusz. Végignézett rajtunk. Akkoriban nem voltak ilyen kövérek a gyerekek, mondta. Mozgékonyak voltak. Météztak. Ti meg már csak rúgni tudjátok a labdát. Legyintett. A következő nemzedék már azt sem fogja tudni, semmit sem fog tudni. Vagy mindent fog tudni, mindent, amit nem kellene. Rábökött a házunkra, ez a Katica háza volt, mondta. Hol lehet már szegény Katica! Még egyszer végigmért bennünket. Dögöljete meg még időben, mondta, és faképnél hagyott bennünket.

Katica viszont még élt. Nagyon öreg volt. A dohos pincelakásban imádkozott és cigarettázott egyfolytában egész nap. Mukiné – így hívta mindenki. Ha néha rendbe hozta magát, és kiment az utcára, a gyereksegreg csúfolódva követte egy ideig. Mukiné pedig káromkodva szidta őket.

Azt hiszem, szerbül csak káromkodni tudott. Én soha nem csúfoltam. Nagyjából csak velem is állt szóba. Olykor elküldött a boltba cigarettáért és gyufáért. Mindig körülményesen, cifrán köszönte meg. Az üres gyufásdobozokat pedig félretette nekem, tudta, hogy gyűjtöm őket. Hetente egyszer jött egy asszony, maga sem fiatal már, két szatyorral. Bekopogott, nem várva válaszra benyitott, letette a szatyrokat, egy szót sem szólt, megfordult és elment.

Egyszer megkérdeztem apát, hogy ez a ház – egy kétemeletes, nyolclakásos épület! – tényleg Mukiné tulajdona volt valamikor? És még sok minden más, mondta apa, de ennél többet nem árult el.

Aztán a nagynénijéről beszélt. Ismertem a nagynénijét. Azokban az ínséges, háború utáni években is tudott elegáns lenni. Gyönyörű lábú, magas, karcsú, de telt ott, ahol kell, szép asszony volt. Tisztára mint az én nagynéném. Lehet, hogy róla beszélt.

Végre van valamilyen választék, mondta nagynéném egy kirakat előtt a központban. Ez a mondat nekem nagyon tetszett. A választék szó külön is – választék, nem a hajamban, hanem az életben! – de az alliteráció még inkább, holott persze fogalmam sem volt, hogy alliterációt hallottam. Ismertem már természetesen a Gyere, Gyuri, gyűjtsunk gyertyát győri gyufagyárban gyártott gyufával, mi tagadás, parádésabb mondókát, de az nem tetszett annyira, hiszen csak úgy lett kitalálva, nem a véletlen szülte.

Végre van valamilyen választék, mondta anya is, végre vége lehet a háborúnak. A háborúknak sosincs vége, mondta apa, még az első világháború is nagyban tart.

Mi a csoda lehetett abban a kirakatban, hogy ilyeneket tudtak mondani?

Közben tényleg hajnal hasadt, s arra gondoltam, hogy nem is a D betű, hanem az I hiányzott. Vagy párhuzamos világokban éltünk; az egyikben ezt a betűt sinkófalták el, a másikon azt?

Választék, folytatta, az aztán nem volt. Iskolánk hétszáz tanulója közül hatszáznyolcvannak egyforma tornacipője volt, randa és vacak. Kék vászon, fehér gumitalp, amely néhány hónap után levált, szüleink nagy bánatára. Négy-öt tanulóknak külföldi, parádés tornacipője volt, húsz–huszonötnek pedig semmilyen. Szövetnadrág, szoknya, leginkább kék. Esetleg szürke. Vagy barna? Az emlékképeim kissé színvakok. És fehér ing! A pulcsink különbözött esetleg, volt, akinek az anyukája, nagymamája tudott kötni, és mivel még rá is ért, nem a bolti egyenpulóvert kényszerült viselni. A szociális különbségeket a füzetek borítójáról lehetett kikövetkeztetni

még legkönnyebben, vagyis, hogy újságpapírból vagy csomagolópapírból készült-e. Kék vagy barna csomagolópapírból. Később megjelentek a műanyagból készült füzetborítók is; megkezdődött a lakosság rétegződése.

Nekem az jutott erről az eszembe, hogy a tolltartóink igencsak különböztek, itt volt a legnagyobb szóródás, furamód az iskolatáskáink elég hasonlóak voltak. Azzal, hogy egyfelől voltak az újak, fényesek, másfelől a régi, kopottas, szakadásnak indult darabok, de nagyjából egyformák. A faipar alighanem előbb állt talpra mint a bőripar. De nem szakítottam félbe, hagytam, hogy mondja tovább.

Ekkortájt jelentek meg azok a borzasztó nejlonterítők meg a nejlontáskák is, de ez egy másik történet: a műanyag és a műélet korszakának a kezdetei. Nem, nem, ez ugyanaz a történet, egy életünk, egy halálunk, csak nem érkezünk minden aprósággal foglalkozni, komoly dolgokkal pedig pláne nem. Nos, ezekből a nejlon füzetborítókból is kétféle volt: a piszkoskék és az átlátszó. De ezeket most miért mondom, ennek semmi köze, jó kérdés, hogy mihez is? Szinte egyforma nadrágok, szoknyák – ezek másról árulkodtak, nem a szociális státusról, vagy csak részben, hanem inkább a családi viszonyokról. Kitérdelt, koszos volt az egyik nadrág, tiszta, frissen vasalt a másik. Az én nadrágom mindig ki volt vasalva, de a nejlon füzetborítókra csak néhány év késéssel jutott a családi költségvetésből. Köztes helyzetben voltam, mint mindig.

Ki tudja, milyen elhatározásnak, döntésnek függvényeként, a frizuráink is egyformák voltak: a tarkó közepéig géppel felnyírt rövid haj a fiúknak, félhosszú frizura a lányoknak. Évekkel később, már középiskolás korunkban, újra fel lett fedezve a spanyolviasz, kitört a frizuraforradalom. A merészebb fiúk hosszabb haját növesztettek, míg nem zavarták el őket a borbélyhoz, és osztályfőnöki megrovót kaptak. A bátor lányokat pedig, ha bubifrizurával jelentek meg az iskolában, nem volt hova elzavarni, annak nem lett volna semmi értelme, így természetesen, rovót sem kaptak, ha nem tetézték a megbotránkoztatást miniszoknyával, de, ha nem is ezekkel a szavakkal, itt-ott finoman leszajhálták őket, a nemi egyenjogúság nevében és szellemében.

Erről szólt az egész életünk, ha nem is haladtunk semerre, csak-csak eljutottunk valahova mindig. A miniszoknyát, ha jól emlékszem, aligszoknyának magyarázták volna, sikertelenül. Nagyszerű dolog volt a miniszoknya, csak rosszkor jött divatba, a kamaszkorunkban. Félnaposak voltak erekióink, fájdalmasan megduzzadtak a tökeink, sürgősen és állandóan rejtekhelyet kellett találnunk, hogy maszturbációs terápiának vessük alá testünket-lelkünket.

Ül itt valaki velem szemben, vagy csak képzelődöm? Ha ül, ha áll, ha itt van, ha nincsen – beszélni beszél, az bizonyos. Vagy majdnem bizonyos. Elképzelhető az is, hogy ő itt ül, és én vagyok az, aki elmentem, ki tudja, hova, és már régóta nem vagyok itt. Itt? Ezekben a mondatokban, vagy éppen ebben az ízlésem szerint berendezett nappaliban? Esetleg már nemhogy itt, de már sehol sem vagyok? Ettől ő még mondhatja a magáét, mintha nekem mondaná. Úgy könnyebb. Mármint társaságban járni a szánkat. Ha engem ugyan társaságnak lehet nevezni.

Voltak bolondságok, melyek szinte napok alatt bejárták a világot. Ilyen volt az ötvenes évek végén a hulahoppkarika. Itt és ezzel kezdődött a nyitásunk a nyugati világ felé. Valami komolyabbra nem voltunk elég érettek. Azóta sem, gondolom én. Meg kellett a karikát forgatni erőteljesen a derekad körül, majd úgy mozognod, mint egy hula-táncosnőnek, hogy a karika tovább forogjon. No, persze fogalmunk sem volt, pláne nekünk, gyerekeknek, hogy mi fán terem a hula-táncosnő, de a hisztéria általános volt; a mélyszegénységben levőket kivéve, az összes többi gyerek hulahoppkarikáért nyaggatta a szüleit. Én is. Telik rá, nem telik? – kaptam végül egyet én is. Nem voltam a karikával túl ügyes. A mánia is csitulni kezdett addigra, mire megkaptam. A szüleim még olykor rákényszerítettek, hogy kimenjek a műanyag karikával az utcára, ha láttak hulahoppozókat kint a házunk előtt, de én addigra már, hogy is mondjam ezt, nem csak a hulahoppból, de a teljes emberiségből kiábrándult emberpalántává lettem. Lehet, hogy csak ideiglenesen, sőt, valószínűleg, bár ki tudja? Nem mindig vagyok tisztában önmagammal.

Mert nincsen, nem is lehet hozzá kellő nézőpontod, akartam mondani, de inkább hallgattam továbbra is. Elég, ha csak az egyikünk beszél. Vagy mondtam mégis valami annyira lényegtelen, a tárgyra nem vonatkozót, hogy nem is csoda, ha nem emlékszem rá? A hulahoppozásra én nagyon homályosan emlékszem, arra sem, hogy volt-e saját karikám, vagy csak kölcsönkértem valamelyik társamtól hébe-korba?

Jóléti társadalom? Jobblétre szenderülő társadalom? Apa néha filozofikus hangulatban volt: Tudod, melyik fa hasonlít legjobban az emberre? Ezt tényleg nem tudtam. A nyárfa, mondta, állandóan piszkol, szemetel.

Ez akkortájt volt, mikor divatba jöttek a hosszú orrú cipők, tehát a kamaszkorom hajnalán. Addigra már edzett fickó voltam, nemigen érintett ez a divathóbort. Kísértésbe akkor estem, mikor a sajtó az ilyen cipők viselésének egészségtelen következményeiről kezdett el cikkezni. Amit a hatalom – márpedig a sajtó annak a része volt, vagy ha nem is a része,

de szóvivője –, nem szível, abban valami jónak is kell lennie. De divat ide, divat oda, nekem a hosszú orrú cipő nem tetszett. A farmer, az más, körülbelül ugyanakkor jelentek meg a bizományi üzletekben az első ilyen nadrágok is, mindenemet odaadtam volna egyért, de az a minden édeskevés volt, hogy vásárolhassak is egy farmert.

Lee, Levis, Super Rifle! Hogyne emlékeznék. Én is, jaj, én is fájó szívvel bámultam a bizományi üzletek kirakatait.

Lehetséges, hogy nem is magáról, hanem rólam mesélt.

Ketten ülünk most itt a nappaliban, azt hiszem, ketten, de lehet, hogy többen. Vagy én egyedül. Vagy egyedül ő, aki beszél; engem vagy minket, pedig csupán megidéz, de akkora indulattal, hogy szinte jelen vagyok, vagyunk.

Bármelyikünk története lehetne ez is, akár a többi.

Míntha a türelmetlen kapkodásunk a zacskós levestel kezdődött volna, ami persze marhaság. Én a zacskós levest szerettem, új íz volt, másmilyen, apa is szerette, mint minden újdonságot, anya meg nem bánta, ha időt spórol meg a készlevesrel. A hatvanas évek a gyorsulásról szóltak, minden felgyorsult. Pörögtünk ám rendesen. Mi lettünk az első instant nemzedék, az akkori tizenévesek. A könnyűzene is felgyorsult, nem volt nekünk türelmünk a régimódi, andalító slágerekre. Gyorsabb lett a ritmus és hangosabb a zene, hogy messzire elhallatsszon. El is hallatszott, a fiatalok ugyanazt hallgatták szerte a világon, de ebbe most ne bonyolódjunk bele, a zacskós levestől akartam mondani pár szót. Csak éppen nem tudom, hogy mit, vagy inkább, hogy hogyan. A zacskós leves ott és akkor, ma már ez nevetségesnek tűnik persze, azt üzenté egy pillanatig, hogy majd minden így egyszerűsödik, felgyorsul. Modernizálódik. Felforr a víz vagy micsoda, a társadalmi állóvíz, beleöntöd a csodaport, kavarsz néhányat a fakanállal, és szinte öledbe hullik a diploma, lakás, még néhány kavarási, megkeresi az állás, a gépkocsi, a nyaralás, bármi. Instant szerelem, instant bölcsélet.

Vásároljál instant karmát – énekelte aztán néhány évre rá John Lennon – nincsen brand, nincsen trend, nincsen nyugat, nincsen kelet. És így tovább.

Néha tényleg nincsen eszünk.

Nem mintha aztán hatvannyolcban több eszünk lett volna, de éreztünk valamit akkor, amit aztán soha többé nem, és nem is fogunk.

Gondoltam, a kedvezőtlenre fordult hangulat ellenére, megihatnánk egy *instant* kávét, de pálinkát töltött. Gyümölcsből főzték, nem valami kotyvalék volt, instant gyilkos.

Vártam, hogy belekezd a mi történetünkbe, de másról kezdett el beszélni.

Bűnszövetkezet tagja is voltam. Mint rémisztően ügyetlent és nem feltűnően butát, szüleim, hosszas töprengés után, gimnáziumba írtattak. De az ingyenes iskoláztatás elég sokba került, süllyedni kezdtünk, valamit tenni kellett. A terv nem volt rossz. Apa a boltban két szatyrot megtöltött néhány zacskó cukorral, liszttel, egy-két üveg olaj is belefért, ecet még talán, néhány szardíniás doboz. Ez délelőtt volt, délután aztán megjelentem én, hogy küldött a nagyanyám a szatyrokért, melyeket ő nem bírt hazacipelni. A volt Magyar utca sarkán volt akkor üzletvezető az apám, ahol engem nem ismertek. Eddig ment is minden, mint a karikacsapás, a bajok ezután kezdődtek. Égő arccal, könnyeimmel küszködve, szégyenkezve, megalázva mentem haza a két átkozott szatyorral. Apám az éjszaka kétszer is öklendezve rohant a fürdőszobába, hosszan hányt idegességében. Anyának másnap délelőtt – ami azelőtt sohasem történt meg velem – odaégett a lencsefőzelék. Teljesen kikészültünk; sokba került nekünk az ingyenes fogyasztói kosár, amit akkor még nem úgy hívtak, hanem megélhetési mizériának. A bűnszövetkezet visszavedlett közönséges családdá, mely nehezen heverte ki az önbecsülésén esett csorbát.

Emlékszem. Persze, hogy emlékszem. A szatyor nem is szatyor volt, hanem necc. Két fakarika, amire vagy amihez necchålót horgoltak. De reng, hogy kézimunkaórán mi is kísérleteztünk necckészítéssel. Én persze bele sem tudtam kezdeni. Valamelyik osztálytársnőm húzott ki a csávából. A gyengébb nem legyen mindent tevő, írta valahol, ha nem Jókai, akkor valaki más.

Hetekik osztályba indultam, mikor tévékészüléket vettünk; se sokkal elébb, se sokkal később, mint a szomszédok – a tévévásárlás szinte kötelező volt. Jobb módú értelmiségiek közt akadt csupán olyan, aki, csak azért is, nem hozta be lakásába a varázsdobozt. Négyféle közül lehetett választani, és hetekig folyt a vita, hogy melyiken szebb a kép, melyik termék megbízhatóbb, nem romlik.

Szóval, vettünk tévét. Réválom. Szó szerint réválom. Visszatérő álmaim egyike az, hogy a ferde, igencsak meredek háztetőn segíték apának felszerelni az antennát. Olykor le is zuhanok. A valós életben nem zuhantam le, így odaülhettem én is a tévé elé. Mindössze néhány óras volt a napi műsor, és úgy emlékszem, kerültünk-fordultunk, és máris, újból, szinte minduntalan tánczenei fesztivált közvetítettek. Borzasztóan untam. De volt sportközvetítés is, film is, rá lehetett szokni a tévézésre. Akkortól az

ország lakói ugyanazokat a filmeket, meccseket nézték – és ugyanazokat a híreket hallgatták. Aki nem olvasott, elment a picsába.

Én arra emlékszem, hogy volt hetente egy olasz szórakoztató műsor, ahol állandó vendégek voltak a Kessler nővérek. Énekeltek, táncoltak, és a libidómra hatottak egyforma intenzitással, hiszen ikrek voltak. Erotikus képzelgéseimben viszont csak egyikük jelent meg, melyikük lehetett az?

Tegyük fel, hogy ez a mai hajnal egy történet vége, mely akkor kezdődött, mikor egyikünk lemondott az amerikai ösztöndíjról, melyet a röplabdának köszönhetett volna, és másikunk került fel a listára, ahonnan előzőleg éppen csak lemaradt. Egyikünk persze nem tudta, hogy a másikunk javára mondott le, ez később derült ki.

Tegyük fel, hogy másikunk sem él a lehetőséggel.

Tegyük fel, hogy másikunk elmegy az Egyesült Államokba, lediplomázik, majd hazajön.

Tegyük fel, hogy nem jön haza.

Tegyük fel, hogy mi vagyunk az ügyes, jóképű Kessler fivérek, tökéletesen szinkronizált a mozgásunk, szinte egyek vagyunk – míg le nem lépünk, jó kérdés, hogy honnan, nem a színpadról, természetesen, és attól a pillanattól kezdve már csak emlékezni tudunk egymásra, mert mások lettünk. Nem is egymásra emlékezünk tehát, hanem önmagunkra, hiszen egyek vagyunk, vagyis voltunk valamikor, az edzőteremben, a korszón, az iskolapadban. Vagy a könnyeivel küszködve, lopott cukrot és lisztet cipelve keresztül a városon egyikünk, talán valami mást, még súlyosabbat, másikunk.

Szabadság, kiáltotta fel hirtelen, és elkezdett nevetni. Hosszú percekig nevetett.

Jártál-e, kérdezte, még mindig nevetgélve, a talán hithű marxista, de mégis jó orosz íróról és a szerb romantika fiatalon elhunyt költője által megénekelte kirándulóhely nevét viselő utcák kereszteződésénél? Nem? Egy romhalmaz van ott. Városunk első önkiszolgálójának a helyén. Egy hiánycikkről kapta a nevét, Szabadságnak hívták – és most legyalulták.

Emlékszem, mikor megnyitották. Valami olyan trükk volt, hogy a nem emlékszem hányadik bevásárlónak nem kell fizetnie. Betódultak a mindenevő mindenvevők, és kiürítették a boltot már délelőtt. Loptak is szépen. A személyzet ettől kezdve nem kiszolgált, hanem a tolvajokat leste.

Közel laktunk az önkiszolgálóhoz, anya mégis két hét után úgy döntött, hogy marad a sarki boltnál, mert itt mindig többet költ a tervezettnél. Pedig az áruk elhelyezése a polcokon, a gondolatokban akkortájt még eset-

leges volt, véletlen. Ma már profi, kifinomult szabályok szerint helyezik el az árut az üzletekben, hogy erődön túl költekezzél, hogy eladd a lelked az ördögnek.

A lerombolt épület különben már régóta nem önkiszolgáló volt, műszaki áruház, majd autósalon lett belőle, majd az sem, a kirakatport lehetett ott esetleg tanulmányozni, ha arra voltál kíváncsi, és bekukucskáltál.

A kirakatpor. Igen, a finom por, mely gyermekkorunk varázslatos kirakataiban szítál szüntelen, és lassanként minden emlékképünket a valamikori értékes és értéktelen csecsebecséinkről elfedi, eltemeti. De nem valami másról kellene beszélgetnünk végre? Kérdés, hogy lesz-e rá még alkalmunk valaha.

A gramofonról kell néhány szót szólni, suttogta, mintha a ki sem mondott kérdésemre válaszolna, a gramofon nélkül nem lehet megérteni sem minket, sem a huszadik századot.

No, jó, ott egye meg a fene. Gramofon! Időnk, az van. Úgy értem, arra, hogy ma esetleg megbeszéljünk egyet s mást arról, ami negyvenöt éve történt. Velünk? Köztünk?

Amúgy különben nem sok mindenre van már időnk, gondolom.

Supraphon, made in Cheslovakia. A rádióhoz kellett kapcsolni, az volt az erősítő és a hangszóró is. A lemezzátszóért apa volt besózva, a szokásos megbeszélések anyával, mármint hogy telik rá, nem telik, ugyan a vásárlás ellen szóltak, de ez esetben nem az észérvek győztek. Elsőre Verdi-áriáktól és nápolyi daloktól lett hangos kicsiny lakásunk. Kibírtam. Később sem az én ízlésem szerint alakult a lemezkollekciónk: Rengeteg Beethoven, kevés Mozart.

Amire legjobban emlékszem, kölcsönkaptam egy délutánra Elvis Presley kislemezét a Jailhouse rockkal. Az ütő slágert ugyan nem lehetett hallgatni, sustorgott, kattogott, át- átugrált, de a B oldal élvezhető volt. Treat Me Nice. Lehallgattam minimum tízszer egymás után, és közben ordítottam Elvisszel, mint a fába szorult féreg. A korszón néhányszor látott lány, akinek a képét zenehallgatás közben magam elé képzeltem, mindenféle ártatlan és kényes helyzetben is, nemhogy nem volt hozzám kedves, de nyilván azt sem tudta, hogy létezem.

Aztán – néhány hónappal Elvis után – Maria Callas énekelt az Ave Mariát és a Habanérát egy kölcsönkapott lemezen, csak az én fülemben: ha azt túléltem, úgy gondoltam, gondolom még ma is, akkor engem agyonverni sem lehet.

Hasan Avdić felesége

Bognár Dorottya fordítása

(Az én nagyanyám sosem használt parfümöt. Mindig azt mondta, hogy a parfüm kurváknak és közönséges nőszemélyeknek való. Háziszappan- és vöröshagymaillatú volt. *A jó asszony konyhaszagú.* Ezt mondta mindig a nagyanyám. A jó asszony nem kujtorog a csársiban. Ezt is a nagyanyám mondta. És még sok-sok ilyen *jó asszony* hangzott a szájából a narancssárga viaszosvászonnal leterített faasztalunkra, ahová olykor néhány elgurult borsószem is került.)

*

Hasan úgy döntött, hogy az elbeszélésem megjelenése alkalmából meghívjuk a legközelebbi barátainkat vacsorára. A narancsokról írtam történetet. Magamról írtam a történetet. Előtte sosem próbálkoztam írással. És akkor megírtam ezt a történetet. Nem is gondoltam, hogy történet lesz ez a kis semmiség. Egy kis fehér számítógépen gépeltem, amelyet Hasan szokott használni az ebédlőben. Valami furcsa neve van ennek a számítógépnek, nem is tudom. Hasan tudja. *Szívem, tudod, hogy nem szeretem, amikor használod az én...* – és akkor használja azt a kifejezést. Azt hiszem, angolul van. Nem tudom. Hasan tudja.

Azt mondta, hogy nem szereti, amikor használom az ő... de elolvasta a kis történetemet; azt mondta, hogy szimpatikus, és majd elküldi az egyik barátjának, aki az egyik irodalmi folyóirat szerkesztője, meg azt is mondta, hogy mennyire szimpatikus lenne, hogy *képzeld el, Avdićné megjelentetett egy elbeszélést a...* meg még mondott egyet-mást, majd ismét, hogy ez *szimpatikus*, és mosolygott. Én nem szóltam semmit. Hasan ritkán mosolyog.

Azok a narancsok az enyémekek voltak és az anyáméi. Ezt el szerettem volna mondani neki. Azt is el szerettem volna mondani, hogy szeretném,

ha az enyéme és anyáméi maradnának. Nem szóltam semmit, mert olyan boldognak tűnt.

*

A legközelebbi barátaink mind szépen fel voltak öltözve, és mindenki mosolygott. A nők közül néhányan parfümöt használtak. Sőt, a férfiak közül is egyesek. (Egyszer Hasan vett nekem parfümöt, de sosem használtam. Nem tetszik az illata. Valójában nem tetszem magamnak azzal az illattal... *A legközelebbi barátainknak* volt ilyen illatuk.) Olívaolajjal és fokhagymával megkent barna kenyérből készült pirítóst ettek (az egyik nő azt mondta, hogy az ő gyomra nem bírja a fokhagymát), ananászos, curry csirkefalatkákat, paradicsom- és uborkakarikákat ettek, meg lazacpástétommal megkent vékony kroketteket... Parfümillatuk volt. Rajtam pedig a fokhagyma és a hal szaga érződött. A történetem miatt.

Az egyik nő azt mondta, hogy nagy öröm számára, hogy végre megismerheti Hasan Avdić feleségét. Megköszöntem. Széles kontya volt és szűk ruhája. Parfümöt viselt. Megjegyezte, hogy az előszobában lévő asztalkának az egyik lába rövidebb. Párszor megbillentette a cipője sarkával. Nevetett és Hasan is nevetett, mintha viccesnek találta volna. Arra gondoltam, hogy tennem kellene valamit az asztal lába alá, hogy ne billegjen.

Amikor a kontyos nő Hasanról beszélt, hosszú arisztokratikus ujjaiával megérintette az alkarját. Hasan mosolygott, kezében egy darab barna pirítóssal. Azt gondoltam, hogy az üzletemberek mennyire stílusosak, mindenképpen stílusosabbak nálam.

Néhányan irodalommal kapcsolatos kérdéseket tettek fel nekem, de nem igazán értettem őket. Olyan könyveket kaptam ajándékba, amelyekről sosem hallottam. Érthetetlen nyelven beszéltek. Hasan a nappaliból figyelt, büszke volt rám, én pedig bólogattam, és mosolyogtam a beszélgetőpartneremre, mintha érteném, amit mond. Azt akartam, hogy büszke legyen rám a férjem.

*

Megpróbálkoztam az egyik ajándékba kapott regény olvasásával. A címe: Mrs. Dalloway. Virginia Woolf írta. Rájöttem, hogy egy angol hölgyről van szó, pedig sosem hallottam róla. A könyv hátsó borítóján található ismertetőből tudtam meg, hogy jelentős író volt. Amíg Ostoja bácsira vártam, hogy friss pisztrángot hozzon, elolvastam néhány oldalt. Semmit sem értettem belőle, így előlről kezdtem az olvasást. Végül besuktam a könyvet, egyébként is csengetett Ostoja. Nem tudom, miért

írnak az emberek ilyen érthetetlen könyveket. Remélem, Hasan nem fogja megkérdezni, miről szól. Nem akarom, hogy azt higgye, buta vagyok.

*

A konyhában lévő számítógépet megnyitottam, és Virginia Woolfról próbáltam megtudni valamit, de ekkor jött Hasan, és azt mondta, hogy nem szereti, ha használom az ő... Kérdezte, hogy mit kerestem az interneten, de én szégyelltem elárulni. Azt hiszem, megharagudott. Nem tudom, mi vitt rá, hogy bekapcsoljam a számítógépet, amikor tudom, hogy nem szereti, ha piszkálok. Remélem, hogy a pizstráng és az újkrumpli egy kicsit jobb kedvre deríti.

*

Reggel Hasan magával vitte a munkahelyére a kis számítógépet. Erről nem beszéltünk. Talán jobb is így, kevesebb oka lesz rá, hogy haragudjon. Elhatároztam, hogy kicserélem az ágyhuzatot, feltörölöm a parkettát, megtisztítom az ablakokat. Lehet, hogy túrós-málnás kalácsot is sütök. Hasan szereti.

Elofvastam húsz oldalt a Mrs. Dallowayból. A nevek angolul vannak írva, így találgatnom kellett, hogyan kell ejteni őket. Azt hiszem, a főhős nevét Dalovejnek ejtik. A regényben valami ünnepi vacsoráról van szó, amelyet ő készít. Be kell vallanom, nem látom az okát annak, hogy erről írni kellene. A köznép számára rendezett fogadás előkészületeiről. Továbbá, a mondatok annyira bonyolultak, annyira egymásba ékelődnek, hogy néha többször el kellett olvasnom ugyanazt a bekezdést. Lehet, hogy a hölgy, aki nekem ajándékozta a könyvet, szintén belekezdett az olvasásába, majd úgy döntött, hogy megszabadul tőle. Ha én írnék könyvet, akkor az egyszerű nyelven írott, rövid és világos történetekkel lenne tele. Az biztos, hogy a vacsorakészítésről nem írnék. Épp elég, hogy állandóan főzök, nem akarok még írni is róla, és untatni vele az embereket.

Milyen nevetséges vagyok. Mintha valaha is meg tudnék írni egy könyvet.

*

Amíg Hasan a munkahelyén volt, egy férfi hívott telefonon, bemutatkozott, Valamilyen Vladimir, és azt mondta, hogy elolvasta a történetemet, és szeretné, ha írnék valamit egy gyűjteményes kötetbe, amelyben, állítólag, csak nők munkái jelennek meg, és hogy ez a nők érvényesülése meg ilyesmi. Őszintén megvallva, nem igazán érttem. Felírtam a telefonszámát egy szalvétára, meg azt, hogy *Vladimir*, mert szégyelltem újra

megkérdezni a vezetéknevét. Annyira izgatott voltam, hogy elfelejtettem vacsorát készíteni. Nem tudom, mi kerített úgy hatalmába, hogy elolvastam még húsz oldalt Woolf asszony regényéből.

Hasan késő délután ért haza. Azt mondta, hogy még sosem hallott erről a folyóiratról (szerettem volna elmondani neki, hogy egy gyűjteményes kötetről van szó, de nem akartam, hogy azt gondolja, okoskodni akarok). Azt mondta, hogy ez is biztosan valami feminista szarás, és nem kellene annyira reménykednem, mert *ezt a szart senki sem olvassa*. Összegyúrta a szalvétát, és a szemetesbe dobta az üres cigarettásdobozzal együtt. Hozzátette, hogy az ő barátja mindig szívesen átnézi a történeteimet, *de egyetlen történet megírása még nem jelenti azt, hogy író vagy*, mert ez egyszerűen csak egy szimpatikus történetecske és semmi egyéb, és *óvakodnom kell az ilyen hülyéktől, akiknek nincs pénzük, hogy befutott írókat megfizessenek, hanem kihasználják a szegény nőket*. Lehet, hogy Hasannak igaza van. Elhamarkodottan örültem, még mielőtt belegondoltam volna, hogy az éremnek két oldala van. Hasan mégiscsak ismeri az embereket, és az irodalmi folyóiratnál is vannak ismerősei, és tudja, hogy milyenek a szerkesztők és a kiadók.

Tovább rontott a helyzeten, amikor megkérdezte, hogy mi van vacsorára, én pedig sietve tojást sütöttem. Észrevettem, hogy nem repesett a boldogságtól, később pedig csak annyit mondott, hogy az előszobában levő asztalt meg kell csinálnunk, és elment aludni. (Nevetségesen hangzik, de haragudtam Virginia Woolfra. Mintha ő tehetne róla, hogy vacsorakészítés helyett egész délután csak loptam a napot.)

*

Amikor Hasan elment otthonról, kivettem a szemetesből a szalvétát, és kisimítottam. Málnafoltos volt és bűdös. Valamilyen oknál fogva átírtam a piros címjegyzékembe a telefonszámot, majd újból összegyúrtem a szalvétát, és visszadobtam a szemetesbe. Ki tudja, lehet, hogy egyszer még szükségem lesz erre a számra, gondoltam. Lehet, hogy Hasan meggondolja magát, vagy az irodalmi újságtól az ismerőse azt mondja, hogy ismeri azt a Valamilyen Vladimirt, és hallott arról a készülő gyűjteményes kötetéről.

Gondolkodtam, miről tudnék írni. A nagyanyámról. Róla akár egy regényt is.

P. s. Majdnem az egész Mrs. Dallowayt elolvastam. Még csak most láttam, hogy a könyv végén egy irodalomtudós vagy olyasmi utószava található. Miután elolvastam a szövegét, sokkal érthetőbbé vált a könyv. Biztos ő is rájött, hogy egy ilyen regényhez kell magyarázat. Mint a recept a logikátlan ételekhez.

*

Ma reggel írtam. Kitéptem egy pár nagy papírlapot Hasan fekete há-
táridőnaplójából. A közepéből téptem ki, nehogy észrevegye, hogy hiá-
nyoznak a lapok.

Az elején nagyon sokat gondolkodtam, hogy mit is írjak, de később
már sokkal könnyebben ment. Teleírtam két dupla oldalt, és betettem két
üres papír közé. Ott hagytam a történetemet az előszobában álló asztal-
kán, hogy Hasan megtalálja. Egészen jól éreztem magam. Elhatároztam,
hogy amikor hazaér a munkából, megemlítem neki a női gyűjteményes
kötetet. Esetleg megint közbenjárhatna az ügyemben az ismerősénél.

P. s.: Elolvastam a Mrs. Dallowayt.

*

Hasan korán reggel jött haza. Azt mondta, hogy Markóval későig ma-
radtak a hivatalban, és úgy döntött, hogy ott alszik a kanapén. Annyira
fáradtnak tűnt, hogy nem említettem meg az újonnan írt történetemet, a
kötetet vagy bármi mást. Főztem neki teát, de azt mondta, hogy inkább
le szeretne feküdni. Valahogy megsajnáltam. Azt gondoltam, ő egész nap
dolgozik, én meg csak ülök, és holmiféle történetecskéket irkállok, mint
valami iskolás.

Eldöntöttem, hogy túrós lepényt készítek a maradék túróból. Szereti a
meleg túrós lepényt és a joghurtot. Lehet, hogy amikor kicsit észhez tér,
megemlítem a történetemet.

*

Amíg zuhanyoztam, hallottam, amint elmegy itthonról. Az egész napot
átaludta. Nem kószolta meg a túrós lepényt sem. Gyorsan körütekertem
magamon a törülközőt, és kijöttem a fürdőszobából, de nem értem utol.
Ott álltam vizesen és nevetségesen, és csak bámultam a bejárati ajtót.

Leültem az előszobában a kisszékre. Szombat van, vajon hova mehe-
tett? Éreztem, ahogy a víz a vádlimon a parkettára folyik. Az pedig nem
jó, mert a parketta megvetemedik a nedvességtől. A fejemet az asztalkára
hajtottam, amely már nem billegett. A két tenyeremmel is rátámaszkod-
tam, de még így is stabil volt. Lenéztem a nedves lábfejem irányába, és
észrevettem az összehajtogatott papírocskát az asztal rövidebbik lába alatt,
ez állította meg a billegést. Biztosan Hasan tette alá a papírt.

Leültem a parkettára, és közelről is megnéztem ezt a kis praktikus
találmányt. Aztán világossá vált minden: az én történetem volt az, több-
ször is összehajtogatva, beillesztve az asztalka lába alá. Ott feküdt, elrejtve
a világ elől, Hasan ismerősei elől, Valamilyen Vladimir elől. Milyen jó

kis hely egy történet számára, gondoltam. Lehet, hogy jobb is itt neki, legalább van valami haszna. Az is eszembe jutott, hogy az asztaloknak nem lenne szabad billegniük. Bementem a szobába, és egy tiszta háziruhát vettem fel. Szombat van. Talán van valami érdekes a tévében.

*

(Az én nagyanyám világosbarna és kékes kendők alá rejtette a haját, és csak a saját nagyanyját tudta idézni. Este, elalvás előtt, talán ki is oldotta a csomót a kendőjén. Talán ujjával beletúrt titokzatos frizurájába. Talán a fejét is megmasszírozta. Talán. Nem tudhatom.

Az én nagyanyám jó asszony volt.

Konyhaszagú volt. Nem kujtorgott a csársiban.)

Az elsüllyedt világom II.

Qin császár és a nyolcadik birodalom

A fűzfa az udvarban állt, ahol Apám nyírta a fűvet, én pedig a sanyarikafa körül játszottam. Apám azóta kivágatta, arra hivatkozva, hogy nem kap elég vizet. Amikor ott laktunk, volt mellette egy nyitott tetejű fémdoboz, Apám mindig pontosan körbenyírta a benzines fűvágóval, amit én soha nem tudtam beindítani. Nem tudom, miért, de többször öntöttem a dobozba vizet, mindaddig, míg aztán Apám rám nem szólt, hogy ne csináljam. A szomorúfűzre soha nem másztam fel, de nagyon szerettem, mert ott volt az imaház mellett, ahogy Apám hívta azt az épületet, ahol a rostélyost sütötte.

Árkáná szíve

Árkádia királysága mindössze egyetlen képen létezik. Valamikor a nyolcvanas évek végén készülhetett, még nem állt a ház. Egy családi fénykép, amelyen mindenki rajta van. Anyámnak nyolcvanas évek végi, göndör frizurája van, én Nani ölében ülök, Nagymama fogja a lábomat. Apám kihúzza magát. Árkádiában többé nem kel fel a nap.

A doboló ember

Az óvodában az óvó néni megkért mindenkit, hogy rajzolja le a szüleit. Apámat nem rajzoltam le. Ha mégis, eltűnt az emlékek azon tárházában, ahol nem tudom elérni. Ami biztos, Anyám arca megmaradt. Narancssárga a bőr színe, vagy rózsaszín, így tartottam akkor helyesnek. És valamiért mégis lila flomaszterrel színeztem ki a fejét.

Rebeka, a tó kalóza

Emeletes házban laktunk, ezért Anyámék fogadtak egy asszonyt, aki néha eljött takarítani. Az is előfordult, hogy ha nem volt más munka, csak énám vigyázott. Ültem Anyámék hálósobájában, vagy az enyémben csukott zsalugáterek mögött, és bámultam a falat. Ő bekapcsolta a diavetítőt, és hol a *Tamás bátya kunyhójából*, hol pedig az *Egri csillagokból olvasott fel* részleteket.

A csillagok gyógyítója

Szerettem a kertben, különösen amikor még Apám nem vágta le a fűvet. Gyufásskatulyákkal a zsebemben nézelődtem, keresgettem. Apró, zöld bogarakat találtam. Tetszettek, beletettem néhányat a dobozba. Olyanok, mint a szemed, mondta Anyám, amikor megmutattam neki a kincseimet. Kiszaladtam a teraszra, le a lépcsőn a kertbe, belekukkantottam volna megint a dobozba, elrepültek, elvitték a szemem színét.

Az eltűnt idő rabjai

Nagy tata szeret fényképezni. Apámról őrizget egy képet a fotóalbumban, amin talán hatéves. Elgondolkodva nyúl bele a felbontott uborkásüvegbe. A jelenetet néhány évtizeddel később velem is megismételtette. Szerintem az nincs benne az én albumomban.

Az eszkimók szent jelvénye

Nagymamámhoz többször is érkeztek távol lakó barátnők. Egy alkalommal izgatottan rohantam ki, amikor meghallottam a csengőt. Nagymama közben beengedte a nénit, akit igyekeztemben majdnem feldöntöttem. – Te Irma, nálatok megállt az idő? – csodálkozott. – Hogy vagy, kis Laci? – kérdezte. Aznap délután nem mentem be a házba.

A csodák udvara

Nagymamáék udvarán, szemben Dédó házával, volt egy magasra nőtt bokor. Alábújtam, felmáztam a törzsén, és ott üldögéltem. Nagymama a kibetonozott úton járt, nem vett észre. Volt, hogy kikészített nekem a kúthoz almát vagy sárgarépát. Azért kimentem, majd visszamáztam. Amikor megkergettek a lányok, oda menekültem előlük. Egyszer az egyikük nem hitt nekem, hogy innen lehet látni a csillagokat, ezért a fejére ütöttem egy bottal.

A nagy háború

Anyám félt, mert a Dunáról odahallatszott, ahogyan bombázzák Vukovárt. Én nem féltém, csak furcsa volt, hogy Zsikiék nem jönnek hozzánk többet. Egyszer Nagyapa odasétált Anyámhoz, kezébe nyomott egy csomag gibanicatésztát. Ez a nyugdíjam. Anyám nem válaszolt.

Góg és Magóg

Józsikával szerettük a *Gumimacikat* nézni. Úgy emlékszem, egyik délután kitaláltuk, hogy mi is úgy fogunk ugrálni és pattogni, mint a macik a rajzfilmben. A fürdőszobában vizet ittunk, majd az udvaron ugráltunk. Ha elfáradtunk, visszamentünk még egy kortyért. Anyám szólt ránk, hogy ne igyuk a vizet, mert rossz a vízvezeték-hálózat, nem is érti, hogy ihattuk meg, hisz barna a víz.

Doktorteszt

Zsikiék hoztak nekünk egy kutyát Svájcból. Nagy volt, felültem rá, és vitt. Apám ott ment mellette, mikor a hátán ültem. Ha sétálni mentünk és hívni akartuk, akkor azt mondtuk neki, Fuß! Mikor esett a hó, Apám befogta a szánkó elé, hogy húzzon. Ő elindult előtte, majd kiáltott: Mackó, gyere! Mackó rögvést utána iramodott. Évekkel később lerajzoltam a jelenetet, Apám bekereteztette. Így nem lehet felírni orvosságot a napfelkeltére.

Önmagunk

Önmagadtól elidegenedni
a vártnál könnyebb lehet,
felesleges használni
kudarccokat, traumákat,
tudatmódosító szereket.
Elég egy röntgenképet megnézni
tested bármelyik részletéről
vagy a birtokodnak vélt egészről.
Ne kételkedj, bizonyosodj meg.
Elég.

Fontos

A történetben vajon melyik a fontosabb:
az esőnek, napsütésnek kiszolgáltatott,
funkcióját vesztett, eldobott cukorkáspapírka,
a belőle kibontott cukorka,
a kéz, amely a cukrot a papírból kibontja?

Bálványok

A világvége hangulat szétoszlatthatatlan,
ha bálványaink velünk öregszenek.
Véget ér öröklétben lubickolásunk,
leszünk patak medrébe ágyazott,
halhasú, hallgatag kövek.

Maradók

Hozzájuk, akik elmentek, megérkezett a holnap.
A felénk tartó elsüllyedt, jéghegynek ütközött.
Maradtunk, akik inni lehajolnak
kút befagyott csapjához, és felegyenesedve
más nem marad, mint sorsot húzni
halálnemek között.

A kutató

A lelkes kutatót figyeld.
Mögöttes tartalmakra les.
Kódolt üzeneteket keres,
easter eggeket.
Rájuk találva lép is tovább,
elrejtett nyomok, jelek után,
a nyilvánvalóra, a valóságra
ügyet sem vetve.

Sommás

Csak az örök vesztesek szoronganak
saját és mások bűnei miatt,
korunkban (korodban, koromban),
ahol a bűnöknél korábbi a feloldozás.
Nincs bűnhődés. Nincs büntudat.
A bűnösök túlélnek,
meghal mindenki más.

Jóteköny képzelet

Nem az árulást a legnehezebb megbocsátanom.
A nemtörődöm igyekezetet,
a bűnök legnagyobbikának bagatellizálását,
mintha véletlenül fellöktél volna
egy kávéscsészét, és a gyorsan terjedő
formátlan folt nem szennyezné be
mindegyik leélt napunk,
vársz nyugodtan, akadt már több ilyen alkalom,
felkaptam az abroszt, mostam, amíg
el nem tűnt a folt.
Nem történt semmi, kávé nem töltött senki
ennél az asztalnál, folt nem sötétlett az abroszon,
nem ült itt együtt áruló és elárult,
nem léteztünk egy időben, egy helyen.
Könnyebb, ha így képelem.

Semmi

Álmok végére várni ébren,
táncost utánozni sötétben,
semmiségekkel telt az életem.
Megtorpantott néha, hogy talán
a várva várt idő érkezett el,
nem tükör által homályosan láthatok
ezentúl, hanem műtőfényesen.
Honnan hová vezettek el utak,
miért választottam így vagy úgy,
mikor tűnt el belőlem az a vibráló félelem,
amitől akkor ott szenvedtem, mégis
elevenebbnek bizonyult, mint ez itt,
a minden és mindenki iránt érdektelen.

Nem a dolgok változnak

Nem változnak a dolgok,
csak a nevük, ezért némi
alkotói gőg kijár a névadóknak.
Ugyanaz ismétlődik újra meg újra.
Ugyanúgy teríti szét a habzó ár a szemetet,
gyászosan beletörődő partokon,
a szivárgás biztos gátakon csúfondárosan áthatolva.

33. hang

Szegeden 1973-ban a folyón egyetlen, vasrudakból és -gerendákból ösz-szeszerelt hídon lehet átjutni az újjvárosba. Az egyetemista Judith naponta kétszer, némelykor négyszer is átlábal rajta. A víz fölötti járás technikáját lényegesen megkönnyíti a mérnöki szerkezet, a lassú íven komótosan ér fel az ember a boltozatra, s könnyen is ereszkedik alá. Ez a tömzsi vashíd azt is lehetővé teszi, ha mélabús az ember lánya, hogy áthajolva a széles korláton lenézzen a hullámokra. Ilyenkor, mert a finom, lebegő homoktól sárgára festődik a folyó, azt sem nehéz elképzelni, hogy az ember teste hozzáér a hullámokhoz.

Dénes majd' mindig Judittal azonos időben indul az előadásokra, gyakorlatokra, avagy a belváros határában, a Hősök kapuja mellett működő zsír- és zöldségszagú menzára. Ha később is, kapkodja a lábát, és mindenkor utoléri a lányt az újjvárosi hídfőnél. Hol egymással beszélgetve, hol csak egymás mellett érkeznek a papírdíszletként ható, s magával a híd levezető részével derékban kettészelt térre, amely az óvárosi hídfőt keríti félkörbe. Ott, az oldalsó csigalépcsőn leereszkednek a hídról, s a bronzszobrot megkerülve érnek a többnyire a kerékpárosok által hasznáلتa rakpartra. Ugyan ez számukra kerülőutat jelent, de ha kilépnek, időben céljukhoz érnek.

A félszeg Judith, amikor fölfedezi Dénes sajátos útvonalát, úgy dönt, maga is azt választja. Elhatározza, akaratát ösztönétől vezérelve egyetlen célra összpontosítja, s közelebb férkőzik a vonzó, bajsza formáját hetente átalakító, cigányosan kreol fiúhoz, és alkalmakat teremt magának, hogy ismeretségüket elmélyítse. Ezért mond le a jóval gyorsabb és kényelmesebb buszozásról, s az azt választókkal szemben negyed órával korábban lép ki a kollégium hatalmas ajtaján. Dénes, ha akarja, márpedig hamarosan törekedik is erre, utolérhesse.

Judith kislányos gyámoltalanságát és visszafogottságát otthonról hozza, s ez jellemzi a középiskolában is. Nem akad senki, akivel elmélyült viszonyt alakít ki, kortársai vagy nem vonzóak számára, vagy nem tudnak áttörni a lányt körbevevő fényes jégburkon. Úgy kezd bele az egyetemi életbe, hogy a gimnáziumból sem haver, sem más nem marad mellette, senki sem bizonyul megtarthatónak, s eltökéli, hogy önérzetesen viseli és célja érdekében használja fel a magányt. Maga is meglepődik azon az erős vonzalmon, amelyet Dénes vált ki belőle. Erőteljesen dobog benne a szív, önálló életre akar szert tenni. A fiú olyannak tűnik, amilyennek Judith képtelennek bizonyul ellenállni. Dénes mellé húzódik, lett volt bár ott, vagy sem, lefoglalja a gondolatait, mintha mindazok a hajdani ismerősök, akiknek nem juthat szerep Judith életében, összefogtak volna ellene, és ebben az egyetlen, káprázatos alakban összpontosulva álltak volna bosszút a függetlenségén. Judith életre galvanizálódik, életében először kezébe veszi sorsa alakítását, s napi feladatait akként szervezi meg, hogy minduntalan keresztezze a fiú útját, és megszólíthatóvá váljék. Számítása beválik, Dénes fölfedezi őt. Judith meghagyja a fiú számára azt az örömet, hogy ő maradjon a kezdeményező.

Nem akad lány, aki ne érzékelné Dénes fizimiskáját, s akit ne vonzana annak lágy, formázásra várakozó személyisége. Némelyek, akik a vele való barátkozásra esélytelennek minősítik magukat, elutasítóan vélekednek róla, tökéletes testalkatát kihívónak és veszélyesnek találva, nemkülönben sötét bőrét, kunmódi metszésű szemét, erőteljes borostássága miatt naponta kétszer borotvált arcát s a tömött, hetente átalakított formájú bajszát. Mások azonban átadják magukat a kíváncsiságuknak, s mint bogarak szokása a gyertyafénynél, ott kerengnek a fővárosból érkezett, elhagyatottnak tűnő, Budapest szagát árasztó fiú körül. Judith csúnyának, esetlennek és félszegnek hiszi magát, de hogy mivé válhat egy valóban visszataszító, formájához még nem jutott és gyámoltalan lány, akiben egyetlen álmatag, felkutathatatlan férfitekintet felébreszti a nőt, azt maga is ámulattal tapasztalja. Néhány nap alatt bekövetkezik az átváltozás. Judith nővé alakul. S nem kell ehhez sem feltűnő öltözet, sem fodrász, sem arcátalakító kozmetikus. Kizárólag az eltökéltség. Mindenáron a fiú közelében akar lenni.

Judith azonban nem azt a stratégiát választja, mint a Dénes iránt hevesen érdeklődő, a szeptembert flörtöléssel és az egyetemi élethez akklimatizálódással töltő lánytársai, s nem keres Dénessel haverkodó fiúkat, akik révén alkalom nyílik a vele való beszélgetésre, együttlétre. Kerüli azokat a lányokat, akik szelesen forgolódnak Dénes körül, a rivalizálást, ha titkolt is, elutasítja. Neki a csajokkal semmi dolga. Arra ügyel, hogy a fiú iránti figyelme ne legyen látható, továbbá arra, hogy ez az érdeklődése ne

akadályozza a munkájában: a tanulásban. Hiszen mindenekelőtt ez a feladata. Judith összeszedettségéről és az eleganciát sosem feladó üdeségéről, amelyet azonban árnyalatnyi zavartság fátyoloz, képtelenség eldönteni, a tapintatosság okozza-e vagy a mértékismeret. Judith ugyanolyannak tűnik, mint a többi diáklány, farmerszoknyát, némely alkalommal farmer-nadrágot ölt, az egyszerű szabású blúz alatt nem hord melltartót, karóra helyett karperecet visel, és gyűrűt, legyen az egyszerű karika vagy ékköves, nem illeszt az ujjára, hosszú, szőke haját varkocsba fogja, ámbár azt nem a tarkójára állítja, hanem a jobb füle mögé húzza, s mindettől titokzattossá válik az amúgy minden részletében szabályos arca. Dénes tekintetét ezzel a szokatlan hajviselettel vonja magára, a fiúnak érkeke van egyetlen szabálytalan mozdulat révén fölfedezni a harmóniát. A rendhagyó frizura segítségével fölismeri Judith hibátlan szépségű arcában az egyéni, ellenállhatatlan szépséget és bakfisos ártatlanságot. Miközben nem történik semmi egyéb, mint hogy megteremtődik Judith magabiztossága, s a testében nagy hirtelen tökéletes biztonságra lel. Minden porcikájának formát ad, és minden részében tartással látja el a női lélek. Testmérete semmit nem változik, de mégis jóval nagyobbak látszik.

Judith, szeptember vége van, elerőtlenedik a napfénytől, a kollégium felé menet, s késő délután a híd közepén áll, bámulja az alant hömpölygő vizet. Ezen a napon éppen egyedül akar maradni, s nem várja meg a könyvtár előtti téren Dénest. Mint aki ellopott valamit, kioldalaz a belvárosból, s megáll a hídközép magasában. Azt szerette volna elképzelni, milyen a levegőben állva lebegni, éppenséggel a Tisza vize felett. A folyót füzesek fái és bokrai tartják össze, és a vizet messze délre terelik, oda, ahol határőrök rejtőznek a ligetben. A település, amelynek nagy hírű egyetemére felvételt nyert Judith, határváros, ezért a szokásosnál több a rendőr, a katona és mindenféle hivatásos közeg az állam titokzatos biztonságára őrködve. Ez a város a rendjéről, vezetőinek akkurátusságáról és szigorú tekintetéről híres, nem arról, hogy némelykor kicsap féloldalt kikövezett medréből, és elárasztja a folyó, s nem is arról, mert porra épült. Judithnak azonban túl sok itt, ezekben a napokban fedezi fel, a sorrendiség: a járdák a házak tövében húzódnak, a virágágyások a négyszögletes főtér közepén, a szél reggelenként északról fú, este pedig délről, az újságok a szocialista ipar és mezőgazdaság sikeres fejlesztéseiről közölnek fényképes ismertetéseket, s razziákat tartanak a jugó feketézők begyűjtésére a vasárnapi piacon. Judith mindössze az anyja által fenntartott, kiszámítható, ridegségében is kellemes családi rendet ismeri, hogy az milyen is az akkora városban, amelynek határát nem lehet egy nap alatt körbejárni, azzal éppen csak ismerkedik. Azonban a folyót szépnek látja, mintha arany folyna a mederben, s ez elég-

nek bizonyul ahhoz, hogy a várost életre alkalmasnak sejtse. Az ő életének megfelelő közegnek. Judith nem várta ugyan meg, de mégis Dénest várja. Sajnálja, hogy elfutott előle. A tétova Judithot mindenki, aki átsiet a hídon, megbámulja. Nem szokás a híd közepén ténferegni, s különösen nem a mélybe lenézni. Nem jó a víz örvénylő tekintetét keresni. De mindenki jelentőségteljesnek találja, ahogyan a lány önfeledten tanulmányozza a déli irányban tovahömpölygő vizű folyamot.

Dénes kabátszárnyai fel-felcsapódnak a lendülettől, oly viharosan közeledik. Világos ballonban rohan Judithhoz, s a lány csak akkor veszi észre, amikor a fiú a csuklóját megragadja. Dénes feldúltan húzza-vonszolja magával, le a hídról, szája szögletében cigaretta füstölög, s látszik a száján, egy ideig nem fog megszólalni. Az újbárosi hídfőnél elengedi Judith karját, hagyja, hogy a csuklóját dörzsölő lány kilépjen, s úgy követi, ámbár fél méterrel elmaradva mögötte, mint aki maga előtt tolja. S mintha zsolozsmázna, félhangosan kezd káromkodni, olyan válogatott, bőségben ömlő szidalmak tolnak elő a szájából, amilyeneket Judith eddig sosem hallott. Gyalázatos, ámbár retorikailag válogatott szavak özönlenek, s oly förtelmes szókapcsolatok, amelyek létezéséről nem tud eddig a lány, s a tagmondatok minden kapcsolatot nélkülözve, végeszakadatlan zuhognak, s Judith tudja, mindettől a szennytől és indulattól hamarosan sikoltozni fog, vagy a fülét befogva berohan a park platánfái közé. Futásnak ered. A fiú nem hagyja. Dénes, aki a középiskoláját egy Felső-Tisza-vidéki kisváros fiúkollégiumában tölti, távol lakóhelyétől és szüleitől, ott tanulja meg a diákkocsmák szabad szájú káromkodásait, amelyhez hasonlót a vallásháborúk számkivetett prédikátorai használhattak ördögi fattyúnak állított ellenfeleik káromlása során, talán éppen azért, hogy önmaguk számára a saját hitükről és erejükéről bizonyosságot szerezzenek. A szidalmak kezdetben, ha jól érti Judith, rózsaszín lányvilágára vonatkoznak, majd szűzieskedő, ámbár a kurválkodást elleplező gondolkodására, amellyel nevetségesen bár, de igyekszik felhívni magára a figyelmet, amely szüntelen kihívást jelent Dénes számára; a részvétet kicsiholó lelkizésére, a nyafogására, s végül arról a beteges, sőt elmebeteg világlátásról is szó esik, amely a sajátja, s amellyel mindent megrohaszt maga körül. S végül a rokonairól, reves térdű anyjáról és retkes tökű apjáról, akikre akkor kellett volna rászakadni az égnek, amikor őt, Judithot, ezt a szerencsétlen és világra nem való lényt megcsinálták. Majd becsmérlés következik, a becületsértés lehetséges formáinak enciklopédikusan teljes előadása, s a megalázás hosszú lépcsősorán Dénes lerugdossa a pincéig, ahol csúszómászók, pókok és dögbogarak másszák be összezúzott, beszennyeződött testét, rühes ebek nyalják kicsorduló véréit, és a koszos macskák irtózáttal menekülnek el tőle. S ekkor következik a java:

intim testrészeit bűzös váladék lepje el, nyelvét keserű só szárítsa, mellébe karmok tépnek, tüdejébe füst költözik, agyvelejébe szívószálakat böknek szörcsögő banyák. Judith a menekülés két mozdulata között hirtelen megmerevedik az iszonytól, bár elsápad, homlokán kidagadnak az erek, s olyan csönd lesz benne, mintha holmi föld alatti ciszternába ültették volna, be a sötétbe és a hidegbe, amelyre rácsukták a csapóajtót, a földdel torlaszolták el. Dénes iszonytató vörös szemekkel mered rá, elviselhetetlenül kegyetlen s olyan ordenaré, amit semmivel nem lehet magyarázni. Judithot megcsapja a bagószag, a fiú szájának rémes cigarettaszaga. A továbbiakban már nem sokat hall. Kizárólag a kötőszavakat, a baszdmegeket, a cifra jelzőket, az átkokat és a jóslatokat, amelyeket ráhány Dénes, mint trágyadombot, ha kialmozzák a tehénistállót. A fojtogató bűzt érzi, a sárga levét, amely a bűzt árasztja, s látja, hogy a lé hogyan csorog le a lába szárán, vékony erekben fut szét a járda aszfaltján, majd ahogyan a nedves, fényes orrú patakok eltűnnek a repedésekben.

Dénes a remegő lányra ráteríti szürke ballonkabátját. Magához öleli. A lány összepréseli az ajkát, s kétségbeesetten kapálózik. Görcs áll a gyomrába, s ijedten öklendez. Dénes felemeli Judith jobbját, belelehel a tenyerébe, s odavezeti a liget sosem működő szökőkútja medencéjéhez. Leülteti a betonteknő peremére, hosszan mossa arcát a poshadt esővízzel.

Dénes lassan visszatalál az ép mondatokhoz. Leginkább panasznak tűnik immár mindaz, amit mondott, ámbár annál veszélyesebbnek, gondolja Judith. Általában, ha valaki önmagáról mesél, annak van a tartalomtól független üzenete, de hogy mi ez a valami, Judith nem tudja megfejteni. Dénes tarkóján, a hajvonal alatt felfedez egy lencsényi, világos szemölcsöt. Eszébe jut, hogy meg kellene kérdeznie, nem okoz-e gondot az öltözés és vetkőzés során, azonban leköti a fiú beszámolója, mindaz, amit az életéről gondol elmondani. A paraszti származású apjáról, aki az 1956-os, akkor úgy hitte, ellenforradalom idején, néhány napra miniszteri kinevezést kap Nagy Imrétől, aki majd utóbb a hatalomból kiszorult értelmiségiek közé tartozik, az anyjáról, aki formailag ugyan vezető pártfunkcionárius, de a betegsége miatt évtizede nem lép ki az otthonukból, a szülők rég lezajlott válásáról, a testvéreiről, arról, hogy abba a református kollégiumba küldik középiskolába, ahová az apja is járt egykoron, mert Svájcban nem taníthatták, és ahonnan havonta rendszeresen utazik Budapestre, hol az egyik, hol a másik szülőhöz, s tanulmányai színhelyéről, az unalmas kisvárosról, ahol nem történt semmi, és az önképzőköröket azért vezetik a tanárok, mert szeretnek szónokolni. A kollégium kietlen, mindig hűvös folyosóiról, a negyvenszemélyes hálószobáról, a fiúkról, akikkel hol jóban van, hol rosszban, s akik szabad idejüket focizással töltik, és a magányról,

amely minden pillanatát pókként szövö be. Dénes inkább szereti a zsúfolt kollégiumot, mint a kettéosztott család két otthonát, ahol vagy az anyját ápolta, vagy apja barátainak világmegváltó sutyorgásait hallgatta, már ha a felnőttek maguk köré engedik, délutánonként angolul tanult, kitűnő idegen nyelvű, évenként váltakozó oktatók mellett, titokban sóvárgásokkal teli verseket írt, amelyeket az amúgy anyjával egykorú tanárnőjének mutat csak meg. Kortársaival ellentétben a katonaság alól felmentést kap, hogy milyen okból, arról nem kíván felvilágosítást nyújtani, így az évfolyamtársnőivel azonos évjáratú, az évfolyama fiúinál pontosan egy évvel fiatalabb. S utófelvétellel került az egyetemre, Szegedre, ámbár szülei akaratával szemben, inkább kívánt volna Budapesten tanulni. Dénes szenvtelenül sorolta elő tizenkilenc éve eseményeit, sivárnak találva mindazt, ám a tényeket nem értelmezte, mintha úgy gondolta volna, nem szorulnak magyarázatra. Judith nemcsak azt érzi, hogy egy férfiember kaotikus életébe lép most be, mint egy rivaldára, de azzal is tisztában van, hogy azon a színpadon valaki most helyezi el végső helyére a díszletet, vázolja fel a szereplők bejárását, s a mondataikat is most instruálják. Rátalál néhány felesleges kellékre, megpillant egy felgyújtatlan éjjeli lámpát, észreveszi az ágy alá került koszos zoknit és alsógatyát, a kibontatlan borítékú levelet, és szégyelli magát, amiért menten belepiskál a történetbe, kizárólag azért, mert az számára némely részletében értelmezhetetlen maradt. S arra is ráeszmél, hogy Dénes históriája egyben nosztalgia kelt benne amúgy nem szeretett, s ugyancsak nyomorúságos saját története iránt, amelyben bizonyossággal bírnak a helyszínek, alakok és cselekedetek, ellentétben azzal, amit ő megpillanthat a fiúéban. Dénes elbeszélése ugyanolyan folyékony halmazállapotú, mint maga Dénes, amelyet ugyan szépséges kordában tart össze a konkrét tér és konkrét idő, mégis árad belőle egy kellemetlen odor, a kétségbeesés kénköves szaga.

Judith így tudja meg, amit olyannyira akart. Két óra elég ahhoz, hogy a korábbinál még jobban vágja Dénest megismerni, mert beavatottá vált ugyan, de nem lett a fiú élete részesévé. Dénes ugyanis erre sosem ad lehetőséget, neki elég annyi, hogy meghallgatják. Titka, ha van egyáltalán, megmarad a maga számára. Judith pedig azt kívánja, legyenek olyan rébuszok, amelyek megfejtése kizárólagosan az ő dolga, éppen óráig legyen a fiúnak szüksége ahhoz, hogy megértse és megszeresse önmagát. Judith úgy válik a fiú sorsának beavatottjává, hogy nem kerül közel a fiú misztériumához. S akként, hogy megtudja, milyen egyidejűleg több, egymással nem ellentmondó, de a másikkhoz semmilyen módon nem passzoló értelemmel rendelkezni két napnak, néhány sorsnak, egy öttagú és idejekorán széthullt családnak, egy kamaszos fogadalomnak, az igazságoknak és az

egyre-másra előpattanó föllentéseknek. Dénes azért választja a biológus-ságot, amelyet tanul, hogy a lehető legtávolabb kerüljön minden nem-élet-tudománytól, különösen a társadalomtudományoktól, amely következetes képviselésének lehetetlenségét a családjában nap mint nap megtapasztalta. Judith ugyanakkor nem gondolhat másra, mint hogy mindez egyike a sodródásoknak. Dénes egyszerre szereti és gyűlöli azt, ami a testét és a személyiségét körbeveszi, s mást sem akar, mint uralni azt az anyagot, amelyben léteznie adatott, s amely oly sok ember érdeklődését fölkelti, s elhatárolja magát attól a közegetől, amely ennek a pillanatnyi állapotnak a vonzásában létezik, s amely éppen ennek a fizikai valóságnak a csodálójaként jelenik meg számára. Dénes képtelen elfogadni, hogy férfiúi szépsége oly vonzerővel ajándékozta meg, hogy az annak hatása alá kerülőknek nem érdekes, hogy milyen esendő, törékeny. Dénes vágyja a biztos, határozott személyiséget. Dénes kiszolgáltatott. Judithnak szembe kell néznie azzal, hogy Dénes jelenlétében, Déneshez ragaszkodásában önnönmaga is azzá formálódik. A fiú többet kíván magának, mint ami megadására önmaga képes.

Vajdasági lakodalom

II.

Sátras revü

Szereplők
Öcsi, vőlegény
Hajni, menyasszony
Aranka, a menyasszony anyja
Veronka, a menyasszony nagynénje
Nagyi, a menyasszony nagymamája
Mihály, a vőlegény apja
Petónia, a vőlegény anyja
Léna, a vőlegény mostohaanyja
Sándor, a menyasszony gásterbeiter násznagya
Ulrike, Sándor felesége, legalább húsz évvel idősebb Sándornál
Géza, a vőlegény násznagya
István, a vőlegény barátja
Gyula, a vőlegény barátja
Vendég
Vőfély
Kamerás
Anyakönyvvezető
Pincérek
Zenészek

2. jelenet: Menyecske-tánc

*(Mindenki táncol. A Vőfély bevonul, diadalmasan vezeti a boldom menyasszony-
nak beöltöztetett Öcsit)*

VŐFÉLY Tarts kormányt, muzsikus!

Nos, drága jó násznép, egy kis figyelmet kérek,

Új asszonyt vezetek maguk elé végre.

Eltelt az éjfél már, új napot kezdtünk meg,

De az újasszonnyal nem táncolt egyikünk sem.
Sánta is egy kicsit, kövérkés a szentem,
Szép, piros ruhája tartja csak őt egyben.
Bajsa is van lám, nem túl szép a szája,
Táncoltassa meg most, kinek van rá tíz dinárja!
Húzd rá!

(A férfiak elkezdik táncoltatni Öcsit, fogdossák, forgatják, röbögnek rajta, Öcsi egyre kellemetlenebbül érzi magát.)

PETÓNIA *(Öcsihez)* Te meg mi a jó isten nyilat csinálsz így beöltözve, gyerekem?

ÖCSI Bolondmenyasszony vagyok.

PETÓNIA Pont te kellett beöltözzél? Nem bírsz magaddal?

ÖCSI Most mit csináljak, ha senki sem vállalta el.

PETÓNIA Takarodj átöltözni, meg mosd le a képed, hogy fogod így elrabolni a feleségedet? Vagy tán menyecskeruhában gondoltál bejönni érte?

ÖCSI Ne kiabálj velem, légy szíves...

(Öcsi mérgesen kimegy, a Vőfély Hajnit a színpad közepére vezeti. Hajni forgatóruhában van, büszkén mosolyog. A násznép körbeállja őket, tapsolnak. Hajni csukott szemmel bólogat.)

VŐFÉLY Drága vendégeink, csak félre, most félre,
Had' mutassam be az új menyecskét szépen.
Nemhiába törtem egész nap magamat
Abból a kislányból mostanra asszonyt faragtam.
Jöjjenek szép sorban, meghajolva kérem,
A márkákat tegyék a szitába szépen.
Járjatok mind most az újasszonnyal táncot,
De vigyázzatok, cipőit nehogy letapossátok.
Készüljön mindenki, markokba a százast,
Szép piros dinárokból, legalább két-hármat.
Húzd rá!

(A zenekar elkezd játszani. Az egyik pincérnő szitával beáll melléjük.)

VŐFÉLY *(üvöltve)* Eladó a menyasszony!

(Szép sorban jönnek a vendégek, rokonok, sorba állnak, a szitába dobják, vagy a menyasszonyra tűzik a pénzüket.)

VŐFÉLY Az édesanyjái a menyasszony!

(Aranka egy száz márkást tűz Hajni hajába. Táncolnak.)

HAJNI Anya, láttad Öcsit valahol?

ARANKA Nem láttam, kislányom, de annyira gyönyörű vagy!
 HAJNI Köszönöm, anya! De ha látnád...
 ARANKA Látom. És olyan büszke vagyok rád!
 VŐFÉLY Veronkái a menyasszony!
 VERONKA Na, ne dobáld már magad annyira, rendesen táncolj! Csak
 elszédítesz.
 HAJNI *(mérgesen)* Jaaj...
 VERONKA Modern tánc, mi? A csárdás az nektek fiataloknak már ló-
 fasz. Szégyellhetnétek magatokat...
 VŐFÉLY A nagymamájái a menyasszony!
 NAGYI *(táncolnak, majd kisvártatva köhög egy kicsit)*
 HAJNI *(mosolyog rá, fejével jelzi, hogy nem érti)*
 VERONKA *(odaszalad)* Ha a Nagyik most beszélne veled, azt mondaná,
 hogy legyél boldog, bár az Öcsi jobban megérdemli a boldogságot.
 NAGYI *(mérgesen ráköhög Veronkára)*
 VERONKA *(kiölti nyelvét Nagyira, és elmegy mellőlük)*
 NAGYI *(Hajnihoz)* Irigy kutya ez a Veronka.
 HAJNI *(megőrül, hogy a nagymamája szólt hozzá)* Na de Nagyik, hiszen te
 beszélsz!
 NAGYI *(rákacsint, mosolyog, megrázza a fejét. A melltartójából elővesz egy
 százmárkást, és beletűzi Hajni hajába, suttogva mondja)* Legyetek nagyon
 boldogok! *(Megpuszítja Hajnit)*
 VŐFÉLY A vőlegény barátjái a menyasszony!
 GYULA Kapaszkodj, most aztán megforgatlak!
(Táncolnak.)
 VŐFÉLY Az apósái a menyasszony!
 MIHÁLY Drága kis bogaram!
 HAJNI Jaj, Misi bácsi! Én olyan boldog vagyok!
 MIHÁLY Csak legyél is. Amíg bírsz. Legyél is boldog mindig. *(Hirtelen
 elkomorodik)* De csak a fiammal!
 VŐFÉLY Az anyósái a menyasszony!
(Léna és Petónia körbefogják a menyasszonyt, úgy táncolnak.)
 PETÓNIA Hát, édes lányom. Most már a lányom vagy nekem is.
 HAJNI Jaj, Petónia néni!
 LÉNA Jóban leszünk mi, ugye? *(Rákacsint)*
 HAJNI *(Lénához, félve)* Hát, jóban...
 LÉNA *(Kivesz a melltartójából egy köteg pénzt, és Hajni dekoltázsába csúsztatja,
 majd hosszan megpuszítja az arcát.)*
 VŐFÉLY A vőlegény másik barátjái a menyasszony!

ISTVÁN Szerintem az Öcsi megszökött.
HAJNI Mi van?
ISTVÁN Szerintem megszökött. Hagyd a fenébe, és szökj meg te is velem! Olyan jó lenne...
HAJNI Jaj, Pityukám, hagyjál már ezzel...
ISTVÁN De nem érted meg, hogy én...
HAJNI Jaj, Pityukám, hát hagyd már ezt, de tényleg.
ISTVÁN Nem! *(Megáll)* Hajni! *(Letérdel)* Légy a feleségem!
HAJNI *(rángatja fel Istvánt a földről)* Pityu, az isten áldjon meg, ne izéljél már!
ISTVÁN *(igyekszik térdén maradni, civakodnak Hajnival)* Hajni, én komolyan gondolom. Légy a feleségem! Én sokkal jobban foglak szeretni téged, mint az Öcsi!
HAJNI István, te hülye vagy? Ne szarjál már! Most komolyan, az esküvőmön kéred meg a kezemet?
ISTVÁN *(kicsit habozva)* Hát... hát majd elválsz. De utána, utána hozzámjössz?
HAJNI Ma kakvi mennék hozzád! Nem megyek, nem vagy te normális! Engedj el!
ISTVÁN Ha nem jössz hozzám, Hajni, akkor én, akkor nekem... *(Félbeszakítja a Vőfély)*
VŐFÉLY Az édesanyjái a menyasszony!
(Aranka odamegy Hajnihoz, akit István nem akar elengedni, lökdösi Istvánt.)
VERONKA Na várjál, majd segíték! *(Rúgja-vágja Istvánt)* Nem mész innét! Nem mész!
ISTVÁN *(elmenekül)*
VERONKA *(mint aki jól végezte dolgát, összecsapja a kezét)* Így kell ezt. *(Végigméri Hajnit és Arankát)* Szmotánok! *(El)*
HAJNI Még mindig nincs itt az Öcsi?
ARANKA Nincs. Léna azt mondja, hogy biztos elment úszni egyet, mert már nagyon izzadt.
HAJNI Én ezt nem hiszem el...
ARANKA Aranyos nő ez a Léna...
HAJNI Anya, inkább óvakodj tőle, ha lehet...
ARANKA *(naívan)* De miért?
VŐFÉLY A vendégé a menyasszony!
VENDÉG *(tízmarkást tűz Hajni ruhájára, táncolnak)*
HAJNI *(epésen)* Húha!
VENDÉG *(zavarban)* Hát, igen... Jaj, én nagyon, de úgy, Hajni, hehehe, ha gondoltuk volna, még az osztályban. Te vagy az utolsó lány, akit

most elvesznek, izé, elvettek már. Mert ha gondoltad volna, én nem is mertem volna kérdezni, de mindig olyan érdekes az élet. Anyámék is mindig mondták, de ki gondolkodik el ezen? Hát én nem, az biztos. Csak legyetek mindig minden jól sikerüljön nektek! Na, megyek. *(Ott hagyja Hajnit a kör közepén)*

HAJNI *(semmit sem ért)* Oké...

VŐFÉLY A násznagyé a menyasszony!

SÁNDOR *(rengeteg pénzt vesz ki a zsebéből és rászórja Hajnira, majd újra a zsebébe nyúl, és fémpenzket is szór rá. Hajni feljajdul egy-egy fémpenz ütésétől. Sándor kiabálva)* Örökké éljen a menyecske! *(Vadul táncol Hajnival, rángatja)*

VŐFÉLY Urrikkéjé a menyasszony!

ULRIKE Du bist sehr schön!

HAJNI Aha...

ULRIKE Sag mal: Danke!

HAJNI Aha...

ULRIKE Na, sag mal!

HAJNI Aha...

ULRIKE Na jól van, bazmeg, csak barátkozni akartam, de ha te ilyen vagy...

HAJNI Tessék?

ULRIKE Nichts, nichts. *(El)*

VŐFÉLY Gézáé a menyasszony!

HAJNI Képzeld, Ulrike beszél magyarul!

GÉZA Tudom. Én már beszélgettem vele az előbb. Nagyon rendes nő...

HAJNI Maga tudta?

GÉZA Áh, nehéz engem meglepni...

VŐFÉLY Az édesanyjáié a menyasszony!

ARANKA Jaj, édes kislányom! Olyan szép vagy...

HAJNI Anya, láttad valahol Öcsit? Megjött már az úszásból? Már el kellett volna, hogy raboljon.

ARANKA Nem láttam. De olyan büszke vagyok rád!

HAJNI Hol lehet?

ARANKA Olyan szép vagy, szebb, mint én régen. *(Megöleli)*

VŐFÉLY Eladó a menyasszony!

HAJNI Hű, de szar. Most már mindenki tudja, hogy késik.

ARANKA Ne idegeskedj, lehet, hogy csak vécén van.

HAJNI Ilyenkor?

VŐFÉLY *(üvöltve)* Még mindig eladó a menyasszony!

VŐFÉLY *(tanácstalanul áll, rugózik a lábával, majd hirtelen megvilágosodik)* A Vőfényé a menyasszony! *(Eldobja vőfélybotját, és magához rántja Hajnit. Hajnihoz)* Jól kivágtam magam, mi?

HAJNI De hát magának nem is kéne megtáncoltatnia engem!

VŐFÉLY Hát hol a férjed?

HAJNI Hát ez az, hogy ezt nem tudom.

(Elballgat a zenekar. Állnak tanácstalanul. Hirtelen odaszalad István, felkapja Hajnit, kiszalad vele. Hajni sikít. István visszaszalad vele.)

HAJNI *(Istvánhoz, sikítva a méregetől)* Hát normális vagy te? Minek szaladtál ki velem? Nem te vagy a férjem, és nem megyek hozzád feleségül! Érted?

ISTVÁN Jól van na. Gondoltam, azért megreszkirozom...

VERONKA *(epésen)* Jól van, jól van. Egyre modernebbek vagyunk. Ennek örülök.

MIHÁLY Ebben a hőségben én nem is tudom, mit lehet csinálni. Úgy leizzadtam ettől a kis tánctól.

HAJNI Most mit csináljunk?

VŐFÉLY *(libegve)* Együnk talán. Jöjjenek a sültök?

ÖCSI *(kintről hallatszik a hangja)* Jövök! Itt vagyok, jövök már! *(Félrelöki az embereket, beszalad, még festékes az arca, felkapja Hajnit, és kiszalad vele)*

VERONKA Na végre!

(Tapsolnak. A zenekar újra rákezd. Hajni és Öcsi visszajönnek a színpad szélére.)

HAJNI Öcsi, mondd meg, légy szíves, hogy mégis hol voltál? El kellett volna rabolnod időben, nem így, utólag. A hülye István barátod meg el akar venni feleségül, csinálj már vele valamit!

ÖCSI *(törölgeti a homlokát, libeg, hallgat. Néz maga elé, majd Hajnira, de nem szól)*

HAJNI Na válaszoljál már! Hol voltál?

ÖCSI Nem találtam a ruhámat.

HAJNI *(homlokon csapja magát, majd Öcsit)*

HAJNI Te... *(Megindul felé, mint aki meg akarja ütni a másikat)* Teeeee, te feleségszomorító! *(Kitépi a pártát a hajából, azzal kezdi csapkodni Öcsi hátát, fejét)* Te! Te vőlegények, sőt! Lagzik szégyene! Te úszóbajnok!

(Miközben üti a pártával Öcsi fejét, a Vőfély melléjük szalad.)

VŐFÉLY Kedves vendégeink, ha egy szót csak szólhatnék

Így éjfél után, nem sokat zavarnék.

Nagy a vigadalom, letáncoltuk már a lábunk,

De a szemünk akadjon meg most az ifjú páron.

Amíg mi mulatunk, ők már egymást verik,
Az újasszony krém helyett a pofont keveri.
Ne unatkozzunk, szurkoljunk most bátran:
Tegyék meg tétjeiket, várjuk itt már hárman.
Én természetesen a menyecskének szurkolok,
De a vőlegény erejébe is belegondolok.
Jöjjenek, fogadjanak valamelyikre bátran,
Ne várjanak, hamar elő a márkákkal!

(A Vendég, Nagy, Géza és Ulrike odamennek, fogadást kötnek a verekedőkre. Petónia megpróbálja őket szétszedni. Csatlakozik hozzájuk Aranka, Veronka, aki folyton hátra-hátrales Sándorra. Sándor távolabb táncol egymagában, szinte önkívületben. Léna nézi, nézi, majd odamegy hozzá egy pohár vízzel.)

LÉNA Na mi van, mi van? Ennyire jó a buli?

SÁNDOR Darási lakodaloooooooooom!

NÁSZNÉP *(visszafordulnak a verekedéstől, úgy kiabálnak vissza)* Kovács lakodaloooooooooom! *(Integtetnek mind Sándornak)*

SÁNDOR Az is! *(Integtet nekik)*

LÉNA Na jól van, jól van. Nem kell annyira táncolni, senki sem néz téged.

SÁNDOR De én boldog vagyok, azért táncolok!

LÉNA Mindenki a fiatal párt bámulja, mert verekednek.

SÁNDOR *(hirtelen abbahagyja a táncot)* Tényleg? Akkor pihenek kicsit. *(Távolról nézik a verekedőket és a fogadókat.)*

LÉNA Itt van egy kis víz, idd meg!

SÁNDOR Kösz! *(Iszik)* Hú, de kidöglöttem! *(Szomorúan)* De olyan jót táncoltam, hogy megérte így kifáradni.

LÉNA Aztán mire föl vagy olyan boldog? Megártott a hazlátogatás?

SÁNDOR Meg. Nem jó ezt nézni. Az ember hazajön, és csak mérik. Le akarják mérni, mennyire vagyok boldog. Beültem Münchenben az autóba, és mikor belenéztem a retrovízorba, már ott láttam ezeket az éhes, mérő tekinteteket. Komolyan. Mintha már ott, a lakás előtti parkolóban már néztek volna, pedig még el sem indultunk.

LÉNA *(unottan)* Hű, ez félelmetes lehet!

SÁNDOR Az. Mert érted. Beülsz az autóba. Előtte már hónapokig csomagoltál, készültél, izzadtál, hogy mi lesz: mit fognak rólad gondolni?

LÉNA Az még ájde, de mit fognak rólad mondani?

SÁNDOR Pontosan! Pontosan! Jössz haza szeretettel, rákészülsz, megindulsz, és ott abban a rohadt retrovízorban már várnak azok az éhes

tekintetek, amik csak nézik, hogy na, elég boldog vagy? Megcsináltad a szerencsédet? Hát nem azért mentél ki Németbe, hogy ott közgazdász legyél? Akkor meg miért dolgozol még mindig technikusként?

LÉNA Eh... Senki sem gondol bele, mi?

SÁNDOR Nem. Beülsz az autóba, jössz haza, és teljesíteni kell. Nem is ott, ott leszar mindenki, még néha én is leszarom magamat, az álmaimat. Hanem az a sok itthoni tekintet. Az összegyűlik bennem. Nem tudok sírni, én férfi vagyok, most mit csináljak, nem tudok sírni. Csak nyelem vissza a könnyeimet, és nyelem le egyre őket. De a mellkasom közepén, a nyelőcsövemben úgy összeragadnak ezek a könnyek, ezekkel a tekintetekkel, hogy mint a szurok, úgy nyúlik és ragad. És nem mennek le ezek a könnyek. Csak nyomják az embert belülről és húz lefelé, te tudod, mennyire húz lefelé?

LÉNA Hát, fogalmam sincsen. Én nem mentem eddig még messzebb Bécsnél. Petónia szereti Bécsset. Mi csak oda járunk, meg a tengerre.

SÁNDOR Hát máshol sincs semmi. Mindenütt ugyanilyen, mint itt, csak még utálnak is. Mert külföldi vagy. Ugyanígy mérik egymást az emberek Münchenben, Párizsban, Stockholmban. Csak kevesebb a szemét az utcákon.

LÉNA Én azért úgy elmennék innen. Kicsit világot látni. Nekem ebből van elegendő. Hogy bárki jön haza, azt nézni kell, mérni kell. Ha meg hazamentek, nektek már könnyebb lesz. De mi itt maradunk, és csak készítjük a szemünket, hogy tudjunk jövőre még éhesebben nézni, mérni. Legalább gyerekem lenne...

SÁNDOR Hát miért nincs?

LÉNA Nem mindegy az neked?

SÁNDOR Mindegynek mindegy. Csak gondoltam, ha már így beszélgettünk... Ha már így kiöntöttem a lelkemet. Meg most végre senki sem figyel.

LÉNA *(Ulrike felé bök az állával)* Szereted?

SÁNDOR Hogy bírsz ilyet kérdezni?

LÉNA Miért, nem szereted?

SÁNDOR Minek kérdezel ilyeneket? Persze, hogy szeretem.

LÉNA *(felhúzza az egyik szemöldökét)*

SÁNDOR A magam módján szeretem.

LÉNA Én is a férjemet. Meg a feleségét.

SÁNDOR Mi van?

LÉNA Jó, a volt feleségét. *(Nézi őket)* Furák, nem? Néha nem is értem, minek kellett mindenre rávágnom az igent, meg hogy nem baj... Asszem minden ember meghülyül, úgy harminc felé.

SÁNDOR Én előbb hülyültem meg. Aztán egyre csak hülyébb lettem.

(Nézelődnek.)

SÁNDOR Te, figyelj! Most nem is tudom, hogy hogy mondjam. Gyereket én is szeretnék. Ulrikétől meg már nem lesz. Gondolom.

LÉNA És?

SÁNDOR Hát, ha gondolod... Bíránk így... Együtt kezdeni valamit. Csak mert érted. Neked is kellene egy gyerek, nekem is... Persze titokban.

LÉNA Hát...

SÁNDOR A férjed bír még gyereket csinálni?

LÉNA Mi van? Hogy bírsz ilyeneket kérdezni?

SÁNDOR Figyelj. Nincs sok idő, ezek mindjárt szétszélednek. És akkor nekem megint nagyon boldognak kell lennem. Kicsit már kifáradtam. De meg bíránk beszélni, hogy később, úgy fél óra múlva, találkozunk, itt a sátor oldalánál.

LÉNA Fél óra?

SÁNDOR Egy gyerek. Legalább hagynék magam után valamit a világban! Úgy szeretnék egy gyereket! Persze gondját viselném. Ne félj. Évente kétszer járunk haza. Ulrike olyan öreg, hogy észre se fogja venni. A férjed meg majd azt hiszi, hogy tőle van. Na? Mit szólsz? Megúszod, ilyen könnyen!

LÉNA *(elmosolyodik)* Gyerek? *(Flegmán)* Aha, egy gyerek az jól jönne. Nem lenne ennyire sivár itt minden!

SÁNDOR *(megfogja Léna kezét)* Egy próbát megér! *(Rákacsint)* Na, megyek vissza, táncolok még egy kicsit, és úgy fél óra múlva találkozunk kint. A sátor bal oldalán. Ha szemből nézed. Ott leszel?

LÉNA *(kacéran)* Ott. Hát hol máshol lennék? *(Nevetve el)*

SÁNDOR *(halkan, maga elé, Mihály felé nézve)* Patkány, mi? Patkány... *(Köp egyet, majd kiabálva)* Kovács lakodaloooooom!!!

PETÓNIA Elég volt! És elegendő van belőletek! Öcsi, te ülj a zenekar mögé. És meg ne lássalak még egyszer! Szármára előjöhetsz. Addig gondolkodj el mindenben!

ÖCSI *(megindul a zenekar felé)*

PETÓNIA Állj! Előbb mosakodj meg. Az ingedet... az ingedet vedd le nyugodtan, annyira izzadsz, hogy nem is látszik már, hogy van-e rajtad ing. Eriggy!

(Öcsi el.)

PETÓNIA Hajni, te meg fészülködj meg, aztán dobj le egy pálinkát. Az segíti a megszokást.

(Hajni el.)

PETÓNIA És hozzon valaki nekem is egy pálinkát, mert megbolondulok!

ARANKA Kettesével kell inni aranyom, akkor sokkal jobban hat.

PETÓNIA Nem rossz ötlet! Pincér, négy kupica pálinkát nekünk! Léna!

Léna, hol vagy?

LÉNA Kicsit szédülök. Biztos a melegtől. Kimegyek sétálni egyet.

PETÓNIA Menjek veled?

LÉNA Nem kell. Lehet, hogy ledőlök egy kicsit az autóban. Aztán, ha kialudtam magam, jövök. Addig tartod a frontot?

PETÓNIA Hát hogy a rosszsebbe ne tartanám. Eriggy te is!

(Léna el.)

PETÓNIA *(Arankához)* No, Aranyom, isten-isten!

SÁNDOR *(pénzt dob a zenészek felé, táncol, egymagában)* Játsszátok a Jingis

Kahnt! *(Táncol)* Én egy bika vagyook! Hahahaha! *(Énekel)*

ULRIKE Ach, ja, mein Schatz! Tanz weiter... Und verpiss dich, langsam!

(Csukott szemmel bólogat, tovább ül, könnyököl, félig alszik az asztalnál)

GYULA Jaj, ne... Most ezt meg minek? Minek? *(Hajni mellé ül, ráborul az asztalra, sír)*

HAJNI *(nézi Gyulát)* Jaj, még ez is... *(Kezével eltakarja az arcát)*

SÁNDOR Olyan boldog vagyok! Majdnem mint Németországban!

HAJNI *(Öcsihez)* Hallod, mikor megyünk már haza? Nekem már nagyon elegendem van ebből...

ÖCSI Hát menj, ha már elfáradtál.

HAJNI *(mosolyogva)* De hát hova menjek, mikor azt sem tudom, hol lesz az új, a közös otthonunk? *(Odabújik Öcsihez)* Mikor árulod el? És átviszel majd a küszöbön? Tudod, ahogy szokták. *(Mímeli, hogyan)*

ÖCSI Milyen új otthon?

HAJNI Hát ahol lakni fogunk.

ÖCSI Miért lagnánk új helyen?

HAJNI Várjál, ezt nem értem. Akkor nálatok fogunk lakni?

ÖCSI Miért lagnánk nálunk?

HAJNI *(kiabálva)* Öcsi, hova menjek haza?

ÖCSI Hát oda, ahova eddig is. Miért, hova a fenébe akarsz te hazamenni máshova?

HAJNI Hát nincs közös házunk? Nincs két szoba meg a nappali?

ÖCSI Honnan lenne? Meg minek lenne?

HAJNI Azt akarod mondani, hogy a nászéjszakámat töltsen otthon anyáméknál? Egy dusekon?

ÖCSI Nem, oda én is veled megyek. Csak utána hazamegyek, mert már én is eléggé kifáradtam. Fáj itt a hátam lent. *(Mutatja)*

HAJNI *(üttni kezdi a bátát)* Hol a házunk? Hova menjek haza?
 ÖCSI Hát ahova eddig is! Mit nem értesz? Nincs házunk. Vagyis van, nekem a szüleimé, neked az anyádéké. De nekünk nincs közös házunk.
 HAJNI Hogyan nincs?
 ÖCSI Miért lenne? Eddig is jól megvoltunk így, ezentúl is megleszünk. Minden délután érted megyek, aztán beülünk hozzátok, a szobádba. Vagy átjössz.
 HAJNI Öcsi, én ezt nem akarom... *(Sír)*
 ÖCSI Jó, hát néha majd elmegyünk Szabadkára, moziba. A Radničkiba vagy a Zvezdába. Meg Radanovára almát szedni. Palicsra fürdeni. Megfröcskölheted te is majd az arcodat. Most miért sírsz? Azt hittem, örülni fogsz te is, hogy nem lesz nagy váltás. Nem bírod a változásokat.
 HAJNI *(sírva)* Házat akarok...
 ÖCSI Nincs ház. Ne bömbölj már. Jövő héten indulunk a tengerre. Makarskán majd együtt lakunk. Az apartmanban.
 HAJNI Öcsi, te miért vettél el engem?
 ÖCSI Hogyan miért? Hát mert itt volt az ideje.
 HAJNI Itt volt az ideje? Itt?
 ÖCSI Hát hol lett volna?
 HAJNI Miért vettél el?
 ÖCSI Az idő... meg ez a por, Hajnikám, olyan melegem van...
 HAJNI Miért vettél el? Minek?
 ÖCSI *(ballgat)* Az idő... Öregszünk már mindketten... Én, vagyis, Hajni...
 HAJNI Én ezt így nem akarom!
 ÖCSI Hát, ha gondolod, elválhatunk.
 HAJNI Anyaaaa... *(Kiszalad)*

3. jelenet: Ajándékbontás

(Szoba, kintről beszűrődik a lakodalmas zene. A két örömanya az ágyon ül, körülöttük a rengeteg ajándék, díszesen becsomagolt doboz, egy halom boríték.)

LÉNA Nem igaz, hogy ennyit kell rájuk várni. Nem hiszem, hogy őket nem érdekli, miket kaptak.
 PETÓNIA Az előbb még nagyban táncoltak és kiabáltak.
 ARANKA Csak nem egymással?
 LÉNA Nem tudom. Mindegy is.

ARANKA Mennyi ajándékot kaptak...

PETÓNIA Pedig nem is vagyunk sokan.

LÉNA De elegen vagyunk. *(Rákacsint Petóniára, aki kacéran visszamosolyog rá)*

ARANKA Ájde, nyissunk ki egyet. Csak egyet. Olyan kíváncsi vagyok.

LÉNA *(felvillanyozódik)* Melyiket?

PETÓNIA Ugyan már, lányok! Tán nem nyitjuk ki az ajándékaikat!

LÉNA Ne légy már ennyire lele.

PETÓNIA Nem vagyok lele. Csak szerintem nem kéne. Majd ők kibontják aztán.

ARANKA Pedig olyan jó móka lenne...

LÉNA Mondd, hogy melyiket, és kinyitom. Majd aztán visszacsomagoljuk.

PETÓNIA *(féltekenyen nézi Lénát)* Jó, akkor nyissunk ki egyet. *(Magához veszi az első, keze ügyébe kerülő csomagot)*

ARANKA *(odamegy a legnagyobb ajándékhoz, tolja, húzza, ráncigálja, zihál, fulladozva mondja)* Nem fogják észrevenni szerintem...

PETÓNIA Jaj, Arankám, csak egyet...

LÉNA Most már mindegy.

(Aranka abbahagyja a küszködést, libeg. Lénával egymásra néznek, egyszerre esnek neki a csomagnak, tépik, marcangolják a csomagolást.)

PETÓNIA *(féltekenyen nézi őket)* Hova siettek?

ARANKA Biztos fridsider!

LÉNA Szerintem mosógép!

ARANKA De ekkorka?

LÉNA Hát, Németországban lehet, hogy van ekkorka mosógép.

(Nevetnek. Kibontják. A dobozon rajz jelzi, hogy ventilátor van benne.)

ARANKA Csak tudnám, mi volt ezen annyira nehéz... Biztos téglát tettem a legaljába. Szedjük ki! *(Kiszedik, nézik.)*

PETÓNIA Hát... Jó dolog ez. Ebben a kurva melegben...

(Nevetnek.)

ARANKA Ah, most is kurva meleg van. Halljátok, kapcsoljuk be, hátha nem is működik.

(Bekapcsolják. Nézik, hogy forog. Léna elébe ül és nevet, ahogy összevissza fújja a haját az áramlat.)

ARANKA Naa, lányok, csak még egyet!

LÉNA Nem bánom, de valami kisebbet, nézd, hogy leizzadtál. *(Megtápnítja Aranka hátát)*

PETÓNIA *(felkap egy másik ajándékot, beül közéjük, és bontani kezdi)* Na hadd lám! *(Kiveszi a dobozból, és a magasba emeli a benne lévő vasalót)*

ARANKA *(ünnepélyesen)* Vasaló!

LÉNA Aaaaaz!

(Aranka egy másik doboz után nyúl, kibontja, ő is kivesszi a dobozból, és magasra tartja a vasalót.)

LÉNA Meg ez is.

ARANKA Hehehehe, két vasalót kaptak!

LÉNA *(közben ő is bont egy másik csomagot, abban is vasaló van, kirántja a dobozból, a levegőbe emeli, nézik)* Meg ez is...

(Léna és Aranka nevetnek. Petónia szintén nevet, de nem látni, hogy rossz a kedve.)

ARANKA Mit csinálnak majd három vasalóval?

LÉNA Nézzük meg, hátha van egy negyedik is, akkor a másik hármat majd nekünk adják.

(Petónia egy másik csomagot kezd el széttegni, miközben Aranka és Léna is bontogat türelmetlenül egyet-egyét. Bármit találnak, kitörő örömmel nevezik meg sorra, és a fejük felé emelik, kivéve, amit nem lehet.)

ARANKA Háromdarabos plasztik edénykomplett!

PETÓNIA Ezüst evőeszközök!

LÉNA Biztos a gasztarbajteroktól van...

ARANKA Hajszárító!

LÉNA Még egy!

PETÓNIA Porcelán kávéscsészekomplett, kalocsai mintájú!

ARANKA Egy fakanáltartó!

PETÓNIA *(rosszallóan)* Na, ezt meg ki hozhatta...

LÉNA Törölközők! Négy darab!

ARANKA Mixer!

PETÓNIA Hatdarabos láboskomplett!

LÉNA Egy férfi- és egy női fürdőköpeny!

ARANKA Párnák!

LÉNA *(megtápogetja a párnákat)* Mmmm, de finom puhák...

(Elszomorodnak.)

ARANKA Jaj, lányok, hát mit tettünk...

LÉNA Számoljuk meg a borítékokat!

PETÓNIA Azokat talán már tényleg nem kéne kinyitogatni.

LÉNA Csak kívülről megszámloljuk. Nem nézünk bele.

(Az ágyra ülnek, Léna háromfelé osztja a borítékokat. Számolják.)

PETÓNIA Egy, kettő, három...

LÉNA *(Arankához)* Hű, az de vastag, tartsd csak a villanyhoz! Hátha látni, mennyit tettek bele!

ARANKA *(a fény felé tartja, nézik)* Szerinted ez dinár vagy márka?

LÉNA *(oldalba böki finoman Arankát)* Remélem, márka!

(Nevetnek.)

ARANKA Hát nyissuk ki! De csak ezt az egyet. Megszámoljuk, mennyi van benne, és ráírjuk. Így ha ne adj isten kihullik belőle a márka...

PETÓNIA ...vagy a dinár.

ARANKA Igen, akkor tudni fogjuk, hogy mennyit keressünk.

LÉNA Bontsd!

(Aranka szépen, óvatosan bontogatja a borítékot, közben Léna kivész egy bicskát a táskájából, és feltépi a másikat.)

PETÓNIA *(Lénához)* Naaa, csak erről az egyről volt szó!

ARANKA *(szomorúan)* Hát, ha jól látom, akkor ez dinár...

LÉNA Nem baj, mert ebben meg márka van.

PETÓNIA Na de Léna!

ARANKA Jaj, de jó. Mennyi van benne? És legalább ötvenesek?

(Ekkor kicsapódik az ajtó, és a fiatal pár izzadtan, ziláltan szalad be a szobába, nyomukban a Kamerás.)

HAJNI Anya, én el akarok válni! Az Öcsi azt mondta, hogy... *(Meglátja a sok kibontott ajándékot, elakad a szava, rosszállóan)* Anya... *(egyre idegebben)* Na de anya!

(Megmerevedve nézik mind a ketten a három örömanyt, akik a sok kibontott ajándék között ülnek és megrettenve néznek vissza rájuk, kezükben a feltépt borítékokkal.)

PETÓNIA Léna...

LÉNA Miért én?

PETÓNIA Léna, a te ötleted volt...

HAJNI Léna!

LÉNA Petónia!

ÖCSI Anyám!

HAJNI Anyám!

KAMERÁS Anyám, mennyi vasalót kaptatok! Mindjárt rájuk közelítetek!

ARANKA Jól van, na. Mi csak itt ültünk, ti meg sehol. Vártunk benneteket, az ajándékok meg úgy... Hát úgy kibomlottak maguktól...

HAJNI Na nee...

LÉNA Most mi bajotok lett? Ezek most is ajándékok, meg attól, hogy ki vannak bontva, attól még újak és szépek. És még nem is láttátok, mennyi vasalót kaptatok...

KAMERÁS Én már láttam, föl is vettem, rájuk is közelítettem!

LÉNA Na, hogy tetszik a ventilátor? Nem tudom, kitől kaptátok.

*(A fiatal pár nem tud megszólalni, csak néznek a sok kibontott ajándékra, meg-
rökönyödve.)*

ARANKA Na, hol a pénz a menyecsketáncból? Mennyit táncoltál össze?

*(Felkapja a menyasszony mellől a szitát, és rájuk szórja a pénz, Petónia és
Léna meg rájuk dobja a kezükben lévő borítékokat.)*

LÉNA, PETÓNIA, ARANKA *(együtt, vidáman)* Isten éltesen benne-
teket!

KAMERÁS Hú, na ez aztán a lakadalmas film!

4. jelenet: Hajnalban

*(Aranka és Petónia az asztalra könyökölve/borulva alszik, Ulrike és Géza be-
szélgetnek, Sándor már a zenekarban zenél, Veronka, Nagy, Léna és Mi-
hály táncolnak, a Vendég a zsebeit próbálja teletömni étellel. Öcsi vizezi a
haját, közben Istvánnal beszélget, aki puszikat dobál Hajninak. A Vőfély
megjelenik a szármával.)*

VŐFÉLY Tarts kormányt, násznagy úr!

SÁNDOR *(örömittasan)* Hehejj!

(Míg a Vőfély beszél, Sándor és Léna kisomfordál a sátor mögé.)

VŐFÉLY Hagyjuk abba mostan a táncot kis időre,

Gondolnunk kell már az üres bendőre.

Jól megizzasztottak a zenészek minket,

Ültessük le őket, etessük meg mindet.

Hanem van itt finom meglepetés, kérem,

A jó szármát a lányok hozzák most be szépen.

Egyen jót mindenki, üljön le a csámpás

Lábú násznagy úr is, jut neki is rántás.

A menyecske meg most etesse meg végre

Drága döce urát, hogy sokáig éljen.

Vivát!

HAJNI *(szétnéz, kiborulva)* Na, nekem ebből elegendem van. Én ezt nem
bírom tovább. Itt már senki sem normális. Miért engem ver az isten
mindig?

(Nagy és Veronka odamennek hozzá.)

VERONKA Most mit panaszkodsz? Mindig csak panaszkodsz...

HAJNI Mit panaszkodok, elegendem van. Mindenkiből elegendem van!

VERONKA Azt hiszed, hogy másnak olyan könnyű? Én az anyámmal

48 lakok egy szobában, aki nem is beszél velem, csak köhög.

NAGYI *(jelentőségteljesen és mérgesen köhint)*

VERONKA *(ránéz Nagyira, mérgesen visszaköhög rá)*

(Köhögnek egymásra, mintha veszekednének.)

PINCÉR *(melléjük keveredik egy tálcával, amin poharak vannak)* Ööö, kérek egy kis pálinkát?

VERONKA *(fuldokolva)* Igen!

NAGYI *(rekedten)* Az jó lesz!

(Egy bajtásra megisszák, lecsapják az asztalra a poharat.)

NAGYI *(erős neki a pálinka, köhögni kezd tőle)*

VERONKA *(Nagyihoz)* Na neem, ezt már azért nem köhögheted a szememre. Az nem én voltam és nem is tehetek róla. *(Elmegy, majd visszafordul)* És csak tudd meg, hogy én is ugyanazt gondolom terólad! *(Felrántja az orrát)* Végeztem. *(Megfordul, kirohan a sátorból)*

NAGYI *(értetlenül néz utána)* De hát csak a pálinkától köhögtem, te hülye! *(A szája elé kapja a kezét)*

HAJNI Hát jó! *(Kézen fogja Istvánt, táncolni kezd vele, a fenekére teszi István kezét, aki folyton visszateszi Hajni derekára)* Na, hogy is volt az, hogy te elvennél?

ISTVÁN Jaj, Hajni, ne most, itt áll a férjed és néz.

ÖCSI *(egészen közel megy hozzájuk)* Hajni! Figyelj rám, Hajni!

HAJNI Nem figyelek. Jól elvagyok. Ha már úgysem lakunk együtt, nem is kell figyeljek rád. Szóval, Pityukám, elvennél, ha elválok?

ISTVÁN Hajniiii, itt áll a férjed, ez most elég kellemetlen...

ÖCSI Hajni, ne vicceljél már, figyelj rám. István, te meg add ide a feleséget.

ISTVÁN *(Öcsihez)* Igen.

HAJNI *(belemarkol István vállába)* Nem engedsz el! Táncolsz!

ISTVÁN *(Hajnihoz)* Igenis! *(Öcsihez)* Nem bírom elengedni, ne haragudj.

ÖCSI Hajni! Hajnalkám, kérlek! Hajnalkácskám, kérlek, ne haragudj.

HAJNI Nem haragszok. Elválunk, és István azt mondta, hogy elvesz.

ÖCSI István! Ne mondj ilyeneket neki. Nem fog elvenni, Hajnikám.

HAJNI Az se baj. Mivel úgysem lakunk együtt, bírok vele vadházasságban is élni. Majd őhózzá fogok költözni. Ha te már úgyis otthon akarsz lakni.

ISTVÁN Csak szólok, hogy én is az anyáméknál lakok.

HAJNI Mindegy. Majd oda fogok költözni én is.

ÖCSI Nem költözöl te sehová.

ISTVÁN Szerintem sem lenne túl jó ötlet.

HAJNI *(ellöki Istvánt)* Nem költözök? És ugyan miért ne költöznék?

ÖCSI Mert a feleségem vagy.

HAJNI De nem lakhatok veled, úgyhogy akkor lakhatok bárkivel, nem?

ÖCSI Hajni, Hajnikácskám! Minden ki fog alakulni. Ne most este kelljen a helyére tenni mindent.

ISTVÁN Szerintem se.

ÖCSI Tűnj már el innen!

ISTVÁN *(Hajni mellé áll, dacosan Öcsihez)* Csak akkor tűnök el, ha Hajni mondja. Mondod, Hajni?

(Veronka sírva szalad be a sátorba, nyomában Sándor, aki a nadrágját gombolja.)

VERONKA Megcsalt! Megcsalt!

SÁNDOR Veronkám, félreérted...

VERONKA Megcsalt! *(Észbe kap, odaszalad Ulrikéhez)* Téged!

ULRIKE *(Sándorhoz)* Mit csináltál?

SÁNDOR Ulrike, én, félreérted... *(Észbe kap)* Ulrike, te értesz?

(A színen megjelenik Léna, mindenki ránéz.)

MIHÁLY Te patkány...

(Sándor és Mihály verekedni kezd, a többiek igyekeznek szétválasztani őket. Hajni, Öcsi és István tovább áll egymás mellett.)

HAJNI Én ezt az egészet már nem értem. Nem tudom már egyáltalán, még csak elképzelni sem, hogy mi a lótojást akar tőlem az összes ember, ez az egész világ.

ÖCSI Hajnikám, ne gondolkodj már! Mondom, hogy minden a helyére fog kerülni.

HAJNI Én már egyáltalán nem értem. Anyám mindig azt mondta, hogy ne legyenek túl nagy álmaim. Mert azok soha nem sikerülnek. Vágyjak olyasmire, ami elérhető, amit meg lehet csinálni. Ami normális. Én mindig normális dolgokat akartam. Nem akartam én semmi nagyot se. Se háromemeletes házat, se Mercedest, se olyan ékszereket, mint ami a Petónia néninek van. Olyat se. Én egyszerű dolgokat akartam mindig, mert azt mondja anyám, hogy az a szép, ami egyszerű. És én csak szerettem volna, ha reggel, ébredés után csönd van a konyhában, még a kávémat főzöm. Hogy nem jön be senki vasárnap lebaszni, hogy miért vagyok egész nap pizsamában, miért nem mosogattam még tegnap óta el. Hogy szabad legyek, csak azt akartam, érted? Hogy ne mondja senki, hogy nagy lesz a seggem a három kanál cukortól, amit reggelente a kávémba teszek. Szerettem volna egy konyhát. Edényekkel, tányérokkal, bögrékkel tele. Amiben polcokon sorakoznak szépen, és csillognak mind a poharak. A tányérok fehérek és úgy fek-

szenek, egymásra ültetve, mint a palacsinták, szép rendben. Én csak gyereket akartam szülni, még mielőtt huszonhat éves leszek. Anyám öregen szült, nekem olyan rossz volt, hogy az osztályban nekem volt legöregebb az anyám. Épp ezért akarok én fiatal anya lenni. És akarok magam mellé egy apát, a gyerekeimnek. Hogy ne legyen olyan, mint nekem. Látom magam esténként, elalvás előtt mindig arra gondolok, hogy állok majd a saját konyhámban, a fiam csupa maszat, egymás után két karéj eurokrémes kenyeret is megevett, én állok és vizes a kezem, épp a cuclisüveget mosom el, a kiságyban ordít a másik gyerek. Az kislány lesz. Úgy ordít, hogy már egészen lila a feje, akkor a férjem bejön, becsavarja az új villanyégőt, visszacsavarozza a szekrényajtót, és mielőtt kivinné a szemetet, megcsókol engem, aztán meg az eurokrémes gyereket. Maszatos lesz az arca tőle. Ennyire vágytam: gyerekre, konyhára, férjre, eurokrémre és visszacsavarozott konyhaszekrényre. Hát olyan nagy kívánság ez, hogy nem lehet nekem megkapni? Hát olyan nem normális dolgok ezek, hogy túl nagy kérések? Miért nem érdemlem én ezt meg?

ISTVÁN *(álmodozva)* Eurokrém... Jól hangzik. Nem is tudod te megbecsülni ezt a lányt, Öcsi!

ÖCSI *(Istvánhoz, sziszegve)* Tűnj már a szemem elől, te görény! *(Hajnihoz)* Lesz majd házunk. Két szoba meg a nappali. Délre fognak nézni az ablakok. Lesz minden, csak idő kell még. Minden ki fog úgyis alakulni magától. Szerzek munkát, lesz pénzünk, aztán lesz minden mint karácsonykor. Csak nyugodj meg. És ne költözz Istvánhoz!

ISTVÁN Azért én mégiscsak átgondolnám ezt, Hajni... Szeretem az eurokrémet. Még ha a gyerek is eszi majd meg, biztos marad ott egy-két kanállal nekem is...

HAJNI Minden ki fog alakulni? Mikor?

ÖCSI Majd. Egy hét még és indulunk Makarskára. Ott leszünk két héttig. Visszük majd a finom kis lesütött húsokat. Meg eszünk majd az étteremben is a parton. Visszafelé megállunk Szarajevóban csevapot enni. Meg veszek majd neked szarajevói török kávé. Az lesz az igazi. Apa azt mondta, hogy kölcsönadja a Golfot. Majd ülsz az anyósülésen, törökkávé-szagod lesz, és boldogok leszünk. Aztán, ha visszajöttünk a tengerről, szerzek munkát, majd apa szerez nekem munkát. És akkor keresünk kiadó lakást.

HAJNI *(megmarkolja Öcsi gallérját)*

ÖCSI Neeeeem, nemnemem! Eladót akartam mondani. Eladó házat keresünk.

HAJNI Hát jó.

ÖCSI Akkor nem válunk el, ugye?

HAJNI Egyenlőre nem.
ISTVÁN Biztos nem?
HAJNI Nem, nem.
ISTVÁN Nem biztos?
ÖCSI *(Istvánhoz)* Tűnj már el innen, tényleg!
ISTVÁN Jól van, megyek már. Szédelőgők vagytok! Ti eléggé egy húron pendültök, ahogy látom. Nem is veszitek figyelembe a szegény szerelmes lelkét. Hajni... csalódtam benned...
ÖCSI *(arrébbtaszítja Istvánt, mosolyogva Hajnira)* Akkor minden marad a régiben?
HAJNI Semmi sem marad a régiben, csak nem válunk el. Egyenlőre.
ÖCSI Jaj, de jó. Huhh, hát ez meleg helyzet volt.
HAJNI Ettől még nincs a helyén semmi! Mert ha nem találsz munkát három héten belül...
ÖCSI Miért ne találnék? Itt állunk a közös életünk elején, hát mi rossz történhetne velünk? Hajnalkám... *(Cirógatja)* Hát ugyan, mi rossz történhetne velünk? *(Mosolyog)*

4. felvonás: Kötögetés

(Két évvel később. Nappali szoba. Ősz van. A fotelokban, kanapén, de még a behozott székeken is nők ülnek, mindegyik köt. Elég sötét van, félhomály, ég pár gyertya. Öcsi a kanapé közepén ül, bambul. Mihály nőnek öltözve ül mellette. Ő is köt. Petónia és Léna egy fotelben ülnek, Veronka, Aranka, Hajni, Öcsi, Mihály, Nagyi egymás mellett a kanapén és a melléje tolt székeken.)

ARANKA Látod, így emeld le a szemet. *(Mutatja)* Ha alulról nyúlsz alá és megtekered, akkor lassabban haladsz.

HAJNI De szebb lesz.

ARANKA Igen, de lassabban haladsz.

HAJNI Tudom, de nekem megéri.

ARANKA Ezt hívta öreganyád sváb szemnek. Amikor még beszélt velünk.

VERONKA Senki sem hívta így.

ARANKA De igen, anyánk így hívta.

VERONKA Tévesen.

NAGYI *(köhög, majd Mihályhoz)* A sváb szomszédasszonyom kötött így...

MIHÁLY *(bólogat, rá se néz)*

ARANKA *(suttogva Veronkához)* Na ugye...

LÉNA Kávét valaki?
MIND Igen, kérek!
LÉNA Hát jól van, de ennyi kávénk nincs itthon...
VERONKA Jó, akkor mi Hajnival nem kérünk.
HAJNI De, én kérek. Én itt félig itthon vagyok, nekem jár.
VERONKA Jó, akkor Aranka meg én nem kérünk. *(Végigméri Nagyit)*
Meg szerintem anyám se kér. Vagy majd köhög, ha kér...
(Léna kimegy.)
PETÓNIA Megyek, segítek neki. *(Kimegy)*
(Veronka, Aranka és Nagy rögtön közelebb ülnek Hajnihoz.)
VERONKA Az anyósaid honnan szerzik be a kávé?
HAJNI Nem tudom. Asszem attól a büdös palicsi asszonytól, aki benzint is árul.
ARANKA Jaj, ezek a svercerek... Szegény asszonynak olyan szaga van, hogy érezni rajta mindent, amit át szokott csempészni a határon.
VERONKA Mert biztos a ruhája alá köti az árut.
ARANKA Igen, azt hallottam, hogy a lába dohányszagú, mert azt mondják, oda szokta fölragasztani a cigarettát.
VERONKA És mit hoz a bugyijában?
NAGYI *(krákog)*
ARANKA De tényleg, Veronkám, azért tényleg...
(Kötnek.)
ARANKA És az állatok? Nálatok döglenek-e az állatok?
HAJNI Hát mit tudom én, kérdezzétek meg őket.
MIHÁLY *(unottan)* Igen. Döglenek.
VERONKA Sejtettem.
MIHÁLY Mit sejtett maga?
VERONKA Hát hogy döglenek. Amióta nincs antibiotikum, azóta döglenek mindenfelé a faluban. Már alig érezni a szagukat is...
MIHÁLY Inkább csak levágja őket mindenki.
VERONKA Tisztán kell őket tartani, akkor nem döglönek meg olyan gyorsan.
MIHÁLY Mi tisztán tartjuk őket. *(Megböki Öcsit)* Fiam, kössél már te is, mit bámulsz a szőnyegen?
ÖCSI A mintát.
MIHÁLY Ne bámuld, hanem köss. Ezt mind el fogjuk adni, ebből veszünk meg a villanykörtéket, kössél már.
ÖCSI De ez olyan buzis. Én nem erre születtem.
HAJNI Mert mi bezzeg erre, mi? Kössél tényleg, és ne pófázz!

ÖCSI Hogy beszélsz te velem?
 HAJNI Nem mindegy? Menj haza, ha nem tetszik.
 ÖCSI Én itthon vagyok.
 HAJNI Hát ez az, hogy még mindig itt vagy itthon!
 ÖCSI Te menj haza!
 MIHÁLY Na jól van, most már elég legyen, nagyon unlak benneteket!
(Közéjük ül) Inkább fogjátok be a szájatokat és kössetek, amíg lehet látni így gyertya mellett!
 VERONKA Még egy kicsi, és megvakulunk majd mind.
 ÖCSI Nem baj, majd lassan már tudunk csukott szemmel is mintát kötni.
 MIHÁLY *(sziszegve)* Kössél bazmeg, és hallgass. *(Veronkához)* De maga is hallgasson már!
 VERONKA Nem is tudom, kinek kéne itt hallgatnia közülünk. Nem én vagyok férfinak öltözve.
 MIHÁLY Ne baszogasson már.
 ÖCSI Apám, hogy beszélsz. Nőnek így nem illik.
(Kiröhögik Mihályt, Mihály nagyon mérgesen köt, már csukott szemmel.)
 VERONKA Maradt még férfi a faluban?
 ÖCSI Hát apám meg én.
 VERONKA Mondom, férfi.
 ÖCSI Jaj, de vicces maga... Maga vén... *(Félbeszakítják)*
 HAJNI Vigyázz a nyelvedre, te, te harcképtelen! Minden értelemben harcképtelen!
 ÖCSI *(sértődötten, mélyen megbántva néz Hajnira, tovább köt)* Nem tehetek róla, hogy alkalmatlan vagyok a katonaságra. Biztos ettől a sok portól lettem asztmás.
(Petónia és Léna visszatérnek a kávéval. Elkezdik szétosztani, mindenki leteszi a kötést, kávéznak.)
 PETÓNIA Ha valaki nagyon kér cukrot, akkor tudok adni, de be kell osztani. Mindenki kaphat egy negyed kiskanállal.
 LÉNA Csapott negyed kiskanállal!
 VERONKA Nem maradtak férfiak itthon. Mindenki átszökött vagy a magyarokhoz, vagy a németekhez.
 ARANKA Vagy a horvátokhoz.
 VERONKA Ugyan már, Arankám, miért szöktek volna a horvátokhoz?
 Hát onnan is szöknék át ide!
 LÉNA Dehogy szöknék. Azok bátor emberek, nem úgy mint... *(Petónia félbeszakítja)*
 PETÓNIA *(cukortartóval a kezében)* Misi!
 VERONKA Bátor a seggem...

NAGYI *(köhög)*

PETÓNIA *(kényszermosollyal)* Misi, neked kell cukor a kávéba?

MIHÁLY *(mérgesen)* Halkabban!!! Mondtam, hogy ne hívj Misinek! Még meghallják!

LÉNA Ki hallaná meg? Senki nincs ilyenkor már az utcán.

ÖCSI Ja, mindenki köt otthon. *(Röhög)*

MIHÁLY Sosem lehet tudni. Itt még a falnak is füle van, és az a fül meg a rendőrségig ér, és ott átalakul szájba, és elmondja az összes hírt! Még a végén megtudják, hogy itthon vagyok, és jönnek értem megint.

LÉNA Te komolyan gondolod, hogy ha megint jönnek érted, elhiszik, hogy asszony vagy?

PETÓNIA Hogy akkora klimaxod volt, hogy még az álladon is bajszod nőtt!

(Kinevetik.)

MIHÁLY Nevessetek csak. Ti nők azt sem tudjátok, mit jelent így bujkálni. Ez megalázóbb bárminél.

VERONKA Hát ment volna inkább el a kaszárnyába, mikor még szépen hívták.

MIHÁLY Megy a halál. Pont majd mennék, hogy szétlőjenek. Nem megyek én sehová. Faszom, inkább a szoknya!

VERONKA Akkor meg mit siránkozik? Mondták szépen: vagy bevonul, vagy börtönbe megy. Mi rossz van abban a börtönben?

PETÓNIA Hát én is ezt kértem. Addig se lenne itthon. Lenne egy kis nyugalomunk.

LÉNA Hát éppen.

MIHÁLY Mit, mit, mit? Milyen nyugalom kell nektek? Így is, már minden nyugalom a tiétek! Kitérni engem a saját ágyamból, a saját szobámból!

PETÓNIA Most mit? Ha jönnek a rendőrök, mondjuk nekik, hogy bár igaz, hogy te eltűntél, a nagynénim meg ideköltözött, és velem alszok egy ágyban? Ki hinné el?

LÉNA Sokkal kevésbé feltűnő, hogy a két feleséged alszik egy ágyban. *(Mímelt ártatlansággal)* Hiszen hát mi félünk, hogy hová is tűnhettél, mi bajod lehet. Miért is nem vonultál be...

ARANKA Egy mindegy. Szerintem úgyis tudják, hogy az összes férfi, akit nem bírtak elvinni, az külföldre szökött.

VERONKA Meg azt is, hogy maga nem nő. De nem is férfi.

(Röhögnek.)

LÉNA Neked is inkább menned kellett volna a fiaiddal Magyarba. Legalább dolgoznál.

MIHÁLY Én? Szerinted ott is lehettem volna a helyi közösség elnöke?
Hát, biztos, hogy nem. Az meg, hogy ott jelentkeztek valami gyárba, söpörni, az nekem derogál. A bársonyszékből a seprő mellé? Faszom, akkor inkább a szoknya!

PETÓNIA Azért hogy gondolkodhat az összes asszony a faluban, hogy ha az összes férfit elvitték és mindenkiről tudni, hogy hova szökött, csak a helyi közösség elnökéről nem, hogy akkor mi is történhetett veled...

LÉNA De végre legalább ezen gondolkodnak, ha meglátnak minket, és nem máson. *(Rákacsint Petóniára)*

MIHÁLY Mi máson gondolkodtak?

LÉNA Semmin, semmin, mindegy.

VERONKA Te is, Hajnikám, hálás lehetsz az égnek, hogy ez a te férjed nem felelt meg a képességi vizsgákon. Most mehattetek volna ti is Magyarba...

HAJNI Legalább mentünk volna valahova!

PETÓNIA Tényleg, mi lett Gézával?

ARANKA Hát kiment Münchenbe, Ulrike után.

VERONKA Sándor meg visszajött és bevonult.

MIHÁLY A hülye. Mondtam én neki, hogy ő egy patkány. Jön haza játszani az esztét, hogy bevonul. Hadba vonulni ennek az országnak a színeiben, ugyanez az ország ellen.

ÖCSI Hát csak mi vagyunk ilyen hülyék, hogy magunk ellen harcolunk...

MIHÁLY Ahogy mondd.

ARANKA Ha tudná, hogy Géza meg a helyére ment most, hogy ő... Ó, szegény Sanyikám...

VERONKA Látszott azon a sváb öregasszonyon, hogy kurva. Tudtam én. Láttam én az első percben. Nem volt jó neki a dusek, neki az ágy kellett...

HAJNI Ti mondtátok, hogy nekem kell a dusekon aludni, hogy ők aludhassanak az ágyamban!

ARANKA Jaj, ne hozd föl ezt már megint, kislányom. Ami volt, volt, elmúlt.

MIHÁLY Hát, vannak érdekes dolgok ebben az életben. Sokszor pont az történik, amire nem is számítanánk.

ÖCSI Apám, egyre jobban asszonyosodsz! Most már pont úgy beszélsz, mint az asszonyok.

(Nevetnek. Szünet.)

56 MIHÁLY Hajh, de a mosópor. Na, az hogy hiányzik!

ÖCSI Hát mondom én...

MIHÁLY Hallgass!

ARANKA Igen, én is már úgy szeretnék mosóporral mosni, öblítőt önteni a gépbe!

VERONKA Akkor először áramot kéne szerezni, hogy bekapcsolhasd azt a gépet.

ARANKA *(révedezve)* Ah, a mosópor! Mi Hajnival tegnap főztünk ki két tábla háziszappant. Én azzal fogok mosni. Nem mondom, elég büdös, de mondom, másnak sincs mosópora, úgylis háziszappanszagú lesz mindenki.

VERONKA Csak a gazdagoknak telik mosóporra.

ARANKA Vagy még azoknak se.

VERONKA Még egy kicsi, és büdös nőekkel lesz tele az egész falu!

ARANKA Nem büdös, csak háziszappanszagú nőekkel! Hogy lehet így hódítani?

VERONKA Hát de kit lehetne meghódítani? Ez itt nő, emez itt meg nő.

(Nevetnek.)

MIHÁLY Csak viccelődjenek!

LÉNA Nekünk van mosóporunk. Annál a vörös hajú rendőrnél lehet venni. Elég drágán adja. Mióta elvitték a Mancsi férjét, csak ez a vörös árul mosóport.

VERONKA Akkor biztos ezért is vitték el. Nem is volt olyan fiatal, mint ez a hölgy itt az Öcsi mellett...

(Nevetnek.)

HAJNI Öcsikém, azért te is elkezdhetnél már svercelni végre. Hogy csinálj is valamit.

VERONKA De tényleg! Nem is vagy te olyan hülye, lányom!

HAJNI Te meg nem vagy az anyám.

PETÓNIA Látod, Öcsi, ez tényleg nem egy rossz ötlet. Te át bírsz menni a határon, és nem is matatnak meg.

LÉNA Vagy ha megmotoznak, akkor neked az akkor sem annyira rossz, mint nekünk.

ÖCSI Nincs is autóm.

LÉNA Szerzünk.

ÖCSI De akkor én is olyan büdös leszek, mint az a palicsi asszony. Nekem ne legyen cigarettaszagú a lábam!

PETÓNIA Ugyan, ekkora baromságot! Vagy elmész svercelni, vagy valamit most már nagyon ki kéne találnod! Költözzetek már végre össze! Unom, hogy itt ülsz a nyakamon.

HAJNI Ugye? Ugye? Én is ezt mondom neki. Minden barátnőm rajtam röhög, hogy férjhez mentem, de még mindig külön lakunk. *(Kiabálva Öcsi fülébe)* Már két éve!

(Leteszik a csészéket, újra kötnek.)

PETÓNIA Bármit odaadnék már egy üveg kölniért.

LÉNA Én meg egy csomag Marlboróért.

HAJNI Jaj, nekem meg hozhatnál Coca-Colát. A könyökömön jön ki ez az Apa kóla meg az ABC kóla... Úgy hiányzik a rendes kóla! Meg a kecsap!

MIHÁLY Nekem a gyűlések hiányoznak. Hát mikor fogunk mi újra összeülni a zadrugában? Mikor mehetek újra a szévezba aláírni és ellenőrizni a papírokat? Hát mikor ihatom meg újra azokat a jó kis kávékat, amiket Jolika főzött! Hol vannak már azok a jó idők! Kapni azokat a szép műbőr noteszokat, hogy legyen mibe jegyzetelni! Kapni a sok kis apróságot, amit a polgárok hoztak, hogy... na mindegy. Hiányzik! Hát, hogy is ne hiányozna! Mennyi bordó szalagot vágtam én át, mennyi új gyárat, lakótelepet nyitottam én meg! Ez mind hiányzik!

VERONKA Magának inkább a nadrágja hiányzik.

NAGYI Nekem az áram hiányzik nagyon. Hallgatnék már egy kis szívküldit.

HAJNI Hát venni kell batrit a tranzisztorba. Lehet azt is venni a bűdös asszonynál.

NAGYI *(köhög)*

VERONKA *(unottan)* Ha a nagyanyád beszélne veled, most azt mondaná, hogy drága.

ÖCSI Pedig nekem is kéne batri a batrilámpámba. Mindennek nekimegyek.

NAGYI Én is, Öcsikém. De egy kis szívküldi jobban kéne, nekimegyek én bármelyik szekrénynek, csak hallgathatnám egy kicsit a rádiót!

ÖCSI Ennekem is hiányzik a zene, mikor ülök a sötétben. Amikor van áram, akkor rögtön a tévét kapcsoljuk be.

VERONKA Mindegy, mert nincs is szívküldi. Senkinek sincs pénze nótát küldeni a rádióban.

(Hirtelen megszólal nagyon hangosan a rádió.)

PETÓNIA *(felugrik)* Na végre, van áram! Gyere, Léna, én bekapcsolom a mosógépet, addig te forralj vizet és moss hajad, utána én jövök! Remélem, lesz időnk megszáritani a hajamat! Öcsi, menj a spajzba, nézd meg, be van-e dugva a fagyasztó! Misi, nézd meg a bojlert! *(Míg beszél, minden érintett figyelni és bólogat)*

ARANKA Jaj, én meg megyek vasalni. De jó, hogy végre van áram! Már úgy untam ezt a kötést.

(Mindannyian felpattannak, eldobják a kötéseiket, kiszaladnak, csak Nagyí marad bent.)

NAGYI *(köhécsel)* Aj, azok a jó kis szívküldik! Ha lenne még, most elküldeném magamnak a nótámat. *(Dúdolja a nótáját, kimegy)*

Függöny

Bori Imre

(1929–2004)

*A csönd elvirágozik levelet hajt a bánat nagy erekkel
Ne sikolts ne sikolts ne törj meg engem a szemeddel
Ne feszíts föl a jajgatásra eleven síró kötelekkel
Száradok húsoiban szerveimben belep a halál döngő két legyekkel*

*Mint a polip karjai idegeim a nyálás ürbe kinyúlnak
Csillag-halacszkákra tekerődnek forró vérüktől ittasúlnak
Nyálkás zöld szem vagyok tengelyen forgó szenvedéseim kigyúlnak
Emelj ki mélyeimből üveges-közönyömtől ragadozó-álcámtól szabadúljak*

*Egy szarvast hallottam énekelni vándoroljunk arra a tájra
Ott csöndből vannak a levelek a némaság fái felszöknek sudárra
Ott piros madarak virágoznak ödöng a szelídség őz-sutája
Kihajt szívedből a szívem holdfényben nyit a csönd virága*

(Juhász Ferenc: A csönd virága)

Tisztelt egybegyűltek: családtagok, kollégák, ismerősök, Bori tanár úr tisztelői!

Ezen az ünnepet közvetlenül követő kettős jubileumon, amely egyrészt dr. Bori Imre halálának tizedik évfordulóját, ennek az évnek a végén pedig születésének 85. évét fogja jelölni, nem véletlenül emlékezünk az akadémikusra, egyetemi tanárra, többünk tanárára, az irodalomtudósra, számos antológia szerkesztőjére, még számosabb kötet szerzőjére, egykori *Híd*-főszerkesztőre stb. épp Juhász Ferenc költeményével. A költőhöz, akivel jóformán egyidősek voltak, s aki a mai magyar költészet doyenjének számít, kettős kötődés fűzte dr. Bori Imrét. Egyrészt monográfiát írt róla

(*Két költő* címen kettős monográfiát Nagy Lászlóról és Juhász Ferencről), másrészt pedig, ugyanazon korosztály tagjaiként, jó barátságban voltak.

Régi egyetemista kori emlékem, hogy Juhász Ferenc költői estet tart Újvidéken, talán az M Stúdióban, s másnap Bori tanár úrral sétálnak Újvidék utcáin, a Zmaj Jovinán át a Svetozar Marković (ma Pašić) utca felé, leendő akadémikus és költő az Akadémia utcája felé, kényelmesen lépkedve, beszélgetve, egy régi, hetvenes évekbeli napsütéses délelőtt öröknek tűnő jelen idejében. Mintegy az idő, a múlt megállított pillanataként: akár Ferenczy Károly *Napos délelőttjének* szűrt fényében, fény-árnyék kontrasztjában lépkednének. A pontos útvonalat, miszerint Bori Imre és Juhász Ferenc a Zmaj Jovinán és a Svetozar Marković (ma Pašić) utca felé tartott, onnan tudom, hogy tanszékes kolléganőmmel, aki érettségi tablójukra Juhász Ferenc szellemében és stílusában írt verset (legyünk őszinték: Juhász Ferenc-reminiszcenciát), követtük őket: gimnáziumi tankönyveink szerzőjét, leendő tanárunkat és a hetvenes években tájunkon közkedvelt költőt, akinek hosszúversei (ahogyan ő maga nevezte: époszai) középiskolás korunkban, amikor már a magunk ízlése szerint ismerkedtünk az irodalommal) bűvöletben tartottak bennünket.

Nem volt és ma sincs tudomásom a Bori Imre és Juhász Ferenc közötti barátság pontos részleteiről – ennek a barátságnak csupán néhány mozzanatát ismerem: könyvheti és konferencialálkozásaikat, későbbi könyvheteken Juhász Ferenc érdeklődését Bori Imre hogyléte felől, s végül azt, hogy ennek az egy életen át tartó barátságnak lírai kivételése az a hosszúvers, *A nem látott halott* című *Bori Imre-sírató*, amelyet Juhász Ferenc Bori Imre halálára írt, s amelyet a *Híd* közölt 2004. augusztusi számában.

Ez a Bori Imre életrajzából immár kihagyhatatlan, korántsem mellékes epizód adta számomra az ötletet, hogy épp Juhász Ferenc költeményei közül válasszak az évfordulóról szóló megemlékezéshez méltó szöveget. Bár, ha csupán az irodalmi kötődések fonalát követem, bőven választhattam volna verset több költőtől is: Kosztolányi Dezsőtől, Radnóti Miklóstól, Füst Milántól, Kassák Lajostól, József Attilától, Nagy Lászlótól, Fehér Ferenc-től, akikről Bori Imre monográfiát írt – vagy akár prózarészletet a szintén Bori-monográfiák tárgyát képező Krúdy Gyulától, Móricz Zsigmondtól, Szenteleky Kornéltól, Sinkó Ervintől, Miroslav Krležától; de akár Jókaitól, Justh Zsigmondtól, Csáth Gézától, Török Gyulától, a Cholnokyaktól, Németh Lászlótól, Déry Tibortól, Szentkuthy Miklóstól, Mándy Ivántól, Mészöly Miklóstól, verset a költő Pilinszkytól, Weöres Sándortól, Tandori Dezsőtől, Orbán Ottótól és másoktól – a „pálya szélén” és az irodalom centrumában egzisztálóktól egyaránt –, akikről Bori Imre lényeges, a maga idejében úttörő és szemléletformáló tanulmányokat írt.

Ha egyszer valaki majd arra adja a fejét, hogy a *monográfusról* (és persze az irodalomtudósról és szerkesztőről, tanulmányíróról és kritikusról) *monográfiát* ír (monográfiát a monográfusról), nemcsak a tanár úr által a vizsgák előtt emlegetett eszmebarikádokon kell jól megvetnie a lábát (ez a vizsgák előtt több ízben elhangzott, vizsgára invitáló Bori-mondat úgy hangzott, hogy „majd találkozunk az eszmebarikádokon”), tehát a monográfus leendő monográfusának nemcsak nagy nekigyürkőzésre lesz szüksége majd (jusson eszünkbe akár az a többünk által gyakran emlegetett felvétel a *Boldog gyermekkort idézek* című emlékezéskötetből, amelyen Bori Imre a B. I. Ö. M.-mel, azaz a Bori Imre Összes Műveivel, a dohányzóasztaltól mellközépig érő könyveivel fényképezkedett le), hanem e nekigyürkőzés és szellemi leltár során megdöbbenő adatokkal – statisztikával – is szembesülnie kell majd. Például azzal, hogy a legendás híró dolgozószoba dohányzóasztalától mellközépig érő könyvtorony könyvei hány és hány szerzői életművet vesznek célba. S hogy vajon van-e olyan szerző a huszadik századi magyar és a vajdasági (egykor: jugoszláviai) magyar irodalomban, akinek művét vagy életművét a monográfus, irodalomtörténész, tanulmányíró és kritikus Bori Imre tolla nem érintette? Tovább folytatva e gondolatmenetet: van-e az irodalomtörténész Bori Imrét leginkább érdeklő 20. századi modernségnek és itteni irodalmunknak olyan lényeges szépirodalmi kiadványa vagy akár erre reflektáló vonatkozó irodalma, amelyet a tanár úr nem olvasott? De szemügyre veheti majd a leendő Bori-monográfus az életének negyedik évtizedében járó szerzőt, aki – például 1971-ben, egyetlen év folyamán – megjelentetett egy kettős monográfiát (a Füst Milán- és Kassák-monográfiát tartalmazó, *Az avantgarde apostolai* című kötetet), egy tanulmánykötetet (ez az *Irodalmak – kölcsönhatások* című kapcsolattörténeti tanulmánykötet) és három általa szerkesztett antológiát (a *Föld és magot*, az *Idő, idő, tavaszidőt*, valamint az *Irodalmi hagyományaink: kilenc évszázad írásai* címűt). Nem kevésbé a még mindig a negyvenes éveiben járó irodalomtörténészt, akinek 1976-ban három kötete jelent meg: közöttük egy monográfia (a Krležáról írott), egy tanulmánykötet (a *Fridolin és testvérei*) és egy antológia (a Szeli Istvánnal és Tomán Lászlóval közösen szerkesztett *Gyökér és szárny*). Vagy a továbbra is a negyvenes éveiben (a negyvenes éveinek végén) járó monográfust, aki 1978-ban két monográfiát jelentetett meg (Krúdy Gyuláról és Fehér Ferencről) – közben pedig szerkesztett, főszerkesztett... S ekkor még nem is szóltam azokról a műfaji-tematikus körökről, amelyeket egy leendő Bori-monográfusnak be kell járnia: a monográfiák sorát, a jugoszláviai/vajdasági magyar irodalom szellemi értékeit egybegyűjtő antológiákat és az irodalomtörténész Bori Imre több kiadást megért jugoszláviai magyar irodalomtörténetét, kapcsos-

lanttörténeti tanulmányköteteit, a magyar irodalmi modernség kezdeteinek, valamint az irodalmi avantgárd feltárását célba vevő köteteit, olyan lényeges tanulmányköteteit, mint amilyenek a *Fridolin és testvérei*, a *Várázslók és mákvirágok*, a *Szövegértelmezések*, a huszonöt tanulmányt tartalmazó vastkos kötet, a *Prózatörténeti tanulmányok*, a tudományos kiadványokban megjelent József Attila- és egyéb tanulmányok, az írókról, eseményekről, jelenségekről szóló irodalmi feljegyzések, művelődéstörténeti tanulmányok, cikkek...

Olvasottság, kutatói kíváncsiság által fűtött, sokoldalú és naprakész tájékozottság, hihetetlen munkabírás. S a tanszék mint második otthon és szellemi közeg.

Az utóbbi tíz évben sokat változott körülöttünk a világ. Nehezen tudom elképzelni Bori Imrét a mostanában nem az olvasottságra alapozó s a tágabb vagy behatároltabb kutatási területeket a kis hatósugarú érdeklődéssel és szűk körű, szelektív tájékozottsággal felváltó jelenünkben. Bár úgy hiszem, ugyanúgy és ugyanazt tenné, mint ahogyan és amit több mint öt és fél évtizeden át tett, bizonyítván, hogy csak így érdemes.

Szemlélete, hivatástudata, az életművébe foglalt reneszánsz tudása megtartó erőt jelent számunkra, akik a műveit olvassuk és idézzük.

Elhangzott 2014. április 22-én, Bori Imre sírjánál

A Könyvember

Azt a házi feladatot kaptam, hogy ne a kiváló egyetemi tanárról, neves irodalomtörténészről, az akadémikus érdemeiről szóljak, hanem a földvári Bori kisfiúról, akivel együtt játszadoztunk az utcasarkon, labdát rúgva vagy pilickét repítve. Akkor az az utca a Kraljica Marija nevet viselte, a negyvenes évek elején Kossuth Lajosról nevezték el, negyvenötől Svetozar Miletic a neve. Az utca hivatalos neve tehát többször is változott az utóbbi kilencven év alatt, de a Bori utcasarok, a Bori-bolt maradt, és ma is az. Őszidőben sáros, kátyús, szinte járhatatlan utca volt ez. Bori János kereskedő boltja, szatócsüzlete kezdetben alig száz méterre innen, a katolikus temető keleti bejáratánál volt, majd a mai Bori-házban nyitott üzletet. Imre fiuk is már itt született 1929. december 28-án. Én három év után láttam meg a napvilágot alig húsz méterre, a mellékutcában.

Együtt játszottunk, rúgtuk a finomra őrölt kocsíut porát, kergettük a káposztalepkéket vagy vívtuk a téli hócsatákat.

Egy interjú kapcsán később ezt írta Imre: „Azt szokták mondani azokról, akik eljegyezték magukat a könyvvel, hogy a könyv mindennapi eledelük. A kérdés csupán az, hogy mikor is kezdte az ember az olvasást, hiszen nyilvánvalóan előnyösebb helyzetben van az, aki még gyermekkorában kezdett tudatosan, célszerűen olvasni...” Bori Imre nagyon korán kezdte. S azt hiszem, hogy együtt szerettük meg a könyvet is, illetve általa szerettem meg én is az olvasást. És együtt köteleztük el magunkat örökre az irodalomnak is. Természetesen Imre alaposabban, mélyebben, behatóbban már a kezdeteknél. A könyvet is együtt kezdtük gyűjteni már gyerekkorunkban. A holt tőkét, ahogyan ő mondta később a házikönyvtárakról. A csukott „gangban”, azaz tornácon neki könyvespolca is volt, amit sokáig irigyeltem tőle.

A *Boldog gyermekkort idézek* című kötetben Bori Imre így vall magáról: „Magányos voltam, de élénk és sokrétű társadalmi életet éltem elemistakoromban ott az 1930-as évek második felében. A Keresztes Egylet a

katolikus fiatalok találkozóhelye volt vasárnaponként. Volt hova menni, és a gyerekeket foglalkoztatni akaró káplánok mindig találtak számunkra feladatot. Szerettem az egyletben készülő színdarabokat (a legtöbbször a nővérem volt a sűgő), és jutott nekem is szerep, amilyen a nyolc-tíz éves gyermeknek megfelelt. Verset is mondtam a rendezvényeken, és büszkén olvastam a nevem a *Reggeli Újság*ban a bácsföldvári műkedvelők előadásáról szóló beszámolóiban. S természetesen ministráltam, amint illett.”

Azután elváltak utaink. Ő gimnáziumba ment, én maradtam Földváron az elemiben. S hogy a vakációk se legyenek tétlenek, Imre megalakította a földvári középiskolások Madách Imre nevét viselő önképzőkört Nacsa Gáborral, Nacsa Sándorral, Suta Margittal, Bittó Máriával, Surján Pállal s másokkal. Tudtommal ez volt az első irodalmi önképzőkör Bácsföldváron, és bélyegzője is volt.

Újvidéken találkoztunk ismét az *Ifjúság Szava* és a *Híd* szerkesztőségében. Ő főiskolai hallgató, én a tanítóképző növendéke. A harmadik osztályban Imre tanította a magyar nyelvet és irodalmat főiskolai hallgatóként mint kiegészítő tanár az 1950–51-es iskolaévben. 1951 őszén már Sarajevóban katonáskodik. Innen ír levelezőlapot volt diákjainak: „Učiteljska škola sa madjarskim nastavnim jezikom 4a i 4b razred, Novi Sad, Jugoslovenske armije – Vojvodina.

Kedves lányok és fiúk! Szép élet a katonaelet ám, nem is tudjátok elgondolni. Ezután Újvidéken, ha angyalbőrrel találkoztok, tiszteljétek ám: reggel ötkor kel és egész nap nem csinál semmit.

Szóval én is katona lettem és időmilliomos lévén igen sokszor gondolok rátok, jobb lenne titeket azért okosítani, mint itt a ködben tűnőgetni, mint ama nagyfűlű állat.

Üdvözöllek benneteket és arra kérlek valamennyieteket, hogy írjatok mindenről. Cím: Vojnik Bori Imre V. P. 4798/2 Sarajevo.” A postabélyegző: 1951. október 23.

Bori Imre nekem is küldött ekkor lapot: „Kedves Jóska! Valószínű megkaptátok már lapomat, amit kollektíve küldtem nektek. Most arra kérnék, hogy írnád meg a legújabb kiadásokat (magyar nyelvűek), hogy megírjam, melyiket vedd meg. Mi újság a képzőben? Írhatnál egy bő és részletes levelet. Én is majd többet írok legközelebb. Üdvözölöm az ismerősöket, Imre.”

A november 30-án kelt lapján az alábbiakat írja: „Kedves Jóska barátom! Ne haragudj, hogy ilyen sokáig nem írtam, de meg kell értened, hogy erre felé nem olyan könnyen megy a levélírás. Szóval én a te leveled várom és a beszámolódat az iskolai életről, az irodalmi eseményekről, pletykákat minden fajtából. A gyűrt levelezőlap nem hanyagságot, hanem egészen

Kedves József! 1957. 10. 30.
 Bonyházi!

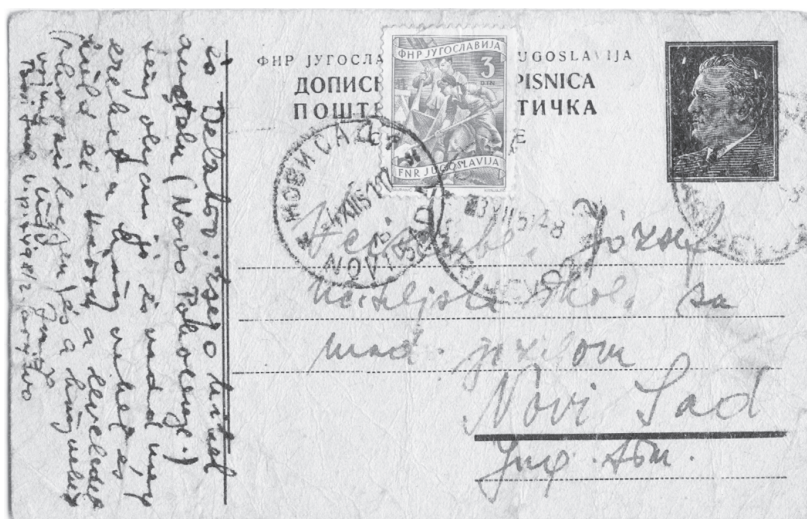
Ne haragudj, hogy ilyen co-
 saig nem írtam, de meg kell
 értened, hogy erre csak nem
 olyan könnyű megírni a le-
 veleket. Róviden a te leveled
 várom és a benáncsoltat az
 iskolai életből, az irodalmi
 eseményekből, melyekből
 minden jójtából. A gyűjtött
 levelekre nem haragudtam,
 hanem éppen most
 bizonyít. Közel élek és a
 címem a régi. Ha igen, a
 levelet abba a csomagba
 küldd, amelyben a követ-
 kező könyveket küldöd (az
 iskolai és a költészetet
 majd meg fogod látni a köny-
 vek a következők: A Rózsa
 Sándor második része és
 Balzac Parasztjainak
 mind a két könyve, vala-
 mint a következő köny-
 veket szerb nyelven: Sartrol:
 Nesahranjeni mrtvaci és
 Delakov: Eseg o Mikangelu
 (Novo pokolenje). Légy olyan
 jó és vedd meg ezeket a köny-
 veket és küldd el. Várom a
 leveledet (hosszú legyen) és a
 könyveket. Üdv. Imre.”

mást bizonyít. Szóval élek és a címem a régi. Ha írsz, a levelet abban a csomagban küldd, amelyben a következő könyveket küldöd (az árukat és a költséget otthon majd megtérítik!). Ezek a könyvek a következők: A Rózsa Sándor második része és Balzac Parasztjainak mind a két könyve, valamint a következő könyveket szerb nyelven: Sartrol: Nesahranjeni mrtvaci és Delakov: Eseg o Mikangelu (Novo pokolenje). Légy olyan jó és vedd meg ezeket a könyveket és küldd el. Várom a leveledet (hosszú legyen) és a könyveket. Üdv. Imre.”

Következzen most két anekdotának is nevezhető történet Bori tanár úrról. Az első az újvidéki tanítóképzőből. Vidács Feri,

a torontálvásárhelyi preparandista felelt irodalomból a táblánál. Kölcsey Ferenc és a *Himnusz* volt a kérdése. Ment is az valahogy, csak a végén akadt fel, amikor Bori tanár néptárs a *Himnusz* szövegét kérte felmondani. Vidács, a magas bánáti fiú bevallotta, hogy nem tanulta még meg fejből a szöveget, de... s egy lépést tett a tanár felé, farzsebéből előrántott egy zsebkendőbe burkolt tárgyat, amire a tanár is meghátrált kissé... Elmondani nem tudom, de eljátszhatom... És a III. b tantermében felcsendült az Isten, áldd meg a magyart Vidács Feri szájharmonikáján.

A második történet későbbi keletű. Imre akkor már az újvidéki Bölcsészettudományi Kar docense volt, és akkortájt vezették be az új tantárgyat is, a jugoszláviai magyar irodalmat. Bori Imre könyve már megjelent, abból készültek az egyetemisták. Voltunk vagy húszan is a teremben, vizsgára szándékozók. Elsőnek jelentkeztem. Jól felkészülve álltam ki a vizsgára, mindig is érdekelt a jugoszláv magyar irodalom, sokat olvastam, és sok könyvet meg is vásároltam. Ezt Imre is tudta, de most huncutkásan mosolygott, s lediktálta a két kérdést. Az első: Lovász Pál költészete, a

második: Bencz Boldizsár irodalmi munkássága. A teremben mozgolódás. Lovászról az említett könyv alig egyoldalt írt, Benczről valamennyivel többet. Gondolkodási időre sem volt szükségem, azonnal mondtam az adatokat, sokkal többet, mint ami a könyvben volt, hiszen mindkettő földvári költő, író. A felelés csattanója Bencz Boldizsár verse volt, a *Nézzük, Uram Isten!* A szőlősgazda panaszó verse ez, amikor a már érett fürtöket verte el a jég. A gazda tehetetlen dühében fejszét ragad, és

*„csapkodja, maga is vágja a tőkét,
fürtöt gázol és szilajul bőszeit
égre ordítja, hörögve, rekedten:
hát hadd lám Uram-Isten,”*

a befejező sort már Bori tanár úr mondta ki:

„mire megyünk ketten!”

Célját, azt hiszem, elérte. Amikor átnyújtotta a leckekönyvet, s elhagytam a termet, többen követtek az egyetemisták közül. Úgy vélték, hogy alaposabban kell felkészülniük a vizsgára. Bori akkori tanár néptársnak is ez volt a véleménye...

Az emléktábla a szülőház falán egy reménysugár is. A hatvanas években Bácsföldváron irodalmi múzeum nyílt egy régi iskolaépületben, a Partizán utca sarkán. Három év után lakássá alakították át. A múzeum megszűnt. A vitrin alatt ott láthattuk Bori Imre arcképét, könyveit, egyetemi jegyzeteit, cikkeit. Szükség volt arra a kis tárlatra, amelyet az iskola

önképzőköre, a falu piktorai és asztalosai önkéntes munkával hoztak létre. Hiszen Bori Imre is írta valahol: „Mert van egy irodalmi Földvár is, amelynek impresszionisztikus képét Lovász Pál örökítette meg, az expresszívén háborgót Bencz Boldizsár, az érzelmesen ellágyulót pedig Bencz Mihály.” De földvári volt az útleíró Kovács Pál, Hegedűs László zeneszerző, Bihari Sándor költő is, és ide tartozik Botka Ferenc irodalmár, aki egykor a budapesti Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatója volt. S egy kicsit Bosnyák István is, aki Földváron élt egy bizonyos ideig, és természetesen Bori Imre is.

Merjünk hinni abban, hogy a Bori-emléktáblát egyszer egy irodalmi szoba is követi?

Higgyünk benne!

Elhangzott 2014. április 24-én, a bácsföldvári megemlékezésen

Szolnoktól Sabácig

Koczka József naplója (1914)

I. rész

Koczka József naplója először 2011-ben került a kezembe, amikor Temerin község önkormányzati küldöttségével Jászapátin jártam, hogy aláírjuk a két település testvérvárosi kapcsolatának felvételéről szóló szándéknyilatkozatot. Ennek alapját az képezte, hogy Temerin magyar lakosságának 18. századi felmenői jelentős számban a Jászságból, s azon belül a legtöbben Apátiról érkeztek új hazájukba. Telepítéstörténeti adatok után kutatva kerültem e-mail-kapcsolatba a Szikszai nővérekkel – Mária ny. könyvtárigazgatóval és Molnárné Szikszai Klára ny. tanárral, a hely múltjának és szellemének kiváló ismerőivel –, majd közvetítésükkel a jászapáti önkormányzat új polgármesterével, valamint munkatársaival is, és a dolgok természetes rendjének s közös történelmi hagyományainknak megfelelően mindezt a baráti, testvéri szálak hivatalos szintre emelése követte, amit Pócs János és Gusztony András erősített meg kézjeggyével.

Mária és Klára baráti kávézás közben mutatta meg a formára kicsiny, 7×11 cm-es „Notes” négyzetrácsos lapjaira írt napló tintaceruzával írt, helyenként halvány, de többnyire jól olvasható sorait. A füzetecske gondosan őrzött családi ereklyeként szállt nemzedékről nemzedékre, ugyanis írója Szikszai Mária és Klára anyai nagyapjának, Koczka Andornak a testvérbátyja volt.

A szöveg előbukkanó településneveiből könnyen megállapítható volt, hogy élményeit a naplóíró a Délvidéken, mégpedig jórészt a Szerémségben vetette papírra. Vendéglátóim elmondták, hogy a notesz tartalmát át kívánják írni, abban a reményben, hogy egyszer valahol megjelenhet, de nehézséget jelent számukra az ismeretlen településnevek pontos olvasata. Ehhez, miként a településeknek a földrajzi térben történő elhelyezéséhez, később én nyújtottam segítséget.

Már jóval ez után a *Híd* főszerkesztője keresett meg az ajánlattal, hogy írjak valamit az első világháborúról, vagy ha lenne valamilyen használható dokumentumom, a folyóirat jegyzetekkel ellátva azt is szívesen közölné. Így jutott eszembe az akkor még csupán csekély részleteiben ismert napló, amit számomra különösen az tett izgalmassá, hogy a szerémségi tájhoz, illetve Belgrád, majd Sabác ostromához kötődött. Javaslatomat, hogy Koczka József följegyzéseit érdemes volna az újvidéki *Híd*-ban közölni, Mária és Klára örömmel elfogadta, s a szándékukat megerősítő levél után munkához láttunk.

*

Koczka Józsefről és családjáról egyik levelében, melyből a napló utóéletéről is megtudunk egy keveset, Molnárné Szikszai Klára a következőket írja:

„A Koczka család ősei Endrefalváról jöttek Jászapátira. Az anyakönyvekben az 1700-as évektől szerepel a nevük.

A naplóíró Koczka József édesapja, Koczka István (1865–1941) a város meghatározó embere. Tagja a városi tanácsnak, képviselő. A Kaszinó alelnöke, megyebizottsági, kölcsönpénztári, törvényhatósági tag, egyéb szervezetek tagja, főbíró.

Bánszky Erzsébettel 1881-ben kötött házasságot. 1882-ben születik első gyermekük, akit csakúgy, mint a következőt, pár hónapos korában elveszítenek. Harmadikként érkezik József, ezután Andor, István. Egy kislányt gyászolnak a szülők 1890-ben. Ismét fiúk születnek, Gyula. Majd Margitot temetik fél éves korában, 1893-ban. Ilona pótolja a veszteséget (1894–1953). Tizedik gyermekük Pál, az utolsó ismét kislány, Margit (1898–1980). Szeretettel nevelik öt fiú- és két leánygyermeküket.

József, a legidősebb, 1885. július 31-én született Jászapátin, meghalt 1914. november 14-én Crvena Jabukánál, Szerbiában.

Életéről az utolsó 100 nap kivételével igen keveset, a legutolsó 10-ről semmit sem tudunk. Egy fényképen baráti körben poharaznak Bory János tanítóval és testvéreivel. 1912-ben barátja, Szlávik Dezső készít róla portrét. Ekkor már orvostanhallgató. 1914-ben önkéntesnek jelentkezik a Nagy Háborúba. Naplójában, melyet bevonulásától folyamatosan vezet, ezt írja magáról: »egy évi orvosnövendék«, vagyis az 5 év elméleti képzés után egyéves gyakorlatát tölti a végzős növendék. A gyakorlat megvolt, igaz »csak« három hónap és pár nap, a szigorlatok és a diploma »odaát«.

Testvéreiről naplójában gyakran megemlékezik, s amennyire a hadiállapotok lehetővé teszik, levélkapcsolatuk is folyamatos.

Koczka Andor üzlete mellett az ősi Koczka-ház: a naplótíró itt született

Öccse, Andor (1886–1959) Poprádon tanulta a kereskedőséget, 1911-ben nyitotta meg papír-, könyv és írószer kereskedését, mely később kiegészült fűszer-csemege bolttal. A világháborúban m. kir. csendőrség beosztásában teljesített szolgálatot. Majd a szárnyparancsnokságra osztották be, később pedig a szolnoki csendőrségnél tevékenykedett. A közműn első napjaiban szerelt le. Boltjában dolgozott családjával az üzlet államosításáig.

István (1888–1981) jogászként végzett 1913-ban Kolozsvárott. 1915-től már a 68-as gyalogezred kadet aspiránsa volt, beosztása gyalogos. 1915–1920-ig hadifogoly Irbitben, Oroszországban. Ügyvédi oklevele kelte 1922. Ügyvédként dolgozott Jászapátin 1958-ig, amikor a Szolnoki Ügyvédi Kamara az ügyvédek névjegyzékéből törli, mert kuláknak minősítették.

Gyula (1891–1944) a M. Kir. Állami Felső Ipari Iskolában végzett Kásán. Édesapja téglagyárát vette át Jászapátin, de üzeme mezőgazdasági-, gépjávitó- és épületlakatos, műlakatos munkákat is vállalt. Besenyőtelken telepedett le családjával. 1944 szeptemberében egy orosz katonával szóváltásba került az udvarában, aki agyonlőtte egy, a családnál szállást kérő idegennel együtt. Két árvával maradt egyedül felesége. (Unokáját, Ács Lajost 1959-ben végezték ki koholt vádak alapján, Budapesten a 301-es parcellában nyugszik.)

A legfiatalabb fiú, Pál, gyógyszerész lett, Szolnokon nyitott gyógyszer-tárat. A gyógyszerterek államosítása után megengedték neki, hogy patikusként dolgozzon.

Békebeli baráti poharazgatás: Balról a második Koczka József

A lányok, Ilona és Margit férjhez mentek, családot neveltek.

A testvérek a bátyjukról, Józsefről soha nem feledkeztek meg, de nem tudtak, vagy nem volt szabad róla beszélni.

Hogy hogyan maradt meg a napló? A hagyomány szerint hazaküldte édesapjának, pár fölösleges holmijával együtt, hisz a notesz szinte betelt. Hogy a 10 napos folytatáshoz volt-e másik, már nem tudjuk meg.”

Koczka József a császári és királyi közös hadsereg Reicher báró nevét viselő szolnoki 68. gyalogezredéhez tartozott, s mozgósításakor ennek az alakulatnak a kaszárnyájában kellett jelentkeznie. A csapattesthez, mely a 2. hadsereg 7. hadosztálya 14. dandárának kötelékében tevékenykedett, mindenekelőtt Jász-Nagykun-Szolnok megyei hadköteleseket soroztak be. A Monarchia nagykunsági katonáiról készült monográfia, melyből a fenti adatokat is merítettem, megjegyzi, hogy a 68-asok 1912 óta láttak el Zimonynál megerősített határőrszolgálatot, majd pedig „a szerb kormánynak 1914. július 23-án átadott ultimátum 25-i elutasítását követően a Bakararz Viktor ezredes parancsnoksága alatt álló ezredet azonnal hadilétszámra emelték” (OLÁH-SZABÓ 2006, 60). Ekkor kerülhetett sor Koczka József mozgósítására is, majd Szolnokról vonattal Cegléd–Szeged–Újvidék–India–Batajnica az útirány, onnan pedig gyalogmenetben Zimony, amit hamarosan szerémségi, majd a Száva határfolyón átkelve mácsvai ideiglenes állomáshelyek követnek, az osztrák–magyar hadak mozgásának megfelelően. 1914. augusztus 12–13-án Bosznia irányából indít súlyos ku-

darccal végződő támadást Potiorek tábornagy az 5. és 6. közös hadsereg-
reggel, majd augusztus végén újabb hadművelet kezdődik, amit a szerbek
ismét visszavernek. November elején azonban az osztrák–magyar hadsereg
hetekig tartó ádáz harcok árán beveszi Sabácot, s a szerbeket gyors elő-
renyomulással visszaszorítják az Obrenovac–Ub–Valjevo-vonalra. E had-
műveletek során esett el Koczka József is a Crvena Jabuka nevű kis falunál,
Sabáctól délnyugatra, már jócskán bent Szerbiában...

Aznap, amikor Koczka Józsefet és társait Szolnokon szakaszokba oszt-
ják és éles lőszerrel látják el, az osztrák–magyar folyami monitorok tüzer-
sége lőni kezdi a szerb fővárost. A 68. gyalogezred két közlegényét, Ko-
vács Pált és Bíró Gábort még július 29-én reggel ölték meg a Kalimegdán
lövészei, s alighanem ők számítanak a világégés első hősi halottainak. A
támadók átkelését megakadályozandó a szerbek felrobbantották a Száván
a hidat, ám az nem pusztult el teljesen, s birtoklásáért további ádáz harcok
folytak, mígnem teljesen megsemmisítették, de ezúttal a Zimonyból át-
menetileg visszavonuló osztrák–magyar csapatok. Erről majd a napló írója
is megemlékezik, de augusztus elején, amikor alakulatával a Belgrád alatti
határvarosba érkezik, a mindennapos lövöldözések ellenére szinte békebe-
li állapotok fogadják. Az igazi háború Koczka József számára voltaképp-
en a pánikszerű zimonyi visszavonulással veszi kezdetét, s folytatódik a
szerémségi, majd mácsvai harcokkal Sabác elfoglalásáért. A fiatal orvosnö-
vendék ekkor lép először Szerbia földjére, s ekkor ismeri meg közelebről a
háborús propaganda által addig démonizált ellenséget, cseréptető házait,
falvait, szótteseit, sőt még töméntelenen egyszer főzött szilvapálinkáját is,
egyszóval a mácsvai couleur locale-t.

Máshol olvasva abszurdot kedvelő szépírók elmeleleményének vélénk a
szerb–magyar frontbarátság sajátos megnyilvánulásait: a nap mint nap egy-
más gyilkoló katonák ugyanarról a kútról hordják a vizet – ilyenkor fegy-
vertelenek. De van közös paprikaföldjük is, ahol tűzszünetek idején lőfegy-
ver híján legföljebb jókora hantokkal bombázzák, kergetik egymást, hogy
azután, ha kiadják a parancsot, tovább folytatódják a véres lakodalom...

Koczka József naplójának rendkívüli értéke – ez emeli az emlékiratok és
visszaemlékezések sok esetben utólag megszürt és átértékelt világa fölé –,
hogy közvetlen élményei alapján, olykor hallomásból, de mindig *azonnal*
és szinte könyvelői pontossággal, hiteles tanúként számol be a történetek-
ről, minden számítás nélkül, úgy, ahogyan az adott pillanatban látta, hal-
lotta, gondolta, érezte. Fogalmazása szabatos, stílusa kiegyensúlyozott,
annak ellenére, hogy a sebesültek ápolásával, kötözésével, a menekülé-
sekkel és támadásokkal tarkított hadműveletek mindennapi borzalmainak
túlélésével elfoglalt naplói aligha fordított gondot retorikai és helyesírási

követelményekre. Rá is érvényesek Kosztolányi szavai, miszerint a sietős ember jól fogalmaz. Márpedig neki sietnie kellett: várták a roncsolt testű bajtársak, s őt is várta egy még ki nem lőtt golyó. Nem volt ugyan szép-író, de a rendkívüli léthelyzet és a halálközelség folyamatos, mindennapi élménye olykor emelkedetté teszi stílusát. Ez különösen igaz a naplóhoz csatolt, ezért általunk annak szerves részeként kezelt végrendeletéből sugárzó fellengzősség nélküli, nemes pátoszára, melyből egy tiszta tekintetű, családja, barátai és hazája iránt mindvégig elkötelezett, várható sorsával sztoikusán számot vető fiatal férfi tekint vissza a kései olvasóra. És ez bizony nem semmi, hiszen feljegyzései a pontos tényleírásokon túl közvetve éppen arról adnak számot, a lövészárkokban hogyan veszíti el értékét az emberélet, s hogyan válnak üres szólamná a hagyományos polgári erkölcsi értékek éppúgy, mint a hősi erények, vagy éppen a nemzetközi hadijog foglyokat oltalmazó alapelvei. S azt is plasztikusan élénk tárja a naplóíró – lehet, nem is egészen tudatosan –, hogy miként válnak a manipuláció eszközeivé a nemzeti jelképek, köztük a Kossuh-nóta meg a Rákóczi-mars annak a Királynak a születésnapján, aki aligha kedvelte valaha is ezt a rebellis zenét, és aki most éppen Szerbiába küldi ezrével meghalni a magyar (és nem csak a magyar) bakát.

*

Már a napló jegyzetanyagával bíbelődtem, amikor az újvidéki egyetemi városban egy ponyván áruló viszonteladónál megláttam az első világháború szerbiai történéseire vonatkozó naplók és emlékezések két vastag kötetben kiadott gyűjteményét (ĐURIĆ–STEVANOVIĆ, 1986), benne dr. Slavka Mihajlović (1888–1972) naplójegyzeteinek két nagyobb részletével. A szerző a háború kitörésének pillanatában a belgrádi Vračar városrészben működő állami közkórház sebésze volt, s a kormány és a közhivatalok evakuálása után – feladatát ellátva – a szerb fővárosban maradt, egész a háború végéig. Naplóját könyv alakban *Oblaci nad gradom* (Felhők a város felett) címmel 1955-ben adták ki Belgrádban. A fentebb említett napló és emlékirat-gyűjtemény a könyvből két részletet közöl. Az első – *Bombardovanje Beograda* (Belgrád bombázása) – a szerb főváros ostromát, a második – *Pad Beograda* (Belgrád eleste) – az osztrák–magyar csapatok bevonulását – élükön a huszárokkal – és berendezkedését mondja el. Jelen esetben számunkra az első naplórészlet érdemel figyelmet, hiszen lényegében ugyanazokról a napokról számol be, amelyekről a mi naplónk hőse is, még ha tapasztalatuk és látásmódjuk el is tér egymásétól, ami nem is elsősorban abból következik, hogy két szemben álló nemzethez tartoznak, hanem legalább annyira az ostromlott és az ostromló eltérő pozíciójából

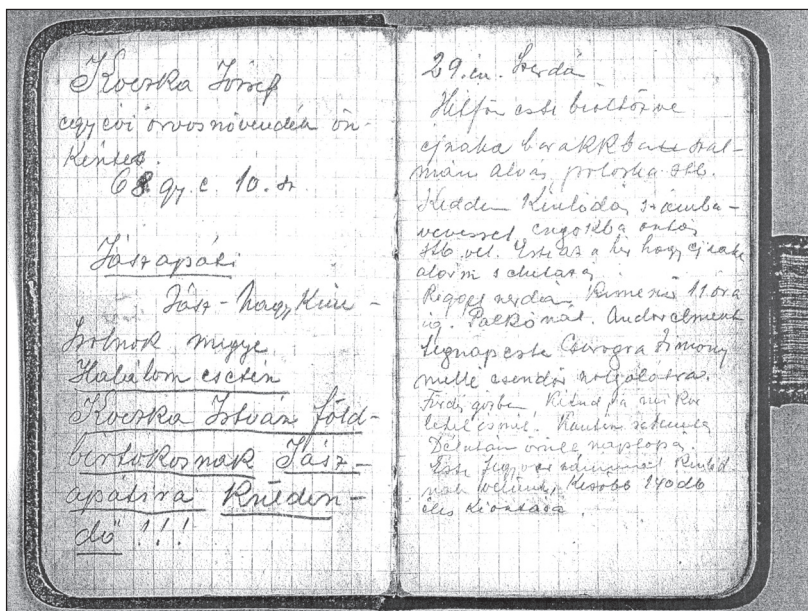
adódó léthelyzetekből. Természetesen a doktornő szerb hazafi, akit a népért ért csapások elkészerítenek, és aki a szerb fegyverek legkisebb sikerének is őszintén örül, akárcsak a túloldalon Koczka József a sajátjaiéinak, de ő sem táplál az ilyenkor teljesen érthető ellenszenvnél többet, teszem azt, valamiféle túláradó gyűlöletet az ellenséggel szemben. Pedig borzalomban nincs hiány, és a szerb fővárosba is eljut a civil lakossággal szembeni atrocitások híre Sabác első bevételét követően. Mihajlović doktornő az egyik újságból úgy értesül, hogy a helyi pravoszláv papot magyarok akasztották fel, mivel prédikációjában I. Ferenc József helyett a szerb királyt, Pétert említette, majd kivégzését követően vérfürdőt rendeztek (MIHAJLOVIĆ 1986, 120). Ami biztos: augusztus 17-én a sabáci templomkertben 50–150 internált civilt végeztek ki az osztrák–magyar alakulatok. A kíméletlen és értelmetlen parancs kiadásáért a későbbi vizsgálat során Lothar Hortstein tábornokot vádolták, de felelőssége sohasem bizonyosodott be, viszont az eset már akkor világraszóló botrányt okozott. Esterházy Móric gróf ekkoriban segédtisztként szolgált a helyszínen, és megpróbálta megakadályozni a kivégzést, de a támadó szerb tüzérség okozta általános pánikban és zűrzavarban ez nem sikerült. A vizsgálat során tanúvallomására nem tartottak igényt, pedig ha valaki, akkor ő pontosan ismerhette az események lefolyását (POLLMANN 2014, 89). Koczka József alakulatai ekkor még nincsenek Sabácra, de egyik bejegyzésének homályos utalásából arra következtethetünk, hogy ő is hallott valamit a rémségekről. Persze, a háborús hisztéria kölcsönös, dúl a propagandaháború mindkét oldalon, a szerb sajtó alapján az orvosnő már 1914 szeptemberében tudni véli, hogy a Szerémségben, a Bánságban és a Bácskában a magyarok „borzalmas gaztetteket követtek el a szerb lakosság ellen”, mi több, Magyarországon éhínség ütötte fel a fejét. Mondani sem kell, ez a hír ekkor még köszönőviszonyban sem volt a valósággal. S persze, nemcsak a támadók követnek el túlkapásokat, de a megtámadottak is. 1914. szeptember 30-ai (a pravoszláv naptár szerinti szeptember 17-ei) naplóbejegyzésében Slavka Mihajlović elmondja, hogy az osztrák–magyar alattvalókat evakuálták Belgrádból, és „sokukat kivégezték Torlagnál”, mert a vádak szerint különleges fényjeleket adtak le a Moszkva Szálló tetejéről a szerb katonaság hadmozdulatairól. A kórház igazgatójának személyes kérésére Živković tábornok engedélyezte, hogy Torlakra több osztrák–magyar állampolgár visszatérhessen az egészségügyi intézménybe, azzal a feltétellel, hogy annak területét nem hagyhatták el. Slavka Mihajlović értetlenkedve jegyzi meg: „Érdekes, hogy közülük sokan kórházunk beosztottjai hosszú évek óta. Itt dolgoznak tíz és több éve, és mégis megtartották állampolgárságukat” (MIHAJLOVIĆ 1986, 128–129).

Különös játéka a sorsnak, hogy a világháború első heteit a hadszíntér lényegében ugyanazon pontján egyszerre ketten is megörökítsék, s az még különösebb, hogy mindkettőjük orvos. De talán éppen hivatástudatuknak és empátiájuknak, a szenvedők iránti részvétüknek köszönhető, hogy egyéni sorsukkal hitelesített szubjektív tanúságtételük egyáltalán megszülethetett. Egyszer talán, egymásra irányított tükörként, egyszerre olvashatjuk majd mindkettőt.

*

Végezetül néhány szót munkamódszerünkről is.

Első lépésként Koczka József naplóját Szikszai Klára kézzel átírta, amit én az autográf kézirat fénymásolata alapján ellenőriztem, indokolt esetben kijavítottam, lábjegyzetekkel láttam el, majd begépeltem, s ezt a szöveget visszaküldtem Jászapátiba, ahol a szöveg – kedves munkatársam találó szavaival élve – ismételt „tetűkopasztáson” esett át, hogy hozzám visszakerülve újabb javításokkal kiegészülve elnyerje (talán) végső formáját. Koczka József kézírása egyébként többnyire egészen jól olvasható, szövege viszont bővelkedik rövidítésekben. Az ilyen szavakat, kifejezéseket () téve kiegészítettem. A kor osztrák–magyar katonai nyelvezetének leginkább német eredetű, nemegyszer eltorzult formájú kifejezéseit és a latin orvosi szakszavakat – utóbbiak feloldását dr. Tóth Juditnak, a budapesti Heim Pál Gyermekkórház aneszteziológusának köszönhetjük –, []-ben értelmezem. Hasonlóképpen szögletes zárójelben adom meg egy-egy földrajzi tulajdonnév mai (és szükség szerint egykori) hivatalos változatát is. A szöveg végső formájánál általában a mai helyesírási normákhoz igazodtam, kivéve akkor, ha úgy véltem, az ettől való eltérést nyelvjárási vagy stilisztikai szempontok teszik indokolttá.

Koczká József naplójának első két oldala

Koczká József
 egyévi orvosnövevény önkéntes
 68. gy.(alog)e.(zred) 10. sz.(ázad)

Jászapáti
 Jász-Nagykun-Szolnok megye

Halálom esetén Koczká István földbirtokosnak Jászapáti-ra küldendő!!!

[Július] 29-én. Szerdán.

Hétfőn este beöltözve, éjszaka barakkban szalmán alvás, poloska stb.

Kedden kínlódás számbavevással, dugokba [szakaszokba] osztás stb.-vel. Este az a hír, hogy éjszaka alarm [riadó] s elutazás.

Reggel szerdán kimenő 11 óráig Palkónál. Andor elment tegnap este Csurugra [Čurug], Zimony [Zemun] mellé csendőrszolgálatra. Fürdés gőzben, ki tudja, mikor lehet ismét. Kantin rettenetes.

Este fegyverszámmal kínlódnak velünk, később 140 éles kiosztása.

30. Csütörtök. De. 7 órakor fölszereléssel (140 éles) kivonulás a harcszerű lövészetre. 10 lövés 1200, 1000 és 600 lépésre. Őrült fáradtan érk. haza.

Vármegyeháznál muskátlieső, 68. emlék előtt tisztelgés. Délután vaklárma alarmra. Ismét semmi.

Palkó bent volt. Küldtem este, mondta, hogy előző du. Édesapa keresett, kár, hogy nem találkozhattunk, együtt tölthettük volna el az időt. Este kimenő, vacsorára ½10-kor itthon.

31. *péntek*. Jó alvás után zum gebet [imához vezénylés] kelt fel 3½ óra-kor. Megy az I. Ba(tallion) [zászlóalj] le. De. 10-kor indul a II., este vagy éjszaka egész biztosan elmegyünk mi is. Du. zsoldfizetés. Palkóhoz be-mentem elbúcsúzni. Este teljes fölszerelést kipakoltuk az udvarra, s kint maradtunk aludni.

Aug.(usztus) 1-(j)én. Szombat.

Reggel 3 órakor fölkelünk a hideg miatt, s várjuk az indulást. 7 ó(ra)kor zum gebet, ind.(ulás) a teherp.(álya)u.(dvar)-ra. 8-kor indulás. Végig egész úton valóságos áradata a gyümölcsnek és egyéb ennivalónak. Cegléden ebéd, megbízva a tábori kantin ellenőrzésével. Szegeden vacsora. Tovább 8-kor, alvásról szó sincs, a rengeteg ember föllármázza az embert az állomáson.

2. *Vasárnap*. Ujvidéken [Novi Sad] reggeli. Hangulat ezen túl kevésbé barátságos, sok helyütt szinte ellenséges tekintetek. Indián [Indíja] ebéd. Batainicán [Batajnica] kiszállás s abmars [indulás] Zimonyba, 15 km. Úton gyomorgörcs, 2-szer ópium, alig bírtam ki Zimonyig. Amire vágytunk, ágy, nincs, ismét szalmára kerültünk.

3. *Hétfő*. De. szaladgálás beosztásom miatt. Beosztva a Ba(talli)-onischarzt [zászlóaljorvos] mellé szolgálatra, hilfplatzra [segélyhelyre].¹ Este mindjárt szolgálatba a vasúti állomáshoz 1/2 patruillal [őrjárat]. Legénységünk a hídfőnél erősítésére ment a II. sz(ázad) egész patruljával.

Éjjel 11 órakor telefonhívás, hajtányon behozunk egy ájult embert, s még éjjel beszállítom a kórházba.

4. *Kedd*. Az állomáson kora reggel a monitort kisebb [páncélozott hadihajót] kezdik bombázni a szerbek, egy sem talál, ellenben a mieink összebombázzák a várat s a hídfőnél levő pozíciókat, u(gyan)ekkor erős puskatűz. Du. 1 órakor felgyújtják a mieink a parti muníciós raktárt, estig ég és ropog. Ma a tüzéségük válaszolt. Este fáradtan térek haza.

5. *Szerda*. Tegnap este 9-kor alarm. Megyünk ki a szigetre, elősegíteni egy csapat átkelését. Lábfeltöréssel, fáradtan indulok. Az éjszaka a hűvös, nedves fűben nagyon átfáztam. Ha a doktor nem sétáltat karon fogva, elalszom minden pillanatban. Reggel 5-re itthon vagyunk, nem történt semmi sem. Du. 1. pihenés, azután menázi, s a legénységet táncoltatják összevissza. Ma egyetlen lövés sem hallatszott.

6. *Csütörtök*. Reggel 8-kor esküt tesz a standbeli [az állományban levő] legénység. A Reg.(iments)páter [az ezredpáter] és az ezredes beszéltek. Fölállítottak engem is. Vági hadnagy az ezred előtt kapott dicséretet, átúszta a Szávát, s kikémlelte a szerbek állásait.

Ebéd a Grandban. 10 cig.(aretta) 100 K(rona). Du. inspekción a vasúti állomáson. Inspekciós orvos Leitner d(oktor). Leitner tiszabői orvos Batallion chefarzt [zászlóalj-főorvos]. Este egypár lövés, egy lőszerekkel rakott uszályt lőtt tönkre tüzérségünk.

7-én [*Péntek*]. Éjszaka semmi. Feldtragén [hordágyon] jót aludtam. De. törzso.(rvos) Deutsch kint volt. Semmi különös. Ebéd az állomáson a hivatalnokokkal. Délben nem váltottak föl. Este 7-kor fölváltás még mindig nincs. 11-kor nem várjuk tovább a felváltást. Éjjel 3 órakor Hídhöz hívnak sebesüléshez.

Egy nagykátai fiú sebesült meg; belövés bal lapocka alsó szögleténél. Kiment jobb vese tájára. Kórházba.

8-án. [*Szombat*]. Reggel ½8-kor váltottak föl. Ebéd a Grandban. 5-kor maródi [gyengélkedő] vizit. A századdal laufsritt [futólépés] és egyéb hasonló kellemességeket csináltat az őrmester. Estig semmi. Lövés szünetel. Állítólag a mieink bevették a Lovcen [Lovćen] hegyet s Nikita² elmenekült Cetinjéből. Veszteség 800 ember volna seb.(esült) és hal.(ott)-ban. Törzs.(orvos) megdicsért az éjszakai sebesült ügyes és gyors ellátásáért.

9. *Vasárnap*. Reggeli Grand, 10 órai Centrálban. Dohány nincs az egész városban. Ebéd otthon. Este hatkor Dr. Leitnerrel szolgálatba a vasúti állomáshoz.

10. *Hétfő*. Éjjel 12 órakor rövid ideig heves puskatűz a hídnál, nem hívtak bennünket.

De. 10 órakor erős ágyúharc, az ellenséges tüzérség hamar elhallgatva, mieink több helyütt bombázzák Belgrádot. Hadügymín.(isztérium),

² A Szerbia oldalán hadba lépett Montenegró (Crna Gora) királya.

posta, a Kalimegdan alján a kir.(ályi) pince³, fönt a drótnélküli, a Száva-hídfő stb. Du. nagy alvás, lövés semmi egyik részről sem. Mindenfelől nagy a panasz és a zúgolódás a tétlenség miatt, a századunkat kezdik ki-rukkolásokkal kínozni, s semmi vigasztalás arra nézve, hogy megszűnik-e már ez a tétlenség.

11. *Kedd.* Reggel ismét geverüb [puskát vállra] a legénységnek. Ebéd a Grandban. Este hatkor Dr. Leitnerrel állomás-inspekció. Éjjel nyugodt 12 óráig. ½1-kor nagy ágyú- és puskatűz kb. 3 óráig. III-tól [ti. a III. zászlóaljtól – Cs. B. megj.] sebesülés nincs. Reggel 6 órakor ismét ágyútűz Belgrádra. De. semmi. Influenzám erősödik, nátha, köhögés nagy. D.(él)után erős ágyútűz, este 6 órakor kihozták a hadifoglyokat és Zimonyban elfogott részüket, viszik őket Komáromba. Igen erős ágyútűz, folyújtották a Száva-parti petróleumraktárt és a hídnál levő cukorgyárat. Úgy halljuk, az I. B(atallion)nál 3 halál (köztük Láng r. kadét) és 8 seb.(esült).

7-kor haza.

10 órakor fölkeltek, Divízió-alarm [hadosztályriadó], megyünk a Marientahra. Útközben gyomorgörcs, láz. Igen rossz éjszaka. 12-kor igen heves ágyúharc. Aludni lehetetlen.

12. *Szerda.* Reggel 5 órakor megyünk haza nagyon fáradtan. Alvás délig. Köhögök erősen. Kis lázam van.

Este 7 órakor állomáshoz; alig vacsoráztunk meg, jön a parancs, menjünk át a Marienhofra. ¼12-kor érkezünk meg. A hilfplatz [segélyhely] egy majorban van. ½1-kor az istállóban lefekszünk, és alszunk 5 óráig. Akkor mars haza.

Volt kevésbé gyöngé ágyútűz, valamit ismét folyújtottak Belgrádban, s egy ízben a hátunk mögött puskatűz.

Ma hallottuk, hogy Sabacot [Šabac] bevették a 44-esek, sebesültjük súlyos 89.⁴ Indián állítólag nagy volt az ellenállás, és egy élő lélek nem maradt volna a városban.

13. *Csütörtök.* Reggel 5 órakor jöttünk haza. Aludni már nem tudtam. 8-kor maródiakat fölvertem. De. a városban Sabác(nál) és Mitrovicánál [Mačvanska Mitrovica] tényleg bent vannak a mieink.

Este 7-kor abmars a bandagen trágerekkel [kötszerszállítókkal] a doktor után ismét a Marienhofra. Alvás amennyi a szúnyogoktól lehet, előbb

³ Olvasata bizonytalan.

⁴ Sabác az 1914-es harcok idején többször is gazdát cserélt.

kocsin a doktorral, később, mikor már a szúnyog nagyon csípett, az istállóban.

14. Péntek. Reggel 5-kor haza, egész nap semmi katonás, egy lövés sem hallatszik. Délben ebéd a kaszárnyában száraz menázi. Spórolni kell, kevés a pénz.

Este hétkor, mint tegnap, ki a Marienhofra, amennyire a szúnyog engedte, nyugodtan alszunk, s reggel 5-kor haza.

15. Szombat. Nagyboldogasszony napja. Reggel haza jövet a doktor részleteket mond el a sabaci dologról. Este az ezredessel jött ki autón, s az beszélt el, 18-ára őfelségének szül.-napi ajándéku szánjuk Belgrádot. Amíg mosdóvízért kint voltam, elcsapták a még meglévő 30 K(rona) papírpénzemet.

Délelőtt maródi viziten, utána ebéd a Strecherben⁵ mint a törzsorvos vendége.

Estig semmi sem történt, egy lövés sem volt hallható. Este bevonultam a maródi cimberbe [szobába] s egy strohsákra [szalmazsákra] készítettem magamnak ágyat.

16-án. Vasárnap. Igazán megtehettük volna előbb is, hogy bejárunk aludni a maródi szobába. Pompásan kialudtam magam. 2 heti szalma után fejedelmi érzés volt strohsákon pihenni. Maródi vizitet az öreg tartotta. Du. kipakoltak mindent a kaszárnyából. Ládákat s felszerelést elküldik Szolnokra. ½4-kor kihordatják a rüstungot [felszerelést] is az udvarra, s az épületbe nem szabad további parancsig bemenni. Mieink bombázni fogják Belgrádot, s attól tartanak, hogy ezek visszalőnek, s mint legkimagaslóbb és legfontosabb pontok egyikét, a kaszárnyát fogják legelőbb lőni.

Este 7 órakor a századot elviszik hídőrségre. A doktor nem jött be, tehát mi itthon maradunk, s valószínűleg jót alszunk ismét a maródi szoba strohsákjain. Belgrádban ismét óriási tűz van. Ég az állomásépület, dohánygyár s valami nagy fatelep. Nemcsak egész Belgrádot, de a híd mentét s a Száva innenső partját is egész jól bevilágítja. Bakáinkat majd elviszi ilyenkor az ördög, örül, s vágyakozik vadul a szerbekre menni, irigylí a 32(-est) és 44(-est), akik már odaát vannak.

17-én. Hétfő. Mégsem aludtunk olyan kiválóan jól. ½1-kor alarm volt. Elkészülten az udvaron álltunk kb. 2 óráig, s akkor kisült, hogy valami

⁵ Nehezen olvasható.

parancsőr tisztnek rosszul kiadott parancsa miatt verték föl a katonaságot. Lefeküdtünk ismét, s kitűnően aludtunk reggel 8 óráig.

Maródi vizitre ½9-kor vittük betegeinket. A még később jövőket Leitner összeszedja. „Szólt az anya a lányának, értsen belőle a menyé.”

De. 1-2 ágyúlövés hallatszik, egyébként csend van. A század nincs itt-hon még mindig. Úgy látszik, csak estére fognak megjönni, mert a menázsit kivitték nekik. Délután erősebb ágyúzás volt. A tegnapi tűz még mindig ég. Az állomásépület szénraktára is ég. Próbálták oltani, de közebük srap(p)nelezték.⁶

Este 8 órakor a zenekar kivonul egy század kíséretében, s egy másik század lampionos és fáklyás baka kíséretében zenés takarodóra. Nemzeti-színű zászló, Rákóczi-mars, Kossuth-nóta. Tisztek persze velük énekelnek s vonulnak végig a városon a nemzetiszínű zászló alatt [a] Király születésnapjának előestéjén.

Ilonka névnapjának előestéje.

Egy éve ilyenkor! Ki tudja, érem-e meg?

Ma éjszaka még mindig intelligens úriembernek fogom érzetni magam. Maródi szobában alszunk, strohzsák stb. Vajon fölzavarnak-e bennünket? A Király születésnapján talán csak hagynak pihenni.

18-án. Kedd. Ilonka névnapja. A Király születésnapja. Maródi vizit. De. kevés ágyútűz. Ebéd a századnál. A Király születésnapján nem nagyon tett ki magáért a katonaság. A legénység a folytonos rizses gulyást kapja, az sem jó. Du. alvás 4 óráig. Már kezd unalmassá válni a dolog. Vajon készülődnek-e már odahaza Ilonkáék? Első (név)nap, hogy nem voltam otthon.

Egész nap alig egy pár ágyúlövés. Puskatűzet idebenn persze nem halunk. Kis cigány sziget [Ada Ciganlija] már a miénk. Kézitusa is volt a szigeten, sebesülés vagy halálról nem hallok.

Édesanyának levél, Icusnak lap.

19-én. Szerda. A de. nyugodt, nagyobb része a maródi vizittel telt el. Dél felé egy kis ágyúzást hallunk. Du. 4 órakor a cigány szigeten levő zászlóaljunk tüzéségi beavatkozást kér, a szerbek erősen szorongatják őket. Este 6 órakor alarm az egész zászlóaljnak. Leitner is bejött, az a hír, hogy 2 tiszt és egy közlegény meghalt, s kb. 8-10 sebesült. 9 óra után igen erős ágyútűz kezdődött, folyton nagyobb és nagyobb rémhírek jönnek. Egész legénységünk az udvaron alszik készenlétben. ½2 órakor népfölkelők jön-

nek, s a maródi szobából az összes strohsákokat elvitték, a vezetőjük, egy 70. gy.(alog)e(zredbeli) freiter [örvezető] hozza hírül, hogy 800 sebesült van a mi részünkről s 97 halott. Nem tudnak semmit Humenyanszk alezredesről és Ferenczi kapitányról.⁷

20-án. Csütörtök. A reggel hazajövők szállítják a rémhíreket. A 14. századból állítólag 14-16 ember és a kapitány jött haza csak, s a 13.-ból megint igen kevesen. Reggel 4-kor a doktor megkérdezte a Stationkommandót, menjünk-e a vörös keresztbe. Előbb odarendelték a doktort és engem, utóbb „bis 7 Uhr hier bleiben” [„7 óráig itt maradni”]. Így egyelőre 7-ig a kaszárnyában vagyunk, s várjuk a fejleményeket teázva és kávézva. Szép Szt. István napjára virradtunk. Hám főhadnagy gépfegyverénél 5 emberből egy sem maradt meg, egyedül a főhadnagy került haza. Az alezredes életben maradt. 30 emberrel rontott a szerbekre, s csak ő és egy freiter maradtak életben. Ferenczi kapitány és Pallát f(ő)h(adna)gy zászlóaljsegédtiszt meghaltak. Sürgősen kértek tőlünk feldtragekat. 15-(ö)t adtunk.

Maródi vizit du. 5 órakor. Dr. Leitnernél már föl van(nak) írva a sebesültek nevei, akiket eddig elláttak. Megint bebizonyosodott, hogy az első hírek rendesen rémhírek szoktak lenni. Összesen 178 sebesültet láttak eddig segéllyel, 100-at elküldtek Pestre, a többi itt fekszik. Ferenczinek a karját lőtték át, Pallát tényleg meghalt. Megsebesült egy patruill furer [járőrvezető] is, Csala. A halottakról biztos adat még nincs.

Este 7 órakor egy patrullal és 2 bandagetragerral az állomásra megyek. 8-kor egy beteget hoznak a hídtól, hazaküldjük. Itt van még három.

Aludni fölmegegy Rogulics med(izinnair)-rel az orvosi szobába. Be jó lesz ágyban aludni!

21-én. Péntek. Reggel nyolckor ébredünk. Az éjszaka nem történt semmi sem, egy-két lövés mindössze a monitorokról, s aztán egész éjszaka csönd és igazi, jó, nyugodt alvás. De. 10 órakor megint egy beteget hoznak be, gyomorgörcs, hazaküldjük a kórházhoz. Délig még van egy maródi gyomorgörcs és hasmenéssel. Ebéd az öreg mamánál. A főnök már elhozta a feleségét.

⁷ A Cigány-szigeti csetepatét egy szerb naplóiíró, Slavka Mihajlović orvosnő is megörökítette, részlet a pravoszláv naptár szerinti augusztus 6-án [augusztus 19-én] írt soraiból: „Az elmúlt éjszaka komoly gyalogsági harcra került sor Zimonymál [Zemun]. Mindez közvetlenül Ferenc József császár és király születésnapja előtt történt. Egy osztrák alakulat megtámadta az Ada Ciganliját. A harc kilenc órakor kezdődött, és éjfél után egy óráig tartott. Az osztrákok és a magyarok vereséget szenvedtek, és sok áldozattal lettek visszaverve” (MIHAJLOVIĆ 1986, 113).

Du. nézzük a napfogyatkozást. ¼4 órákor fürdés az állomás fürdőjében. Még a fürdés előtt ismét hoznak egy embert, állítólag tegnap 10 óra óta kb. 10 percenként volt hasmenése s teljesen véres.

A szerbek folyton lövik a szigetet, úgy látszik, azt hiszik, hogy a mieink még mindig ott vannak. Az állomás őrségparancsnoka, Végh zászlós a 7. sz(ázad)ból tegnap szintén tűzben volt. A századja 57 embert veszített. Rettenetes dolgokat beszél el, s úgy látszik, a fejtelenség volt az oka az egész dolognak.

Andortól kaptam levelezőlapot. Nádálján van. Hazulról semmi.

Este 8 órákor, miután fönt megvacsoráztam, hazajöttünk. Az éjszakai jó ruganyos ágy után az orvosi szoba vizsgálóasztala igen kemény lesz, s ki tudja, még azon is alhatok-e valamit...

Pallat f(ő)h(adna)gy temetése du. 3 órákor volt a civil kórház hullaházából.

22. *Szombat.* Bizony rossz a vizsgálóasztalon aludni. 8-kor maródi vizit. Sanitátsek [sebesültszállítók] fölrendelve, s instrukciók csata esetére, az elmúlt ütközetben egy-két patrouill emberei nagyon csúnyán viselték magukat. Kantinvizsgálat lesz. Lapok Margitkának, Papának, Haugh M(-nek), Tábornak S.-nak, Andornak s édesapának.

Úgy látszik, a múltkori demonstráció annyira eredménytelen volt, hogy valami komolyabb dologtól lehet tartani, s a védelmi vonalat átteszik a Laudon-sánkra.⁸ Ma egész nap ott dolgoznak a pionírjaink [utászaink], s készítik a sáncokat. Azt mondják a tisztek, hogy a múltkori „demonstrációról” a tüzérségünknek még csak tudomása sem volt, s tényleg, a tüzérek segítségét du. 4 órákor kérték először, amikor már nagyon szorongatva voltak a mieink. Akkor is leadtak mindössze 4 lövést, többet nem lehetett, mert a mieinket veszélyeztették.

Este nem megyünk sehova sem, itthon fogunk aludni feldtragen. Kb. 6 órákor valóságos kis ambulanciát kellett nyitnunk. Beteg Schiffer hadnagy, gyomorgörcs, s azonkívül egy csomó legény a 9-10-11. századoktól, mind gyomorgörcsrel. Kettőt bent is tartottunk a maródi szobán, az egyik szimuláns, holnap reggel biztosan egészséges lesz, de az éjjelt megemlegeti. Éppen másfél hete jár a nyakunkra nappal, ha nincs itthon a századja, vagy nem megy sehová, egészséges, de mihelyst a század vonul, rögtön gyomorgörcse van.

⁸ Katonai védmű Zimonynál, az 1789-ben Belgrádot és Szendrőt a töröktől elfoglaló báró Laudon osztrák tábornokról elnevezve. 1914-ben az első ágyúlövéseket innen adták le a szerb állásokra.

23-án. *Vasárnap.* Éjjel semmi. 8-kor maródi vizit, de. a maródiak ellátása, hashajtó minden vonalon. Ebéd a századnál, alvás és unatkozás egész d.(él)u.(tán). Este Szilágyi zászlóssal vacsora a Streicherben. Alvás ismét a vizsgáloasztalon lesz, reggelre kék-zöld lesz a csípőtájon a bőröm.

24-én. *Hétfőn.* Éjszaka hatalmas ambulanciánk volt. Kb. 5-kor költöttek fel gyomor bajokhoz. Reggel a maródi vizitre fölvonult kb. 17 ember a 11. sz(ázad)tól, s már előzőleg a hídtól behoztak kb. 24-et a maródi szobára. Csupa gyomorrontás. Du. pénzem jött, 90 K. Apróságokat vásároltam be. Este kitűnően vacsoráztunk, a déli menázsitól a húst meghagytuk, s Juhász, az apáti kocsmáros, aki most a Leitner dr. lovásza, mesés dinszlet pecsenyét csinált belőle vele sült krumplival, vöröshagymával.

½9-kor egy frejter [örvezető] jön be a 10.-től, láza 41 °C, egy óra múlva a chininre 39.6. Beviszem kocsin a maródi szobába.

Leitner dr. mondta du., s már az újságokban is benne van, hogy csak határvédelmi szolgálatot fogunk teljesíteni, s esetleg még a már elfoglalt területekről is visszavonulnak a csapataink. Seregeink nagy része pedig fölmege az orosz harctérre. Rossz dolog lenne, mert ez esetben legalább 6 hónapig itt kuksolunk, s unjuk magunkat.

Kaptam Andortól 2 lapot s a fiúktól (Virzsíniázók) is 2 lapot. Úgy látszik, jól élnek otthon. Az éjszaka biztosan zavaros lesz megint, már eddig is volt 3 ambulánsunk. Jól tartottuk őket ricinussal és aqua laxatikával [hashajtó folyadékkal].

25-én. *Kedd.* Az éjszaka nyugodt volt, senki sem költött fel bennünket. 8-kor maródi vizit. Lenn volt a törzso.(rvo) is. Nagy műharag a mosatlanszóló-evés miatt maródiakra, s nekünk majd iskoláznunk kell a legénységet.

Ebéd a Grandban. Du. alvás 4 óráig. Egész du. a kaszárnyában voltam. Este 8 órakor mentem ki a Centrálba. Az öreg törzso(rvos) odaintett az asztalához, s együtt vacsoráztam vele, Leitnerrel, Hám, Forinyák s még egypárunkkal. Deutsch a 908-as veszprémi gyakorlatokat emlegette, Hám f(ő)h(adna)gy pedig majd megpofozott, hogy nem ismertem föl benne a 908-ban volt kir.(ályi) zászlóst.

26. *Szerda.* Az éjszaka már ismét 5-ször költöttek föl bennünket, persze mind [a] gyomrával bajoskodik, s mind a 11. századból volt. Reggel, mint rendesen, 8-kor maródi vizit. Maródi van elég sok, de mind csak a gyomrával. Egész de. oldalfegyver és revolver után szaladgáltam, s végrehaláhára talán kapok egy bajonettet.

Délben már a tisztí étkezőn ebédtem, egész jó ebéd volt. Krumplicev tejfőles, sertéskotlett káposztasalátával és mákos-diós tészta. Halért külön kell fizetni.

*

A legénység hangulata kitűnő, s a legutóbbi szigeti harc óta meg szinte vágnak a szerb vérre. Mind amiatt zúgolódik, hogy itt ülünk tétlenül. Különösen mióta megtudták, hogy idelent nem lesznek nagyobb harcok, s inkább határvédelmi szolgálatot fogunk teljesíteni, azóta szinte türelmetlenek, s egyre azt hangoztatják, miért nem visznek inkább az orosz ellen bennünket, s hagynák a határ védelmét a népfölkelőkre. Érdekes, hogy inkább a rezervista altisztek között akad egy-kettő, aki szomorkodik, s szinte látni rajta, hogy fél a háborútól. A többi víg, dalol, bolondozik egymással. Valahol kerítettek egy szerb tamburát, s egész nap azt pengetik, ha itthon vannak, s dalolnak hozzá.

Tegnap este Hám, Forinyák, Ginskai egy pár igazán szép példáját mondották el a legényeink bátorságának és vakmerőségének. Bagi c(ug)s(z)-f(ührer) [szakaszvezető], Urbán (apáti) stb.

Tegnap este még hoztak egy sebesültet az ostrovói szigetről, állítólag maga mászott ki, s úgy hozták be Bersaniából [Bežanija]. Szegény fiú 5 napig volt ott. További sorsáról még nem tudok.

Vacsora a tisztí étkezőn, utána haza. Már ismét a vizsgálóasztalon kell aludnom. A 9. és 10. [század] is megy 2 órakor sáncásásra, s ki kell velük vonulni a patrulnak is.

27-én. Csütörtök. Ma végre ismét volt valami, ami azt a tudatot kelti bennünk, hogy nem nagygyakorlaton, hanem háborúban vagyunk. Du. egy pár ágyúlövés hallatszott, s a lövések fölgyújtották a Száva híd mellett levő dohánygyárat Belgrádban. Különben úgy látszik, komolyan tartanak attól, hogy a szerbek áttörést fognak megkísérelni. A hídhoz, villanygyárhoz stb. helyre küldött legénységet nagyba iskolázták tisztjeink.

Palkó írt hosszabb levelet és Édesapa lapot.

Egy kadét jött most Pestről, s azt beszéli, hogy Pesten nagy az elkeseredés az eddig elfoglalt területek visszaadásáért. Tudják a mi szigeti históriánkat is.

Este ismét lövések. Lehet hallani a mi gépfegyvereink kattogását is.

Ágyam ismét az asztal lesz, bár félek, hogy alarm lesz, az éjszaka le fogok vetközni teljesen.

28. *Péntek*. Erős huzatra ébredtem. Reggeli a tiszti menázsín. Maródi vizit, mint rendesen. De. semmi különös. Du. 1 órakor a betegeket és sebesülteket kell összeírnom a vöröskeresztben és a kórházban. 68-as sebesült van összesen a vör. ker.-ben 40, a kórházban 55. Közöttük 6 a tiszt és rezerv(ista) tiszt. A kórháziak panaszkodnak nagyon, rossz bánásmód, rossz koszt. Szeretnének legtöbbször szabadulni. Van a kórháziak között egy apáti fiú is. Berente Kálmán. Ő is panaszkodott, s bár súlyosabb sebe van, azt mondja, szívesebben lemenne a századhoz, mint ott feküdjön. Szinte olyan áhítattal hallgattak, mint a Messiást, mikor mondtam nekik, hogy a jövő hét elején lesz egy sebesült transzport Pestre. Most legalább mind-egyik reméli egy darabig, hogy ő lesz az.

Este a névsort állítottam össze. Dolgoztam rajta kb. 11 óráig.

29. *Szombat*. Reggel szokás szerint maródi vizit. De. a 10. századnál sanitátsiskolát kellett tartani. Úgy látszik, a tiszték egyáltalán nincsenek tisztában a sanitátdiensttel [szanitéciszolgálattal], azt hiszik, hogy a sebesültvivők mindegyikének legalábbis sebészi szolgálatot kell teljesíteni. Belgrádot kisebb időközökben ismét lövik, de leginkább csak a monitorok dolgoznak.

Folyton különböző hírek. Ma például az hallatszik, hogy 5-6 nap múlva elmegyünk az orosz harctérre. Tudja Isten, szinte kívánom is már, hogy vége legyen ennek a nagy jómódnak.

Hedry elment Pestre; most félek, hogy az öregnek eszébe fog jutni, hogy Hedry helyett maga mellé rendel. Pedig ezt csöppet sem kívánom.

Este semmi, s előreláthatólag az éjszaka sem lesz semmi sem. Krankenraport [betegraport].

Édesapától és Andorné Ilonkától egy-egy lap. Édesapa azt írja, ez a 10. lap, amit küldött, s én legfeljebb 3(-at) kaptam.

30. *Vasárnap*. Reggel szokásos maródi vizit. Utána Leitner 2 dob.(oz) cigarettát adott át, hogy osszam ki a civil kórházban fekvő betegek között. Ebéd a tiszti étkezőn, s utána Terjék Palival (Árokszállásról) elmentünk a cigarettát kiosztani. Hálálkodtak szegények, s panaszkodtak a bánásmód, a koszt stb. ellen. Vágyakoznak ki mind, akárhová, csak ott ne kelljen maradni. Du. 5-kor Terjék lakására mentem le, s 7-kor együtt vacsorázni a tiszti menázsíra.

Egész nap semmi sem történt. Este hazajövet roppant messzeségből hallatszik 1-2 ágyúlövés.

31-én. *Hétfő*. Maródi vizit. Át akartak helyezni a stábhöz. Tiltakozván ellene annyira tudtam vinni, hogy 5 naponként 2-szeri szolgálattal rész-

ben a maródicimmerben [betegszobában], részben a stationskommandón, megmenekültem a stábtól. 1 levél a rendes postával, vajon megkapják-e?

Egész nap semmi. Még csak egy ágyúlövést sem hallottunk. Sabácon harcolt 44-esekkel beszéltünk, rettenetes dolgok történtek ott.⁹ A 6. gye.-től [gyalogezredtől] dr. Renk tanársegéd volt nálam, Radost kereste, ő is hatalmas dolgokat mond el. Különben Renk teljesen felszerelés nélkül van, a szerbek mindenét elvitték. Holnapután mennek Oroszországba.

Vacsora után 10-ig Terjék Palinál. Emlegetjük az otthon maradtakat, s gondolkozunk rajta, vajon mikor kerülünk haza, vagy hazakerülünk-e egyáltalán.

Szeptember hó

1-(j)én. Kedd. Az éjjel 12 órakor alarm volt. Kivonultunk a Laudon-sánkra, s ott fölállítva a hilfplatzot, megkíséreltük az alvást. Nemigen sikerült biz az egyrészt a monitorok s gyorstüzelők folytonos tüzelése, másrészt a hideg és nagy harmat miatt. Reggel 5 órára bementünk. Bent tudtuk meg, hogy Kuprinovón [Kupinovo] a kémeink szerb átkelést jelentettek, s azokat reggel ½4-kor alarmírozták, minket már 12-kor kikergettek vackunkból.¹⁰

Tegnap este Horváth kadet asp(iránst) fejlövessel hozták be a hídtól. A lövészárók lőrésén keresztül nézett ki látcsővel, s a golyót a bal arcán kapta, scala mediát [a koponya középső részét] és kisagyat roncsolta. 11 órakor érkezett be, 1 órakor meghalt.

Ma egész nap aludtam, az ebédidőt kivéve. Este 7-től inspekcióm lesz a maródi szobában.

2-án. Szerda. Éjszaka 10 és ½12 órakor egy-egy beteget kellett elvinnem a vöröskeresztbe, egyiknek 39.9, másiknak 40.8 °C láza volt. Kb. 10

⁹ Sabácot először szeptember elején foglalták el az osztrák–magyar csapatok.

¹⁰ „A szerb katonaság bevonult Kupinovába, ahol lelkesedve várták, de ahonnan gyorsan vissza kellett vonulnia” (MIHAJLOVIĆ 1986, 121). Kupinováról és a környékbeli harcokról egy temerini naplóíró is megemlékezett, őt tréncocsiként vezényelték 1914 szeptemberében a Szerémségbe, majd Szerbiába: „Közvetlen a Száva-parton nagy fűzfaerdő terület el. A fűzfaerdő közepén volt egy tisztás, mocsaras hely, olyan, mintha valamikor vályogot vertek volna onnan. Ebben az erdőben a legelső szerb áttöréskor egy szerb csapat bújt meg, a mi hadvezetőségünk észrevette, és a 4. honvédhuszárezred egyik századát küldte ellenük. A huszárcsapat meg is rohmozta a szerbeket, csakhogy amikor erre a mocsaras tisztásra értek, a szerb csapat géppuskatűz alá vette őket, és egynek a kivételével mind ott halt hősi halált [...]. Én már csak két hét után jártam ott, és a nagy tömegsírt láttam, de megilletődve álltam előtte” (KOZMA I. 2010, 205–206).

órákor megérkezett a marskompánia. Ezekből fogják kiegészíteni az egyes századoknál lévő hiányokat.

Az éjszaka többi része nyugodtan telt el. De. semmi. Du. alvás. Leitner és Móry segédorvosok lettek. Du. 3 órákor temették Horváth kadétot. Állítólag megállapították, honnan világít a szerbek fényszórója. A 9. századnál egy közlegény megerősítve egy látcsövet egy rúdra, pontosan beállította a scheinverferre [a fényszóróra], s másnap azt találták, hogy a látcső ez gyárkéményre van beállítva. Valószínű, hogy esténként ebben a kéményben húzzák föl csigán a fényszórót. Most több ágyú be van állítva a kéményre, s ha az éjszaka ismét onnan fog működni, löni fognak rá.

Palkótól lap. Valamit ír nagyon homályosan, hogy az Andor dolgai nem mennek rendben, s talán kért is szabadságot táviratilag, de persze nem kapta meg. Úgy látszik, Édesapa és Ilonka együttesen sem bírnak a dologgal.

3-án. Csütörtök. 8-kor maródi vizit, aztán egész de. semmi. Ebéd közben beszalad a tüzérezredes s utána Hám főhadnagy. Ez utóbbi bekia-bál a kisebb terembe, ahol mi ebédelünk, hogy menjünk be mi is a másik szobába. Az ezredes már akkor olvassa a táviratot, hogy a mieink az oroszokra döntő csapást mértek, s az egész orosz hadsereg vonul vissza. Rögtön kiadja a parancsot, hogy a tüzérek 21 lövést adjanak le Belgrádra, a zenekar járja be a várost, a harangokat húzzák meg, s a várost lobogózzák föl. Többen kimentünk a Duna-partra gyönyörködni a lövések hatásában, többen elmentek a zenekar elé, hogy bejárják azzal a várost. A tüzérek a Kalimegdan [Kalemegdan]¹¹ keleti részét lőtték. Remekül csapódott be minden gránát, s okozott is hatalmas pusztítást. Mire visszakerültünk a városból, a zene már vissza is fordult a Stations Kizma elől, s ment a város többi részébe. Tisztek, bakák, civilek vegyesen daloltak a zene szünetében. Kossuth-nóta stb. járja. A harangokat több helyütt tisztek húzzák, nagy a vigasság városszerte. De csak Belgrád bevételének örülnénk már. Szépsé-
szép, hogy amazok odafönt verik a muszkát, de csak mi is mehetnénk már a szerbre!

Ilonkának írtam. Nem a tábori posta útján küldöm. T. Sáríkatól lap.

Este ½7-kor Leitner megfog az utcán s bevisz a vöröskeresztbe segítségül egy flegmoné [gennyesedés] fölnyításához.

Vacsora halászlé, szétfőzött, túlságosan szállás hal. Fölvonultak a civilek is a jó Franzthalból a maguk rezesbandájával, s játszottak rettentő hamisan a győzelem örömére.

¹¹ Városrész, a belgrádi vár környéke.

4. *Péntek.* Az éjszaka a pionir abteilungnál [az utászalakulatnál] egy ember gyomorgörcsökkel kínlódik. 12 óráig éppen háromszor vertek föl miatta bennünket. ½1-kor végre elvitte Szavai [Szávai? Lavai?] a maródi szobába. Maródi vizit után átveszem az inspekción est 7 óráig a maródi szobában. Rendteremtés, utána unatkozás ebéidő kivételével egész nap.

Du. 2 ember a 7. sz(ázad)-ból 40.5 és 40.6 lázzal vöröskeresztbe. Pis-tától és Haugh M.-tól lap. Pista írja, hogy hazamegy végleg, míg Andor oda lesz. H. Margit bejelenti a cigarettaküldeményt. Este tényleg meg is kapom. Töltötték T. Sárka, Ilonka, Liza, Haugh M. Mindegyiknek egy-egy lap. Szabó Kálmánéknak szintén. Jó alvásra van kilátás!

5-én. *Szombat.* Reggel 8-kor maródi vizit, utána a 9-10. századnál iskola a tífuszról és vérhasról. Ebéd a tiszt menázin. Du. semmi. Du ½ 6-kor be akartam menni a kórházba, hogy a kapott cigarettából vagy 100 d(a)r(a)-bot kiosszak a sebesültek között. Mikor ki akartam menni, mondják, hogy alarm az egész ezrednek, s megyünk az orosz harctérre. Igaz belőle anynyi, hogy az 1., 2. és 4. zászlóaljknak alarm tényleg, s még az éjszaka el is fognak menni. Őrült szaladgálás, pakolás. Leitner el van helyezve az utolsó pillanatban a stabhoz, s kaptuk helyette dr. Simuneket. Most jött a marskompaniával [menetszázaddal], magyarul nem tud semmit, én meg németül. Most bánom már, hogy bele nem mentem az áthelyezésbe. Most vele maradtam volna okvetlenül, s így az utolsó pillanatban nem lehet semmit sem csinálni.

Este 9 órakor tényleg elmentek. A legénységnek a civilek zászlókat, virágokat adtak, s az indulás után mindjárt igazán nevetséges dolog történt. Az ezredes megállt a bersaniai [bežanijai] út végénél, s mihelyst egy zászlót meglátott, Halt, halt!! [Állj, állj!!], eldobatott velük zászlót, virágot. Szegény bakának azt a csöpp kedvét is elveszi, amivel nekiindult a nagy útnak.

Mi, a III. zászlóalj csak 2-3 nap múlva fogunk indulni, addig táviratozom haza, ha lehet, küldjön Édesapa pénzt, ha nem kaphatnék, Szilágyi zászlós felajánlotta elismervény ellenében a kölcsönt.

Tudja a jó Isten, hogy leszünk. Ma reggel még arról gondolkoztam, hogyan fogunk berendezkedni télire a maródi szobában, s íme, az ezred nagy része már el is megy, s pár nap múlva mi is.

Leitner is elérékenyedett, mikor elbúcsúztunk, s bizony, nekem is rosszul esett annyi együtt töltött idő után elválni. Én határozottan megszerettem, hiszen mindig csak jó volt hozzám, s úgy láttam, éppen velem tanúsított jóságából és szívességéből, hogy ő is meg volt elégedve velem.

*Barátja,
Szlávik Dezső rajza
Koczka Józsefről (1912)*

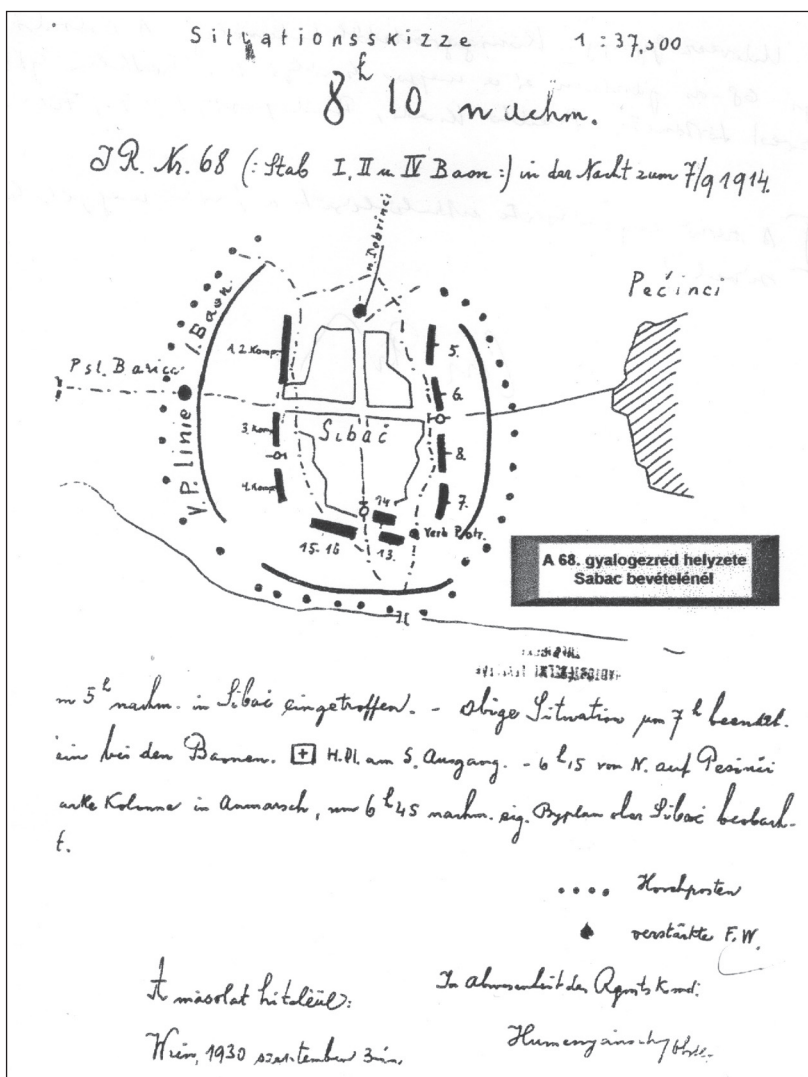
6-án. Vasárnap. Maródi vizit reggel 7 órakor. Már Schimunek tartja. Nagy bajjal és nagy körülményességgel megy. Alig tudok neki fölvilágosítást adni, Szávai [Lavai?] meg sokkal kevesebbet ért egyes dolgokhoz, semhogy egész simán menne a dolog. Meg aztán a vizsgálati módja jó civil praksisban (sic!), de nem katonáéknál.

A város egészen kihalt, dacára, hogy jöttek honvédhuszárok és 37-es bakák.

De. 8- $\frac{1}{2}$ 10-ig a szerbek bombázták, illetve srappellel lőtték a várost, több helyen esett le srappel. Emberéletben nem okozott kárt, egy pár házat megrongált. A 10. sz.(ázad) egyik cugsfűrerje 2 srappelburkot is hozott haza, mindkettőnek csak a kupakja volt lehajítva, s a tartalma kiesett belőle, de nem szakadt szét a burok, egészen ép maradt.

Délben kitűnő ebéd, melyen csak az őrnagy és még néhányan vettünk részt. Du. történt egy sebesülés, hogy hol és hogyan, még nem tudom.

Baroti nagy lármát csapott, hogy az állomáson nincs patrúl, csak 2 bandage tráger. Minek viszik el a századok? Hogy orvos nincs, az még érthető, 2 helyen egyszerre nem lehet szolgálatot teljesíteni. Az elmúlt éj-

A 68. gyalogezred helyzete Sabac bevételénél (1914. IX. 7.) Forrás: Udovecz György: Königráztól Litomelig. A császári és királyi 68-as jászkun és a magyar királyi 10. Bethlen Gábor gyalogezred története. Püedlo Kiadó, Budapest, 2007; 706. térkép.

szakai ágyúzásnak is van sebesültje. Egy fényszórónkat rongált meg egy szerb srápnél, s egy legény a homlokán sebesült meg.

Reggel táviratoztam haza, hogy nagyobb összeget küldjön Édesapa, s azontúl semmit sem. Isten tudja, mikor és hova megyünk. Ma estig nem kaptam semmit, talán holnap jön valami.

A sebesültet a világítópisztollyal lőtték meg. Hassérülés, bélrészek kint vannak. Volt még a 9. sz.-nál egy golyóhorzsolás fejen.

½11-kor még fent vagyunk, mikor alarmíroznak bennünket, s most már az udvarról jöttünk vissza a szobába, a borjúval a hátamon írom e sorokat.

7-én. [Hétfő]. Éjjel 12 órakor bejövünk a maródi szobába, s a lovászoknak meghagytuk, hogy költsenek fel bennünket, ha valami lesz. Lefekszünk aludni. Reggel ½8-kor ébredünk föl.

Mikor 9-kor reggelizni mentem, hoztak 11 sebesültet Jakovóról, a 38-(asok)tól.¹² Köztük van Tóth József önkéntes, a Tóth Miklós (Alsószentgyörgy) fia. Ezeket saját feldvachejuk [tábori őrsük] lőtte és szúrta. Tóth a gluteusai [farizmai] közé kapott egy szúrást.

A mieink nem orosz harctérre mentek, hanem a szerbek betörését visszaverni. Állítólag Batainicánál [Batajnica] folyik a harc, s ott harcolnak a mieink is, szóval nem messze tőlünk.

Újabb jelentés: Batainicánál nincs semmi baj. Délben ebédelni a Streicherbe, mert tisztí menázi föloszlott. Ebéd után a vasútállomási őrséghez megyek. Útközben be a vöröskeresztbe Tóthhoz, nála voltam kb. 1 fél óráig, azután ki az állomásra. Ott már valóságos forradalom van. Egy csomó vasutas családja s egy csomó zimonyi civil van kint, s várják a legutolsó vonatot, ami indulni fog, hogy elvigye az itt maradott vasutasokat. Du. 4 és 5 óra között az állomásnak küldtek a szerbek 5 srápnelt, 1 az állomás előtt robbant fel, de csak a zünder [robbanólövedék-gyújtó] repült az állomás elé, a lövedék a vízbe potyogott, a többi mind az állomáson túl explodált a vágányok melletti réten. Keltett persze nagy ijedtséget, s húzódtott be az egész népség az épületbe. 6 órakor elment a vonat, csak egy tiszt, egy altiszt és 2 hordár maradt az egész állomáson. 7 órakor jelentés, hogy ha a brigádkomm. (andant) [brigádparancsnok] megparancsolja a visszavonulást, a hidat föl kell robbantani, s visszavonni az összes őrséget. 8.10-kor a parancs megérkezik, s tovább is adatik, mi is rüstung aufot [felszerelést fel-t] csinálunk. Mire visszamegyek a patrolommal együtt az őrséghez, akkor jön az újabb parancs, hogy a hidat nem szabad fölrobbantani, minden marad a régiben. Most aztán várjuk minden pillanatban, mi lesz még velünk az éjszaka. Én megpróbálom, tudnék-e aludni a feldtragén. 9.10-kor 11 kocsijön a munícióért. Az én kocsisaim majd megvesznek félelmükben.

10.40-kor felköltenek, sebesült jön. Schiffer r.(ezervista) h(adna)gy 10. [értsd: a 10. századból] megsebesült. Kb. ½ óra múlva beérkezik a

¹² Jakovo szerémségi falu, Surčintól délre, közel a Szávához.

drezinával [kézi erővel működtetett vasúti hajtánnyal]. Könnyű sérülés a karján, golyó bent maradt, nem vérzik, beviszem a vöröskeresztbe. A monitorok folyton lőnek, eddig leadtak 48 lövést Belgrádra.

8-án. Kedd. Kisasszony napja. Apátin búcsú, hegyen-völgyön vigadalom. Mi is hangosan vagyunk, a monitorok folyton lőnek. Reggel 5 óráig összesen vagy 200 lövést adtak le Belgrádra. 5-8 [között] aludtam valami keveset. 10-kor bemegyek a városba. Baróti f(ő)h(adna)gy B.(atallion)-adj.(utáns) mondta, hogy 4800 fogoly, köztük 68 tiszt, továbbá 4 ágyú, 10 maschinever [gépfegyver], muníció stb. a zsákmány. Ebéd hideg kacska és liba, ital pezsgő a győzelem öröme. Az éjszakai zűrzavaros világra senki sem gondol már, mi legalább nem, akik 4(-en) föl hajtottuk a 2 üveg pezsgőt.

Vittem ki Vági fhgy-éknak is egy üveg pezsgőt és egy vörösbort. Du. érkeznek a hírek, hogy a mieink már jönnek is vissza, a 37-(es)ek egy része már itt is van. A legénység ugyan mindig nagyít, de mégis nagy a valószínűsége, hogy a szerbeknek igen nagy veszteségeik vannak. Kíváncsi vagyok, mit mondanak majd a mieink, ha visszajönnek.

A civil postát már de. ismét berendezték. A városból különben rengeteg sokan elmenekültek, élükön a polgármester(rel) és rendőrfőkapitánnyal.

A monitorok hatalmas pusztítást végeztek Belgrádban. A város [ti. Zimony – Cs. B.] lövéseért csúnyán visszaadták a kölcsönt. Most már nemcsak a kaszárnyákat és állami épületeket lőtték, hanem összevissza a várost és leginkább gránáttal. Mindenfelé látni nagy rombolást. Este a vacsora csirkepörkölt s egy üveg vörösbort és feketekávé az én reserva [tartalék] porcióból. A 9. századot föl váltotta a 12. Téglási az állomásőrség parancsnoka. Lesz idegeskedés.

Du. Surčin felől nagy ágyúharc zaja hallatszik ide, a mieink lövik az Ostrovo ziganiát [Ada cigánlija], ahol nagyobb szerb csapatok igyekeznek állítólag átkelni.

Este a vámhivatalban nyitott helyiséget, valószínűleg főnöki hivatalt fedeznek föl az embereim, ahol dívány is van, s ahol, ha ugyan lehet, jót fogok aludni. Adja Isten, hogy alhassak, ha u(gyan)i(s) ez sikerül, nem lesz sebesülésünk. ½11.¹³

¹³ Az ostromlott város orvoskolleginája szinte ugyanezekben a percekben jegyzi naplójába: „Pontosan 11 órakor erős lövöldözés kezdődött. Most is állandóan dörög és süvölt. Az ablaküvegen át figyelem, ahogy minden lövés előtt világosság tör fel. Állandóan reflektorok pásztáznak, és megvilágítják a kórházat. Három perc múlva éjfél. Nem szűnik a tüzéségi és a puskatűz” (MIHAJLOVIĆ 1986, 122).

9. Szerda. ¼4 órakor felköltöttek, sebesültek jönnek be, hogy harc van a hídnál. A szerb partról átkeltek a Burmánál, s a hídorséget megtámadták. Előbb egy sebesült, azt elláttam én, s beküldtem egy emberemmel a vöröskeresztbe. Később már itt van a dr. is, újabb 4 sebesült, egy kapott 2 lövést a karjába és lábába, súlyos mindkettő, a többi könnyebb. Szóval az álmot hatalmasan kiveték a szemünkből. Van a jelentés szerint 1 halottunk.

Reggel 7 órakor hozzák be a halottakat, 1 ember a 12-től [ti. a 12. századtól], Suki, cigány szegény feje, és 4 szerb, 1. r.(ezervista) kapitány, 1 hadnagy. 7 óra után az állomás alatt felállított 2 ágyú lövi a Burmát és a szerb parti hadállásokat.¹⁴ Válaszolnak. Az ágyúkra leadtak vagy 10 srapnelt és gránátot, s az állomásra is 5 srapnelt; az előbbieket mind rövidnek, emezeket mind hosszúak voltak.

De. 10 órakor ismét egy sebesült a 9.-től. Papp káplár, (dévaványai), srapnel hátul a tüdőbe. Feldtragén a civil kórházba; a főnöknő kijött, s beszél, hogy már 2 éjszaka mennyire meg voltak ijedve, ma is azt mondták nekik, hogy egy egész ezred jött át, s már jön is a városba.

A doktor beteg. Kint alszik a napon, rajta a köpönyeg.

12 órakor ismét egy sebesült. Későn jött ki a Burmáról, egyedül maradt ott sebesülten, s csak 11 órára tudott kijönni. Könnyű sérülés, az alszár köz- és alsó harmada határán az izmokat fúrta át egy golyó. Jól bekötözve már kint, vöröskeresztbe.

Du. alvás 5 óráig, akkor ismét ágyútűz költ fel. A Laudon-sáncról lövik a Burmát ecrasitgránáttal. A 3. Bat(allion)-unk állítólag ma estére itt-hon lesz. Legalább fölvaltának már. Jelentést fogok tenni a törzsorvosnak Téglási kadet mai okoskodásáról.

A tiszt menázi [étkezés] helyreállítva, este onnan kaptam vacsorát.

Hilfsplatz átköltöztetve a vasutas-laktanya épületébe, mert a régi helyen az állomás előtt 2 ágyú lett fölállítva.

10.15-kor parancs ismét, hogy készen legyünk az általános visszavonulásra. Irány Batainica.

Lehozattam egy díványpárnát, de ilyenformán alvásról aligha lehet szó. 11 órakor a hilfspl.(atz) bevonul a Vöröskereszthez. Allgemeine rückmars [általános visszavonulás].

Hidat fölrobbantották. Kivonul az egész garnizon. 68., III., 37, 52, bosnyák pion.(írok) stb. mind megyünk Batainica felé. Rendben megy

¹⁴ Akkoriban a Burma a Duna és a Száva alkotta félsziget, közvetlenül ez utóbbi torkolatától északra, a magyar oldalán. Mellette vezetett fel a Száva-hídra a két országot összekötő vasút.

minden. Zimonyból rengetegen elmenekültek magyarok és svábok.¹⁵ 3 órakor megérkezünk Bataunica alá, s ott rüsztung ab [felszerelés-lerakás] van. Biztosítás. Aki tud, alszik.¹⁶

10. *Csütörtök.* 5 órakor már fönt. Hideg van. Köpönyeget fölvenni nem szabad. Porosak, piszkosak vagyunk. ½6-kor egy biplán [kétfedelű repülőgép] száll föl mellettünk, s megy Belgrád és az ellenséges harcállások felé. ½ órával később fölszáll egy másik, fekete kereszt, német. Fölállítjuk a hilfplatzot, s azután visszaparancsolnak bennünket, s megyünk Ó- és Újpazua [Ó- és Újpázova, szerbül Stara i Nova Pazova] felé örült rendetlenségben. Egy óra múlva a rüsztung [felszerelés] mind a kocsin, szétosztva benne. Keverve mindenféle ezred vonul vissza. A ...terek¹⁷ a kocsira kerül, sőt az emberek is, akik fölférnek.

12 órakor érkezünk Új Pazuára. Szerencsére egy kocsmá előtt állunk meg, s ott kapunk valami ebédet. A legénység a végtelenségig kifáradva, s úgy hallatszik, Péterváradig [Petrovaradin] megyünk vissza. Hogy az ezredünk és zászlóaljunk hol van, arról nem tudunk semmit. Valahol hátul harcban van az ellenséggel. Egész du. bent vagyunk a városban. Este megjött az ezredünk, s elszállásolnak bennünket. 10 perc múlva alarm, s csapataink kimennek az ellenség elé, mi a főtca végén kocsikon készenlétben állunk, s 10 óra felé megpróbáljuk, lehetne-e aludni.

11-én. *Péntek.* Reggel 5 órakor ébredés. A hilfplatzot fölállítjuk egy fakereskedő házában, s készülünk a sebesülteket fogadni. Ágyútűz. Előkészülés liba-, kacsapecsenye ebédre. 10 órakor alarm. Verjük vissza a szerbeket. Kivonulunk a község alá, s ott állítjuk fel ideiglenesen a hilfplatzot. Új Pazua a távolban ég, úgy látszik, a szerbek gyújtották föl, mert a mieink csak srappnellet lövik a hadállásaikat. Kacsapecsenye-készítéshez hozzáfogunk ismét, vajon lesz-e belőle valami, vagy ki kell önteni, nem tudom.

D.(éli) 12 órakor kivonulás, a zászlóalj rezervában marad, s mi a hilfplatzot nem is állítjuk fel; csupán készenlétben állunk a község végén. Este 6 óra felé vonulunk föl Vojka¹⁸ felé. Erős ágyútűz mindkét részről.

¹⁵ A szerb csapatok bevonultak Zimonyba, amellel 6 üteget is elfoglaltak (BÁN-LAKY, 2672. html).

¹⁶ A másik fél mindezt így látta: „Elmondták nekem, hogy múlt éjszaka, míg az a borzalmas ágyúzás tartott, hadseregünk átkelést hajtott végre a Száva bal partjára. Az ellenség levegőbe röpítette a híd másik felét is, és a legnagyobb sietséggel elhagyta Zimonyt. A Zimonyba elsőnek bevonuló századunkat Svetozar Đukić őrnagy vezette” (MIHAJLOVIĆ, 1986, 124).

¹⁷ Olvashatatlan.

¹⁸ Szerémségi falu néhány kilométerrel nyugatra Újpázovától.

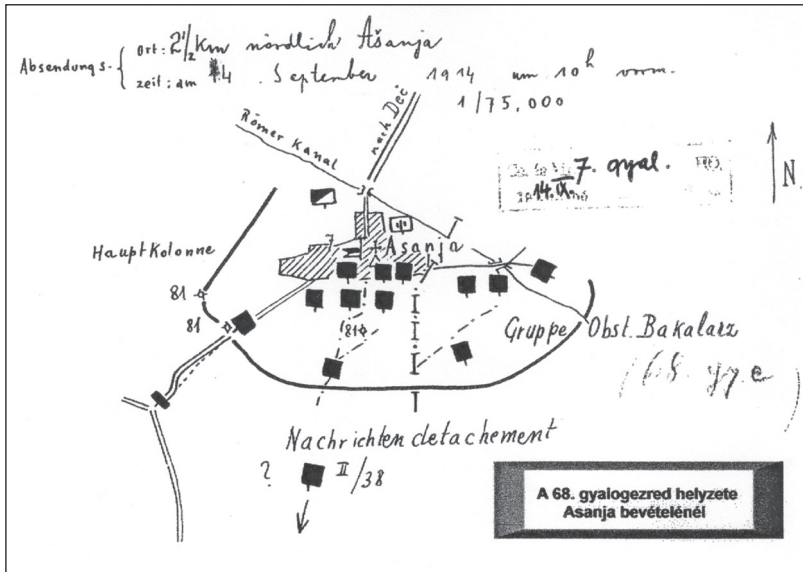
Kb. 9 órakor bemegyünk vissza a községbe, s az előbbi helyen állítjuk fel a segélyhelyet. Újpezua felől folytonos erős gyorstüzelés hallatszik. Ég India [szerbül Indija] felé is 3-4 falu, egy egész közelben.

12. *Szombat.* A kocsikon aludtunk vajmi keveset, s a hideg miatt igen korán ébredtünk. Jó és rossz hírek hallhatók. Állítólag bekerítettek bennünket, de viszont a szerbek elől-hátul tűzben vannak. Állítólag egy divízióknak van a hátuk mögött. Annyi bizonyos, hogy félkörben vagyunk körül-fogva, s egyedüli visszavonulási utunk egyelőre India s onnan Pétervárad.

Délben 12 órakor alarm, fölvonulás Vojka felé az ellenség ellen. Mindjárt kivonulásunk után erős ágyútüzet kapnak a mieinktől. Hilfsplatz a közs.(ég) végén [a] golubinci út végén. A doktor átmegy az őrnagy mellé. A mieink kb. 3 órakor mennek tűzbe. Gépfegyverük iszonyúan ropog. Doktorról semmi hír nincs, mi nem tudjuk vele az összeköttetést megtalálni, pedig keressük mindhárman kül(ön)b.(özö) irányban kocsival, én és Terjék és Lavai.

4 órakor hirtelen valóságos ítéletidő. Rettenetes zápor széllel. Hoznak 3 jágert [vadászt], 2 karlövés, egy láb (art gelum) 6 órakor kirendelnek bennünket Vojkára, onnan 8 sebesültet hozunk be. Folyton szakad az eső, a sötétség olyan, hogy a lovak fejét alig látjuk. Éjjel 12 órakor érünk haza. A zászlóaljról semmit sem tud senki, az orvosunkról sem. Bőrig ázva a köpönyeg dacára is, de kénytelenek vagyunk a szabad ég alatt hálni.

13. *Vasárnap.* Reggel 6 órakor abmars Újpezuára. Tegnap erősen kikapta a szerbek. Potiorek állítólag Belgrádhhoz közel jár. Pancsovánál honvédek jöttek át a Dunán, s az hírlík, kiürítették Zimonyt a szerbek; fent a balszárnyon egész biztosan kaptunk megerősítésül egy fél brigáde-ot, s így most már ők lesznek bekerítve. Az hírlík, rengeteg halottjuk és sebesültjük van, a sebesülteket leginkább magukkal vitték, a halottaikat, ahol tudták, eltemették a dekungokban. Újpezuára menet az út szélén még látunk egyet, s a kukoricákban, azt mondják, még van sok. Itt sem tudnak a III. (Batallion)-ról semmit. Ellenséges gyalogságot jelentenek. Az ezredest megkérdeztem, hol a bataillon [zászlóalj]. Megyünk a legrövidebb úton ismét Vojkára. Ott még sokáig keressük őket, végül a falun kívül megtaláljuk. Du. 2 órakor abmars Urbanovcira [valójában Ugrinovcira], ott meghálunk egy nyitott kocsifészerben. Ebéd-vacsora nem volt, egy kevés kenyéren rágódunk. Útközben a harc nyomai, srapelköpenyek, zünderek, sírok – sőt temetetlen hullák. 4 órától kezdve esik az eső, s este 8 órakor valóságos felhőszakadás, szerencsére már fedél alatt vagyunk.

Koczka József ezredének helyzete Asanja bevételénél (1914. IX. 14.) Forrás: Udovecz György: Königráztól Litomelig. A császári és királyi 68-as jászkun és a magyar királyi 10. Bethlen Gábor gyalogezred története. Püedlo Kiadó, Budapest, 2007; 705. térkép.

14. Hétfő. Reggel 4 órakor abmars. Egyik közben eső faluban ½ o.[óra] rast [pihenő]. Reggeli. További mars alatt ellenségre schol sem találunk. Úgy látszik, a legnagyobb sietséggel vonultak vissza. Asahja [Ašanja]¹⁹ alatt (de. 11-kor ér.) hosszabb ideig rast. Kb. du. 4 órakor megyünk be a faluba, s akkor elszállásolnak bennünket. Egy szerbnek a házába a folyosóra kerültünk, meglehetősen sok bolha lesz az éjszakai hálótársunk. Állítólag holnap átmegyünk Szerbiába, a pontonok már készen állanak a Száván.

15. Kedd. Reggel 6-kor ébredtek, igen hűvös reggel, de szép tiszta ég, jó időre van kilátás.

A doktor már megint okoskodik. Egész de. pakoltatott, s persze még nagyobb rendetlenség lett belőle, mint volt azelőtt. Eddig legalább tudtunk mindent, hogy hol van, most egy fél óra múlva ő maga sem tudta, mit hová pakoltatott.

2 f.(éle) mese járja. Az egyik szerint még ma megkezdjük az átkelést a szerb partra, a másik szerint indulunk vissza Zimonyba.

¹⁹ Szerémségi falu, közel a Szávához.

Az összes kadet őrmesterek zászlósokká lettek.

Este 8-kor parancsot kapok, hogy a II. zászlóaljhoz vonuljak be Kostyán dr. mellé. Azonnal átmentem jelentkezni, s már éjszakára is velük maradok.

16. *Szerda.* Ashanjától [Ašanja] r.(eggel) 6 ó. abmars. Subotniče-n [Subotište]²⁰ 2 óra rast. Valahol följebb összpontosítanak bennünket, s úgy látszik, ismét Sabačnál fogunk átkelni.

Tegnap este Palkótól 3 lapot kaptam. Írja, hogy Pista már otthon van.

Rengeteg ember dül ki, ismét tele van az összes kocsi. A meleg igen nagy. Du. 4 órakor ér. Budjanovciba. 5-kor maródi vizit a II. B(ataillon)-tól kb. 50 maródi, s legtöbbször a lábával és gyomrával. Alsunk egy kukorica-góréban. Minden embernek 250-ig osztanak ki élel.

Andortól lap.

Messze nyugat felé nagy ágyúzás van.

Az eddigi falvak, ahol keresztülmentünk, mind oly rongyosak voltak, hogy sehol egy tojást, egy ital bort vagy sört s semmiféle ennivalót nem lehet kapni. Szokunk hozzá, milyenek lesznek a viszonyok Szerbiában, ha már itt is így vagyunk.

17. *Csütörtök.* Reggel 2 órakor felköltöztek bennünket. ¼4-kor abmars előre bement a hosszú rasttal közben. A reggeli hűvösön egészen szépen megy a marsolás, nem dül ki senki sem. R.(eggel) ¾7-kor érkezünk Jarek [Jarak] elé.²¹ Itt már készen áll a híd a pontonokon, s a pionírok már tegnap átszállítottak egy brigádot csolnakokon.

8.17 perckor Szerbiában vagyunk. A hilfplatzot Severičen [Ševarice] fogjuk fölállítani, mikor a mi zászlóaljunk Pričnovičot [Pričinović]²² fogja támadni.

A kocsijainkat el kellett hagyni egy erdő szélén, mert az erdőben semmi út nincs, s a traglirt [hordágyat] is alig lehet a kosárral vezetni. 10.30-kor a B.(ataillon) harcban áll, s az első golyók mind a mi fejünk fölött füttyülnek el. ½12-kor előrevisszük a hilfplatzot, s ott mindjárt kapunk sebesülteket is, köztük a két Turzó hadnagyot a 7-től és 16-tól.

Du. ½5-ig folyton dolgozunk. Nálam föl van jegyezve 61 sebesült, de van vagy 10-15, akik csak a segédorvosnál vannak jegyezve, mikor ezek jöttek, el voltam foglalva a kötözéssel. Este 6 órakor a trénhez csatlakozva

²⁰ Szerémségi falu az előbbtől északnyugatra, Budanovci közelében.

²¹ Száva-parti falu Rumától délre.

²² Mácsvai falu Sabáctól mintegy 10 km-re északnyugatra.

keressük meg az ezredünket, s 8-kor találunk rá. Az összes sebesültünk kb. 100, 15–20 halott.

Szabadban fogunk aludni, szerencse, hogy van itt lópokróc, s azzal takarózhatunk.

18-án. Péntek. Sevariče. Reggel 6 órakor abmars. A falu alatt mindjárt srapnel- és gránáttüzet kap az ezredünk. A hilfplatzot bevonjuk a falu alá, s ott kapunk a 3. zászlóaljtól sebesültet. Vissza kell azonban innen is vonulnunk, mert a tüzérségünk itt áll föl, bemegyünk a faluba, s ott a szélső házak egyikében itt mindjárt kapunk is vagy 20 sebesültet a mi III. B.(ataillonunk)-tól a 38-tól és a 21. vadászoktól. A golyók füttyölnek fölöttünk, s meglehetősen el kell húzódnunk, hogy dolgozni tudjunk. Délben a lovászok és [a] díner [tisztiszolga] csirkeleveszt főztek. Kötzés közben haraptunk 1-1 falatot. Du. ½1 órakor kezdik hordani tömegesebben a sebesülteket, mind a II.-III. B-ből. Tajti sarkán löve. Vágó önkéntest súlyos sebbel hozták lefelé, útközben meghalt. Ott temettük el a hilfplatz mögött. Srapnelt kapott szegény fiú.

Dolgoztunk késő estig, elvonult az ezred, elvonult a trén, s mi itt voltunk a sebesültekkel szakadó esőben. Ezeket nagy nehezen elszállítottuk, s egy másik házban pakoltunk le, s itt próbálunk aludni. Hoznak még 11 vadász sebesültet, s aztán lefekszünk csakugyan.

19. Szombat. Reggel 6 órakor elindulunk Priscinovic [Pričinovič] felé. Megállapodunk a községben, s fölállítjuk a hilfplatzot, de kb. egy óra múlva továbbmegyünk Urevacra. Útközben a jobb kezemen a blúzom ujját átfúrja egy golyó, megüti a térdkalácsomat, s a Kostyán lába szárán a gamásniba [lábszárvédőbe] fúródik bele. Megüti hatalmasan a tibiát [síp-csontot], hogy sántít rá. A faluban egy egészen jó házban állítjuk fel a segélyhelyet. A golyók füttyölnek fölöttünk, s a srapnel mindenütt körülötünk csapkod. Egy lehordja az istálló tetejét, amelyikben lovaink vannak. Megsebesült Gottlieb őrnagy. Bal oldalán egy golyóhorzsolás. Csinált vele olyan kravallt, hogy már mindnyájan a bolonduláshoz álltunk közel. Mór főhadnagy jobb karján a biceps [a felkar belső izomkötege] kettétépve, Poppel kapitány a karján. Rengeteg sebesültet hoznak, s legtöbb srapnel-sérült. Este már kb. 60 sebesültünk van, s a kocsijaink dél óta nem jöttek vissza. Szerencsére kapunk, illetve elcsípünk 2 sanitátskocsit, s arra fölpakolunk 30 embert, s újabb 2 kocsin ismét elszállítják a többit, akik ekkorra már fölszaporodtak vagy negyvenre. Este rettentő tűzben van a falu, visszavonulási parancsot kapunk, menjünk vissza Pričinovičra, s onnan szükség esetén Sevaricére. Őrült golyózáporban jövünk ki a faluból, s

csatlakozunk egy batteriéhez [ágyúüteghez]. Eltévesztjük az utat, s örült utakon járkalunk egész éjszaka szakadó esőben. Vacog a fogunk a hidegtől. Sevarice előtt megállunk, s ott maradunk reggel 6 óráig. Akkor bemelegyünk, s puhatólózunk, hová-merre kellene menni.

(Folytatása következő számunkban)

Irodalom

BÁNLAKY József

[1928] A magyar nemzet hadtörténete. mek.oszk.hu/09400/09477/html/0023/2672.html

ĐURIĆ, Silvija–STEVANOVIĆ, Vidosav

1986 *Golgota i vaskrs Srbije 1914–1915*. Beogradsko izdavačko-grafički zavod – Partizanska knjiga (Beograd)

FÉNYES László: Sabác ostrománál. In Radó Antal szerk.: *A világháború naplója IV. Az 1914 november–decemberi események*. Lampel R. és Kk. (Wodianer F. és Fiai) R. T. Könyvkiadóvállalata, Budapest, é. n.

KOZMA József

2010 Kozma József emlékei az első világháborúból I–III. Ökrész Károly és Csorba Béla jegyzeteivel. *Létünk*, LI. évfolyam, 2., 3. és 4. szám

MIHAJLOVIĆ, Slavka

1986 Bombardovanje Beograda. In Đurić–Stevanović: *Golgota i vaskrs Srbije 1914–1915*. 103–139.

OLÁH Lajos–SZABÓ József János

2006 *Fényes szurony, rózsafa a nyelén...* Nagykunsági katonák az Osztrák–Magyar Monarchiában 1868–1918. Timp Kiadó–Lavik92 Kft., Budapest

POLMANN Ferenc

2014 Pánik. Extrém stressz a harctereken. *Rubicon*, XXVI. évfolyam, 258–259. szám, 87–89.

Csicsóka, tarack és egyéb elágazások

Tolnai Ottó: *Kalapdoboz*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2013

Nagy szerencsénk van Tolnai imaginárius képtárával, belefér egy kalapdobozba, fedele felnyílik, s belevethetjük magunkat e kezdet és vég nélküli, körkörösén járható térbe, anélkül, hogy egy lépést is tennünk kellene, de főképp azért, mert megnyitja ennek a különös galériának kapuit, tárlatát, hiszen a tárlatnyitás az ő specialitása, szakterülete, mániája, heppje. Bebocsátást nyerünk e képzeletbeli térbe, hogy mi magunk is létrehozassuk, nyomában, saját imaginárius tárlatunkat, követve őt, Tolnait, tárításait és észrevételeit, és el is kalandozhassunk időnként saját *képzeteink* és reflexióink irányába. Ez a kerek skatulya azonban nem egyszerűen a szerző ismert gyűjtőszennedélyének kifejeződése, (meg)őrzi, (meg)óvja a formát – a kalapot – a deformálódástól, a portól, az idő múlásától, ahogy a kép is egy valóságból származó eredő vagy képzeletbeli forma rögzítése, megőrzése. E kalapdoboz – most – ennek az imaginárius képtárnak, a műalkotásról való beszédnek őrhelye. Üres tok, de, tudjuk már, „dobjának falai telítettek”, visszhangozzák, hordozzák a történelmi időt, a vajdasági, magyar, európai képzőművészet idejét, együttállásait, időtlenségét, az eszszék örökkévalóságát.

Tolnai Ottó képzőművészeti írásai legalább annyira szólnak a megfigyelő, befogadó, érző és értelmező személyről, mint a megidézett, körbeírt művészekről és műalkotásaikról. S legalább annyira fontosak, ha nem fontosabbak az észlelés, nézés, látás, hatás, reflektálás folyamatai, aktusai, mint maga az objektíven tetten érhető látvány, a lekerékített művészportré. A pars pro toto végletekig feszített esztétikája ez, amely végül a részek, részletek, momentumok, apróságok, körülmények gazdagságán túlsordulva, átbukva mégis valamiféle létegésszé tömörül.

102 Tolnai a befogadás (repció) művésze, receptorai oly érzékenyek, kifinomultak, fogékonyak, hogy észleletei már a lenyűgözöttség állapotában

is ezer más mozzanatot, érzetet, emléket, színt, formát, illatot mozgósítanak, társítanak, már a befogadás folyamatában, nevezzük így elnyújtott pillanatait, elkezdődik az élmény szerteszóródó és bekebelező ellentétes mozgása, áradása, mely a kiemelt, meglátott részletet úgy teszi unikálissá, egyszerűvé, hogy mellé száz más hasonlót társít, hasonlít. A műkritikus mindenre kiterjedő figyelmét a részletek, az egyes elemek mindensége izgatja; miközben képek, műalkotások, életművek egésze tárul elé, ő mindig egy bizonyos részletből, látszólagos részletkérdésből indul (ki), így próbálva tetten érni a megragadhatatlant, az egészt, a lényegit, mindeközben sosem szakad el, emelkedik el a konkrét látványtól, ott tartja szemét a képen, a látványon, nem felülről, a szavak, fogalmak világa felől néz vissza, nem abszolutizál, nem általánosít, mindössze hatástörténeti utalásai, inter pictusai, a részletek mellé társított költői, filozófiai párhuzamai sejtetik, hogy vizsgálatának tárgya ontologikus súllyal bír. Nézése hosszú; türelmesen néz, várva, hogy a kép feltáruljon, megadja magát, értelmét, lényegét, jelentőségét. („[A] kerékpár itt valamiért fontos. De nem tudjuk, miért. Egyszer talán rápillantunk a képre és felsejlik, miért is. Várnunk kell. Minden kép előtt várni kell, hiszen a képek, mindennek ellenére, sokáig maradnak.”) Ugyanakkor megtartja magának a szemlélés előjogát, megmarad a részletnél, a részlet leírásánál, részletezésénél, annak jelentéseit járja körül, a látvány egésze legtöbbször rejtve marad, a képtelenség, képelvesztés tudatában ekphrasiszai nem vállalkoznak egész (élet)művek nyelvi reprezentációjára. Ez az önmagának fenntartott szemlélés, előjog szüli meg a vágyat, az olvasó vágyát, hogy ő is nézzen, szemléljen, ott legyen, a kép előtt, lássa azt a részt, de már az egészszel együtt, hogy újraélhesse, újraérthesse Tolnai befogadási folyamatát, úgy és azt lássa, ahogy és amit ő lát. S ha a szövegek nagy részének alkalmi funkcióját nézzük, tökéletes, a tárlattal együtt megnyitja szemünket, feltárja tekintetünk irányát, tágra tárja azt.

A nézésnek, a képre való rátapadásnak azonban súlya van, a „semmi sodrával” szemben e térség képzőművészete nyújt(hat) biztos, szilárd felületet, melyre a költő, műértő, gondolkodó ember „tapadókorongjaival” felfeszülhet: „a semmibe ránt a huzat, semmibe rántanak e térség történései, örvényei, furcsa érzés, kisebbségben tériszonyban szenvedni, a nagyság fantomfájdalmával küzdeni, jóllehet én épp erre, a mi térségünk, illetve az Adria előtti térségek képzőművészetére fogadtam volt azelőtt, már a kezdetől fogva itt keresek pánikszerűen valami pontot, biztos, szilárd pontot, felületet, éppen úgy, mint keres tapadókorongja számára az őszi selyem, az ökörnyal...” Ennek a „pneumatikus rátapadásnak” találati pontjai Tolnainál jellegzetesen a fény, a forma, a techné, amely az anyagból valami

anyaggon túlit hoz létre, de leginkább a vonal és a szín: a vonal, ami az elevenünkbe vág, ránk hurkolódik, és a szín, Gyelmis lepedőjének vakító fehérségétől Hantai és Nádler feketéjéig, vagy hogy ne monokróm legyen a képzet, a „rózsaszín sár” erotikájától az adriakékig; az árnyalatok, a színfoltok megtelnek jelentéssel, önálló étellel, lélegeznek, befolyanak retinánk mögé, szétáradnak, mint amikor lehunyt szemhéjünkkel a nap felé fordulunk. A színtani elmékedések közül a Nádler István feketéi kapcsán tett feketetörténeti virtuóz kitekintés talán az egyik legizgalmasabb, az ő feketéi „immár túl a rosszon és szenvedésen, túl a fekélyen” vannak, amely már a „fény tartománya, amelybe nem vegyül homály”. Igen, mert a vajdasági festészetben, de máshol is, a színek a szabadságot – a nézés, a látni tudás, a gondolkodás szabadságát – fejezik ki a szavakkal, vagy akár a formákkal szemben is. A föld színét, a tenger színét, a faszor színét, írhatnám barnáját, kékjét, zöldjét, de rettentő elnagyolt lenne, szóval a színt, valaminek a színét, ami e képeken színlik (fénylik, mattul, homálylik, dereng), nem veheti, nem törölheti el senki és semmi, még akkor sem, ha, ahogy a szerző megjegyzi, a média, a nagyvállalatok egyenként védik is le a színeket (380), és még ha nem marad esetleg egyetlen szabad szín sem, még a visszavont fonákvilágnak, árnyékvilágnak is csodálatosabb a csendje, csodálatosabb, mint ami rajta kívül van.

A megfigyelés pontosságának, szüntelen pontosításának, kiélesítésének megfogalmazása tehát a *Kalapdoboz* egyik, s talán legfontosabb jellemvonása. A détail-ok észlelése, befogadóba ékelődése s e részletek által kiváltott érzések, gondolatok lefuttatása – nem titkoltan – a folyamatos önkeresés, önértelmezés terepe, s bár a képek nem egyszerű tükrök, noha a tükör Tolnai kedvelt s szilánkokká aknázott metaforája, a képekben mégis önnön arcát, vonásait, vonalait, a személyiség színeit keresi és találja meg. („Érdekes, mások portréjával bajlódva, az ördög és angyal között, saját képét is keresi az ember.”) Illetve mindez inkább a végkicsengés, mert minden én-re vonatkozó pillanatnyi konklúziót az önmegfigyelés, a műalkotás előtt álló (ülő) befogadó és a kettő egymásra hatásának, interakciójának nyomon követése, a mű keltette érzelmi impulzusok, hatások, értelmezési konstellációk (ön)vizsgálata előzi meg, sokszor a befogadás időpontjának, helyének, körülményeinek, hangulatának, kerettörténetének pontos rögzítésével. S amikor azt állítottuk, hogy a képzőművészeti írások legalább annyira szólnak az esszék írójáról – s ez nem is meglepő, hiszen ezért (is) esszék –, nem állítottunk semmi eredetit, hiszen az írások többsége kimondja saját (ön)reflexív alapállását: világ-, kép- és önszemlélet, festői és szemléllői nézőpont, alkotói és befogadói meg- és felismerés, festés és írás rendre egymásra vetül. A műalkotás figyelése tehát egyben az önmegfi-

gyelés terepe is, a költő, szépíró és műkritikus szétszalazhatatlan összetartozása az identitás felfüggeszthetetlen „tartozéka”. („Valójában persze azt nézem, hogyan állok hozzá, hogyan kezdek működni, egyáltalán hogyan is működöm, jóllehet én is szeretném megőrizni az eredendő gesztust, az írás eredendő gesztusát.”) Általában az esszé műfajában a valamiről szóló beszéd kapcsán, a választott témában tükröződve az én (többnyire) rejtett színrevitele is zajlik, ám a megszólaló én nem vagy kevésbé képezi közvetlenül írásának tárgyát, mindig burkoltan vagy látszólag mellékesen vall, nyilatkozik önmagáról választott témájának szoros viszonyrendszerében, s így témaválasztásainak, ahhoz való viszonyának is figyelmet kell szentelni. Tolnai Ottó esszéi, vagyis esszérizómái, ahogy ő maga nevezi őket, a hagyományos esszéműfaj számos jegyét mozgósítva, arra építkezve mozdítja el a műfaji kereteket, éppen hogy. Az esszé körben járó, különféle szempontokat mozgósító, egymásba játszató közelítő és távolító „táncát”, próbálkozását e kortárs darabokban is megtalálhatjuk, s az esszének azt az integratív jellegű, különféle műfajok – értekezés, elemzés, leírás, recenzió, kritika, vallomás – arányjátékából építkező vonását is, amely lehetővé teszi, hogy konkrét, képszerű és fogalmi, hétköznapi és absztrakt, időhöz kötött és időtlen egymásba bonyolódhasson, s mindezek réseiben, vetületeiben, a köztességeket kitöltve a szubjektum is jelen lehessen, alkothassa és lebonthassa önmagát. Mindezt Epstejn elméleti írása (*A kötetlen műfaj törvényei*) így nyugtázza: az esszében a személyiség úgy határozza meg, jeleníti meg önmagát, hogy „végérvényesen sohasem lesz meghatározható: szubjektumként minden egyes alkalommal túllép önmagán mint objektumon és a következő pillanatban újfent tárgyiasítja kitégült tartalmát, anélkül, hogy bármikor is kimerítené azt és megállapodna”.

A hagyományos képlettől (kérdés, tetten érhető-e e képlet vegytisztán bárkinél is) elmozdulva Tolnai írásainak az esszéműfajt érintő egyéni karakterét (mert máskülönben csak egyéni karaktere van neki) abban látom, hogy az én vizsgálata, tematizálása nemcsak tropologikusan és/vagy a prozopopeia eljárásait mozgósítva vagy az állásfoglalás szolid eszközeivel történik, hanem nyíltan, ahogy fentebb már idéztük is, a réseket nyílásokká tágítva – sokszor önironikus, önreflexív nyílásokká –, önmaga helyzetét, nézőpontját sok esetben addig keresgeti, igazgatja, míg az egybevág a festő pozíciójával. Gondolhatunk például a Krajcsovics Éva mesteréről, Kling Györgyről írt szövegrész(ek)re: „[n]em csak a szekrényt, az immár imaginárius szekrényt kell megtalálnom, meg kell találnom ama rést is, amelyen a fény szekrénybe szűr, amelyen a rejtőzködő mester figyelte a világot”. Ez a helyezkedés, helyezgetés, a nézőpontok megtalálása, öszserendezése a megértés, a Másik érzéseibe, gondolataiba való belehe-

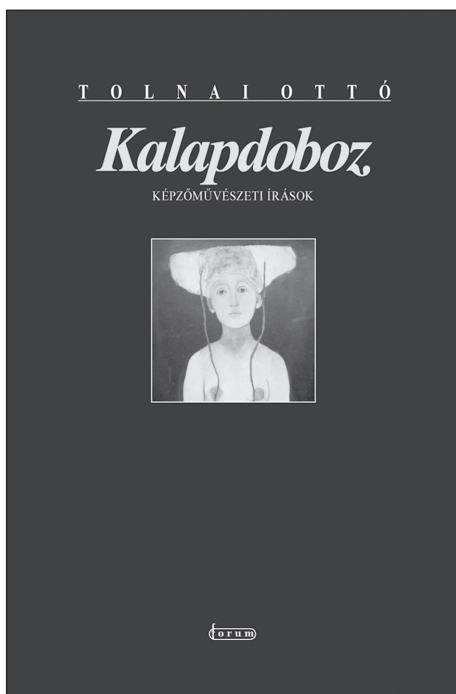
lyezkedés pedig a közös tapasztalat megszerzése miatt roppant fontos, s Tolnai nem sajnálja az időt és az energiát, hogy odamenjen, helyszíneljen, bejusson műtermekbe, hogy – immár – saját szemével nézzen, lásson, megint nézzen, megint lásson és (meg)értsen. A megismerés- és megértésvágy olthatatlan szomja eredményezi, hogy a dolgok, jelenségek, képek kanyarodni, kanyarogni kezdenek, más képekhez, alkotókhoz, olvasmányokhoz, költőkhöz, gondolkodókhoz, de legfőképpen vissza, a szemlélőhöz, hiszen ezek a recehártya mögé égett színek, vonalak, formák, képek s minden, mit egyre mozgat, indáztat, összeköt és összegubancol, már mind, valahol, benne van, benne gomolyog, hurkolódik, csomósodik. És éppen e szálak, ökörnyál és selyemfonál, rögzülésében és lebegésében, egymás mellettiségében és kereszteződésében találhatjuk meg esszéinek másik (műfaji) egyedi vonását, a körkörösén visszatérő, spirálszerűen haladó „klasszikus” struktúra helyett a rizomatikus szerkezetelenséget, a minden irányból és irányba burjánzó hálózatot véletlenszerűségeiben is szükségszerű csomópontjaival, kidudorodásaival. E felismerésünk azonban szintén nem nagy dobás, hiszen Tolnai Deleuze–Guattari nyomán maga ad láttelepet saját írásairól, s egyben a (képző)művészet működés-, hatás- és befogadásmódjáról, tehát nem tudjuk leleplezni, megteszi helyettünk ő. Az egyes esszéket rizomatikus térképzetek határozzák meg, melyek aztán még bonyolultabb, sűrűbb rendszer(telenség)ekké növekednek a kötet egészével, a bolyongás, az utazás, a képek és a valóság közötti mozgás, festett és valós helyszínek egymásra íródása, átjárhatósága mentén, közben formálódik a gondolatok haladása, indázása, hálózata is. Tolnai esszéiben szerteágazó, az élet esetlegességeit kiemelő véletlenszerű fordulatokat, meglepő és nem várt, de feltárultságában mégis evidenciaként ható együttállásokat tekercesel szöveggé; képzőművészeti hatásokat, láncolatokat mutat és újakat tár fel, mindenki beilleszthető – valamilyen részlet alapján – valamiféle láncolatba, hálózatba, intermezzóba, ahogy erre kedvelt és szép metaforái – selyem, csipke, ökörnyál, gyökerek és füvek gubancái – minduntalan utalnak. A pókhálószővevről, a csicsóka fagyálló rizómájáról vagy a kivágott százéves körtefa hiányzó vezérgyökeréről elmondott kitérők mind a művészet, a dolgok, a lét működésének más-más vetületét, dimenzióját emelik ki. És épp ezért, a strukturálatlan szerveződés, a bonyolult szövés, szövevény miatt lesz már önmagában is értelmezésre csalogató Szikora Tamás dobozolása, Fehér Erika fülényei és az egész fű-fa-föld-gyökér témakör (mintha Darvasi fűmesterei, Mama Gyökér, Féreg úr és a fűmuzsikus Koszta Néró kelnének életre), vagy Sagmeister Peity Laura térképkollázsai, B. Szabó György Hungária sorozatának tudó-pókhálószővedékei.

Rizomorfikus mintázatokat rajzolnak ki a kisebb-nagyobb kultúra-fragmentumokból épülgető gyűjtemények is, legyenek ezek bácskai szavak, történetek, vitorlaszínek a tengeren, biciklik, dobozok, fényképek, grafikák, vagy megírandó témák – virágcsendéletek, (vetetlen) ágyak, a klorofill festéztörténeti rajza –, e gyűjtemények, kezdő- és végpontok nélkül, érintkeznek egymással, helyenként organikusan összefonódnak, s minél több darabból állnak, annál több kapcsolat, összetalálkozás, átfedés termelődik, nemcsak mennyiségében, de rétegzettségében, jelentőségében is. Minden, ami a különböző korszakokból, az idő rétegeiből kibányászható, átemelhető, jelenné menthető, ami a dolgok együttállására, egy geokulturális terület, vidék, táj művészetére, emberére, ezek közös lelkületére vonatkozatható (s mi az, ami nem?). Tolnai gyűjtőkörébe tartozik, a fűmagok csíráztatásától a tenger-ég horizont végtelen vízszinteséig, hogy valami nagyot próbáljunk mondani. Így, ezáltal, a gyűjtőszennvedély által van esély arra, hogy a véletlenek összjátéka, az együttállások csodás felismerése, a kollekciók hiányzó darabjának meglelése valamiféle magasabb rendű fényt, metafizikai csillanást kapjon, ha csak időlegesen is. „Végre megleltem, amit kerestem, gondoltam. A titkok titkát. Tudtam, nemhiába lomtalanítok, guberálok, turkálok, zabrálok.” Csak így lehet, szemben a parttalan semmivel, szemben a sehova nem tartozás iszonyával, csak ezzel a bizodalommal lehet, hogy a dolgaink mind megvannak valahol, egyszer egymásra találnak, értelmet nyernek.

Tolnai *Kalapdoboz*a nemcsak azért rendkívül fontos kötet, mert létrehozta azt a fizikálisan hiányzó, a politikai-történelmi események folyamán és nevében széthordott, széthullott lehetséges gyűjteményt, amely a vajdasági magyarság lelkületét, érzésvilágát, szemléletét, gondolkodásmódját kifejező képzőművészetet, annak (hatás)történeti, kultúraközi kapcsolódásait, csomópontjait, elkülönöződéseit mutatja meg, járja körbe. Rekonstruálja és konstruálja is egyben. De ennek az imaginárius múzeumnak igazi jelentősége, hogy valójában sokkal nagyobb, tágasabb, mint bármilyen lehetséges képtár, jóval szövevényesebb, zegzugosabb, mint a kiállítóterek teremcsoportjai, jóval szinoptikusabb, mint amit a tekintet egyszerre be tudna fogni, így az a veszteség, hogy mi, olvasók nem állhatunk ott az egyes képek előtt, nem láthatjuk saját szemünkkel a megnyitott, de azóta rég bezárt tárlatok anyagát, nos, az a veszteség, mely sóvárgásunkat is fenntartja, elenyészik annak tudatában, hogy Tolnai összehord, összerel imaginárius képtárába mindent, amit lehet, amit tud, amit hosszú terepmunkájának, tanulmányozásainak, szemlélésének során megtudott, elsajátított, megértett. S mindezt átadja nekünk, szavakból galériát rakva, elmozdulva a nadírról, (meg/tovább)írja a vajdasági képzőművészet

szabálytalan történetét, esztétikáját. S a *Rothadt márvány. Jugoplasztika* (1997), a *Költő disznósírból* (2004) és a *Feljegyzések a vég tónusához* (2007) kötetek után e hiánypótló munkálatnak folytatódnia kell, hiszen, ahogy írja, „e festészetről egyetlenegy magyarországi kritikus, művészettörténész sem vett tudomást, s így éppen az ő felfoghatatlan, immár talán jóvá sem tehető iszonyuk, belterjességük, vakságuk növesztette ily behemóttá e kötetet [nem ezt, hanem *A délvidéki magyar képzőművészeti lexikont*], hiszen a szecesszió (Zsolnay) és Nagybánya hatásán kívül semmihez sem mertek hozzáérni”.

Tolnai viszont hozzá mer érni – de ez nem merészség, hanem belső készletetés, életforma – sőt, merészel szembenézni, belemászni, belegázolni a részletbe, a sűrűjébe, a szépíró, a filozófus érzékenységgel átélni, átérezni a vászonba ivódott vonalakat, színeket, rétegeket, s ezeken át életeket, sorsokat, korszakokat; könyvekbe, lexikonokba, dobozokba helyezi, írja, hogy legyen ennek a képzőművészetnek tokja, kerete, lakhelye, otthona. S hát e tokok, keretek egészen határozottnak tűnnek, ha a Kierkegaard-t idéző Benjamins idéző Tolnait idézhetjük: „a művészet azért van, hogy honvágyat érezzünk, jóllehet otthon vagyunk”.

Bevezetés a művészetről szóló beszédbe

Tolnai Ottó: *Kalapdoboz*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2013

Tolnai Ottó képzőművészeti írásain keresztül egy finom vonal húzható, a szerző esztétikájának a tengelye. Ezt az esztétikát Tolnai szépírói poétikájával szinte párhuzamosan, tégláról téglára építette fel. Visszafelé olvasva a *Kalapdoboztól* (2013) a *Rothadt márványon* (1997) és *A meztelen bohócon* (1992) át egészen a *Sáfrány Imre* monográfiáig (1978), eljutunk az *Új Symposion* művészi koncepciójához, majd a meghatározó zentai gimnáziumi évektől egészen a kanizsai gyermekkorig. A szerző 1974/75-től írt művészeti tematikájú rádiós jegyzetei többet jelentettek pusztán heti penzumnál. Az így megszerzett munkaszokás kétségtelenül kihatott Tolnai Ottó kritikus apparátusának kialakulására, ám ez a tapasztalat a folyóiratbeli szerkesztői munkát hosszú ideig nem helyesíthette. Másrészt a rendszeresen író Tolnai irodalomszemlélete ezekben az években fonódott össze sorsszerűen a képzőművészettel, amelyet a *Kalapdobozban* nem győz hangsúlyozni. Elegendő itt csupán a Balázs-Arth Valéria *Délvidéki Magyar Képzőművészeti Lexikonához* (2007) írt bevezető nagyesszéjét említeni, amelynek végén a tanulmányíró Tolnai Ottó egyszer csak átcsap regényíróvá, jelezve szépírói inspirációinak egyik fontos eredetét. Egyébként ebben az esszében szembesülhetünk a nagy tudású író alapos szakmai felkészültségéről, Balázs-Arth Valéria szinte minden szócikkéhez van egy pontos megfigyelése, lexikon a lexikonban, mondhatnánk. Egyféle kivonata ez művészeti *opus*ának, mely elé csupán a Pilinszkyt idéző Tolnai szavaival állhatok: „Bachhal szemben – mondja Pilinszky –, olyan dilettáns vagyok, mint az étellel vagy a természettel szemben. Olyan dilettáns, mint a tengerrel szemben.”

A meztelen bohóc Tolnai Ottó első összegzése, amelyben ő maga húzza meg azt a bizonyos esztétikai vonalat. Oláh–Vinkler–Sáfrány–

Hangya–B. Szabó–Boschán neve mellé odakerül a Dobó–Maurits–Bíró-vonal is, amelyet folyamatosan szűkít vagy bővít. Így esik szó Benes József meghatározó művészetéről vagy Pechán Józsefről, akinek Wilhelmje költészetének egyik alapmetaforája lesz. *A meztelen bohóc* koncepcióját nem az akadémikus festészet esztétikájából vonta el Tolnai Ottó, jobban érdeklik őt „a marginálisok, a névtelen vidéki festők”. Ez nem azt jelenti, hogy mércéjét alább adná, inkább alkatának megfelelően a vidékiségben látja meg az európaiakat, hogy látóköre igazi világpolgárivá majd a *Kalapdoboz*ban szélesedjen.

A *Rothadt márvány* egyféle átmenetet képez *A meztelen bohóc* és a *Kalapdoboz* között. Tolnai nyitottságát reprezentálja az egész délszláv térség művészete irányába, hogy majd később az Adriát vagy a karsztot festők/rajzolókat értelmzőjeként a Mediterrán és az azúr szakértőjévé váljon. Milan Konjović nagyszabású művészportréja után a *Rothadt márványban* ismét vonalat húz a belgrádi iskola neveivel: Dado–Velicković–Lubarda–Reljić etc. mellé odakerül Branka Janković–Knežević munkássága vagy Petar Čurčić neve, aki *A meztelen bohócban* is fejezetet kapott már. Ha a jó stíluson a világkép és a forma összhangját értjük, akkor a *Rothadt márvány* esszéformájában Tolnai Ottónak sikerült közelmúltunk szellemi atmoszféráját megragadnia, amely olyan „[l]éggör – mondja Hamvást idézve –, amelyben a márvány megrohad”.

A műértelmező Tolnainak külön írást kellene szentelni. Az anyag, a festék, az ecsetvonások, a vászon, a színek és a fényhatások mesteri értelmezője a műértőket szólítja meg, bennünket pedig egy-egy adoma erejéig bevezet a műtermek, a képtárak világába. És már el is érkeztünk a *Kalapdoboz*hoz. Ha *A meztelen bohóc* a művészetünkbe való egyféle bevezetés volt, akkor talán ez a könyv bevezetés a művészetről szóló beszédbe. A látszólag heterogén anyag egyetlen szerző stílusjegyét viseli magán, aki saját jól megválogatott könyvtárát bocsátotta rendelkezésünkre. Kellő pillanatban tempórozott idézetei egy egész élet olvasói élményeinek a gyűjteménye. Mintha bizony Tolnai Ottó egyetlen minőséget keresett volna mind ez ideig, hogy egy könyvbe sűrítve ossza meg velünk a galériákban, magángyűjteményekben szerzett művészeti tapasztalatait. Beszédgé tegye a nem elbeszélhető. S ehhez a szépírónak kellett megszólalnia. A könyvben aláhúztam azokat a sorokat, amelyekben Tolnai a művészet és az irodalom, a művész és a szépíró kapcsolatait hangsúlyozza. Íme néhány szemelvény: „De hát hol is áll, hol is kell állnia a képzőművészeti kritikusnak, aki különben is inkább szereti magát szépírónak nevezni!” (11). Vagy „...nem is tudom, novellát, avagy képzőművészeti esszét írjak...” (57). Vagy: „Izgalmas kérdés: egy képzőművészeti kritikus (ha esetünk-

ben némileg rendhagyó, a szépirodalom felől érkező is – jóllehet az igazság az, éppen fordítva áll a dolog: mindig a képzőművészet felől érkezik, érkezem)” (130). Vagy pedig ahogyan Bálint István *Nő kutyával* című opusáról írja: „Talán egy novellában majd szólni tudok egyszer erről a nagyon-nagyon személyes, ugyanakkor feledésre ítélt emlékről” (140). Nem véletlenül került hát a *Kalapdoboz* élére a Gyelmis Lukácsról szóló beszéd. Rendhagyó módon, a könyv ugyanis a kortárs képzőművészetet célozza meg, ellentétben *A meztelen bohóccal*, amely inkább Fenyvesi Ottó *Halott vajdaságiakat olvasva* (2009) című verseskötetének szellemében azokat az alkotókat emeli vissza a köztudatba, akik már nincsenek közöttünk, és jó részüket az elfeledés veszélye fenyegeti. A *Gyelmis-regény* egy fényképből született, egy festmény létrejöttének rekonstrukciója. A Vojnics-féle fotó a palicsi platásnsort festő idős Gyelmist ábrázolja. Innen vezetnek a szálak az életművön keresztül a biográfián át a műbírálathoz, elsősorban B. Szabóhoz és Ácshoz, ám a középpontban mindig is a Palicson helyszínelő Tolnai Ottó áll. Az ő látása teszi a pikturálisnak a nyelvbe való absztrahálását lehetségessé. Ehhez kellett a világ galériáit megjáró szépíró művészeti tapasztalata, könyvtára. Az Adria festőiről, Petar Omčikusról és Kosa Bokšanról írja Tolnai: „Festészetük a festészetről való beszéd is ugyanakkor” (270). A *Gyelmis-regény* ebben az értelemben a *Kalapdoboz*ba való, művészetről szóló beszéd egyféle bevezetésének tekinthető.

A meztelen bohóccal szemben a *Kalapdoboz* terei kitágulnak. Már nem Újvidékről indul művészeti kalandozásaira, hanem Palicsról, Szabadkáról, a középpontban a Raichle-palotával, hogy egy-egy esszé keretében beutazza Párizs, Budapest, Bécs, Belgrád, Brüsszel, Sarasota etc. mútermeit, hogy imaginárius múzeumába gyűjtse az anyagot. Igen, a *Kalapdoboz* egyféle imaginárius múzeum, melynek custosa ő maga, Tolnai Ottó. Így vall erről a szerző: „Érdekes, elvégezve ezt a munkát, egy pillanatra egy lexikon, egy imaginárius múzeum megalakításának idejére, különválasztva az ún. magyar anyagot, ahogyan azt a Vajdasági Magyar Képzőművészek Képtára előre is látta volt, s látja előre például az egyik zentai próbálkozás, egyetlen pillanatra, az előszó megírásának idejére tulajdonképpen, újra visszaengedem abba a Belgrád, Zágráb, Dubrovnik, Ljubljana, Szarajevó, illetve Pest, Pécs, Kecskemét, Veszprém, illetve Velence, Párizs, Berlin felé ide-oda áramló közegébe, amely immár egyetlen valós közeg, vissza még akkor is, ha úgy érzem, többé sosem is lesz lehetséges így újra rekonstruálni, elkülöníteni, immár örökre meg kell hogy maradjon imagináriusnak...” (260). Az imaginárius múzeumtól aztán csak egy lépés a nyelvi imaginációig. Tolnai Ottó bevezetései a művészetről szóló beszédbe nem jöhettek volna létre a szerző nyelvi innovációi nélkül.

Tolnai imaginációja azonban nem poétikai, hanem esztétikai természetű. A művészet megtapasztalásának sajátosan új kifejezése, amelynek középpontjában a minőség felmutatásának vágya áll. Ez vezérli Szikora Tamás dobozolásainak megírására is, amelyben a könyv teljes esztétikai apparátusa sorakozik föl. A tárgyjal való első találkozás élménye, amely nem véletlenül Nagy József közvetítésével Párizs és a gyermekkori Kanizsa közötti meghatározó kapcsolatra hívja fel a figyelmet. Majd a tárgy által kiváltott reminiszcenciák következnek, kezdve Heideggertől Mallarmén, Valéryn át Rilke-, Sartre-, Walter Benjamin-, Bloch-idézeteken keresztül Bachelardig. De nem hagyhatja figyelmen kívül Örkény és Vasko Popa dobozait sem. A Szikora-doboz, saját *Kalapdoboz*a lényegét keresve ragadja meg Tolnai Ottó e művészet titkát: „...fontos neki – mondja – a tok, a hüvely, a fiók, a doboz, a ládikó, a láda falának minősége, biztos akar lenni benne, hogy létezik, jóllehet elejétől próbáljuk bizonygatni, magában a dobozban sosincs semmi, illetve hát éppenhogy benne van, benne létünk legtitka, illetve hát annak a helye...” (328).

Tolnai Ottó *Kalapdoboz*ában azok a kortárs művészek alkotásai kaptak helyet, akik munkásságukkal létezésünk, jelenünk titkát mint egyetlen lényegi minőséget reprezentálják. Legyenek azok első vagy második sorban lévő alkotók, vajdaságiak, belgrádiak vagy európaiak. Alkalmi beszédeiből, kiállítás megnyitó szövegeiből egy olyan dobozt fabrikált, amelyben jól megfér egymással Gyelmis Lukács *Csendélete*, Sáfrány Imre *Tűzvirágja*, Benes József *Figurája*, Dobó Tihamér, Maurits Ferenc, Szajkó István, Penovác Endre, Nagy József, Petar Omčikus, Markus Vallazza etc. egy-egy műalkotása. Önmagához híven Tolnai Ottó saját szövegeit átírja, úgy is mondhatnánk, egybeírja. Stílusa így mindvégig egységes marad, mint egy jó regényé, ahogyan én is olvastam ezt a vaskos könyvet.

Gyöngyhalászat kalapdobozzal

Tolnai Ottó: *Kalapdoboz*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2013

Tolnai Ottó *Kalapdoboz*ába besétálni számomra olyasféle élmény volt, mint amikor először merültem le a víz alá az Adrián.

Akkor is, most is egy teljesen új, más, lenyűgöző világra bukkantam. De ehhez hasonló érzés volt az is, amikor kislány koromban nagymamám időnként kinyitotta a „titkos-dobozát”, melyben mindenféle kincs lapult: szalagok, színes kövek, ékszerek és régen feledésbe merült műszerek darabjai, rugók, tűk, kis játékok. Mindegyiknek külön története volt, rövidebb-hosszabb, és ma már nem tudom, hogy a saját fantáziám színezte-e ki őket annyira, amennyire, vagy valóban különösek és izgalmasak voltak. Szintén ez a könyv hozta fel valahonnan mélyről azt az emlékképet is, amelyben kiskamaszként, a Szeretből kihalászott folyami kagylóban egy valódi gyöngyöt találtam. Teljesen mindegy, hogy mi a reális értéke „ennek” a gyöngynek. A felfedezés öröme felejthetetlen. Nos, így jártam a *Kalapdoboz*zal is. És nem véletlen az, hogy gyermekkori emlékeket ébresztett bennem ez a könyv. Látszólag semmi közük ugyan egymáshoz, de úgy érzem, Tolnai Ottó „regénye” éppen ezért olyan „ütős”, mert képes gyermeki tisztasággal közelíteni mindahhoz és mindazokhoz, akiről ír. Miközben információk tömkelegét zúdítja az olvasóra, ám ez korántsem fojtogató. Inkább kutatásra, elmélyülésre sarkall.

Tolnai Ottó „szereplői” nyilván nem a fantázia termékei, mint ama titkos dobozé, melyben olyan gyakran „eltévedtem”. A *Kalapdoboz*ban hús-vér alkotók laknak, akik napi gyakorisággal használják (vagy használták) képzelőerejüket és mutatják meg a világot, a sajátjukat vagy azt, amely mindannyiunké, egy különös szemüvegen, a képzőművész camera obscuráján keresztül. Mivé lennénk, hogyha nem létezne művészet, amely mellett, hogy időnként fájdalmas realitásokra világít rá, arra, hogy az ember mennyire esendő és gyarló, azt is megmutatja, sőt bizonyítja, hogy

márpedig léteznek csodák. Mindennap történnek csodák. És ebben érdemes hinni.

Nem győzőm hangsúlyozni, miért különleges élmény a *Kalapdobozt* lapozni, végigolvasni, vagy csak egy-egy részben elmélyedni. Bár a recenzió dolga elsősorban az, hogy a „potenciális” olvasóval megízleltesse és megszerettesse az adott művet, kíváncsivá tegye, talán mégis marad egy kis tér a vallomásnak, vallomásoknak is. Mert részemről több is volna. Elsősorban az döbbsentett meg az opus olvasása közben, hogy ez a gyakran „kicsinek” nevezett világ milyen hatalmas. És hogy ezen belül mi, magyarok, talán mégsem vagyunk olyan kevesen, mint ahogy ezt mostanában divat emlegetni. Csak sajnos túllontúl keveset tudunk egymásról, és erre nem mélység az sem, hogy közöttünk természetes, avagy mesterséges határok húzódnak. A művészet határtalan – erről győződtem meg engem, többek között, a *Kalapdoboz*.

Tolnai Ottó művészbarátairól ír igen plasztikusan, és valóban regényszerűen. Kis történetek, jelenetek, párbeszédetek teszik olvasmányossá ezt a könyvet. Ezen a 455 oldalon nemcsak a művek, hanem alkotójuk is megmutatkozik. Olyan helyzetekben kapja „lencsevégre” őket a szerző, amelyekből igazi jellemükre is következtethetünk, anélkül, hogy erről egy szó is elhangzana. Együtt érzünk velük, barátainkká fogadjuk őket, és ez az, ami valóban regénnyé emeli ezt a könyvet.

Visszatérve arra, amit a világ és a magyarság „nagyságáról” írtam, szégyen vagy nem szégyen, de be kell vallanom, hogy az újvidéki, illetve a volt Jugoszlávia képzőművészeiről vajmi keveset, szinte semmit sem tudtam. Eddig. El tudom képzelni, hogy azoknak, akik a *Kalapdoboz*ban említett vidékeken élnek, például a *Híd* olvasóinak, egy egészen másmilyen élményt jelent ez a mű, hiszen számukra ismerős emberekről tudhatnak meg új dolgokat, kuriózumokat, lényeges és sorsdöntő pillanatokról szerzhetnek tudomást.

Számomra azonban egy teljesen új univerzum tárult fel. Mikrokozmosz, ha úgy tetszik. Ismeretlen városok illata, a palicsi platánok számtalan színe, vagy éppenséggel az Adria hullámai, más fények, más idők, más gondolatok, és miért ne mondanánk ki: más mentalitás.

És – sajnos vagy szerencsére – az is nyilvánvalóvá vált számomra a *Kalapdoboz* elolvasása közben, hogy a képzőművészek mégis egy zártabb világban élnek, annak ellenére, amit a határoknélküliségről írtam. Alkotásaikról, munkáikról nehezebben jut el az információ a „széles tömegekhez”. Holott az alkotások szeretetéhez, szemléléséhez, ahhoz, hogy kérdések merüljenek fel bennünk, vagy éppen ellenkezőleg, az, hogy bizonyosságra leljünk valamiben, ami régóta gyötört, nem kell semmiféle különleges fel-

készülés. Egyszerűen csak nyitott szemmel és lélekkel kell közlekednünk. Tolnai Ottó mindezekről úgy tud írni, hogy közben nem bonyolódik „hegyi beszédekbe”, atyai tanácsokba arról, hogyan kellene ehhez vagy ahhoz az alkotáshoz, művészhez viszonyulni. Ugyanakkor közel hozza hozzánk az alkotót és munkáját. Annyira közel, hogy szinte tapintható a vászon, a kerámia, summa summarum: az anyag.

Gondolkodásmódról és munkamódszerekről ír, életekről, melyek már véget értek, és csak a hátrahagyott munkákban lüktetnek tovább. Vagy ellenkezőleg, most vannak erejük teljében, és éppen ezekben a pillanatokban, míg önök ezeket a sorokat olvassák, születnek művek, melyek akár új irányt szabhatnak a művészetben. Úgy gondolom, hogy a *Kalapdoboz* mellett, hogy izgalmas, olvasmányos, hiánypótló munka is, hiszen az itt felsorakoztatott művészek jelentős részéről kevés adat áll rendelkezésre, vagy kevesen és keveset írtak róluk. Izgatottan várom a könyv folytatását.

Ezer év körforgás

A szabadkai Népszínház Magyar Társulatának *Macbeth* című előadásáról

Néhány évnyi hullámvölgy után mintha ismét felfelé ívelő pályára lépett volna a szabadkai Népszínház Magyar Társulata. Az idei évad eddigi négy bemutatója – biztosan állíthatjuk – eseményszámba ment. Noha nem aratott mindegyik osztatlan sikert, azt el kell ismerni, hogy érzelmekeket váltottak ki, beszéltek róluk az emberek. A *Vörös* az 1944/45-ös események történelmi traumájának feldolgozásával könnyelhetett el többnyire pozitív reakciókat, a *Van valami bejelenteni valója?* igazi összekacsintós közösségi élmény volt, a *Vajdasági lakodalom* pedig már a bemutatójának elhalasztásával is képesnek mutatkozott felborzolni a kedélyeket.

Három, kortárs szövegre épülő, mai színpadi mű után negyedikként Shakespeare *Macbeth*-je kakukktójasnak tűnhet a sorban, de nem az: sőt, nagyon is szervesen illeszkedik a vajdasági magyar közösség szociokulturális, történelmi, politikai-közéleti aspektusait feltáró drámák sorába.

Hernyák György régóta készülhetett a *Macbeth* megrendezésére, ami az általa gondosan összeállított szövegekönvből, de a markáns koncepcióból is kitűnik. Nemcsak a Shakespeare-szövegre épített, hanem más szerzőktől, sőt Shakespeare más drámáiból is kölcsönvett egy-egy mondatot, és adta őket a szereplők szájába. Továbbá, keretbe ágyazta a történetet: egy, a drámában mellékes figurát, Macbeth várának portását (Szilágyi Nándor alakításában) megteszi kikiáltóvá, aki mindvégig jelen van a színen: beharangozza az eseményeket, filozofál, interakcióba lép a közönséggel, eljuttatja a portás szerepét, amikor kell, és levonja a tanulságokat. Kívül is van meg belül is. Akárcsak a dráma transzcendens dimenzióját képviselő három androgün vészlénnyel (Kalmár Zsuzsa, Kovács Nemes Andor és Pálfi Ervin), akik a forgószínpad külső körgyűrűjén mozogva már pusztán megjelenésükkel és a megjelenésüket kísérő fülsértő hanghatással hideglelős érzést váltanak ki a nézőből, és azt sugallják, hogy az ember sötét erők kiszolgáltatottja, cselekedeteit nem saját akarata irányítja.

Ennek ellenére nagyon is esendő emberi figurák a darab hősei. Macbeth félelmei és vonakodása révén válik emberivé, tépelődésével, ingadozásával ellensúlyozza mérhetetlen becsvágyát, mely mégis felülkerekedik benne. Ebben nem kis szerepe van feleségének, aki épp fordított utat jár be: hidegen számító és céltudatos, a trón megszerzése érdekében ráveszi férjét a királygyilkosságra, de végül beleőrül a lelkiismeret-furdalásba, amikor azt tapasztalja, hogy a trón megtartása érdekében a véres tettek ezzel nem érnek, nem érhetnek véget.

Mezei Zoltán és Vicei Natália hitelesen mutatja be a Macbeth házaspár kölcsönös függőségen alapuló kapcsolatát, amit a Hernyák-rendezés szexuális függőséggel is fűszerez. Különösen Vicei érdemel elismerést amiatt, hogy Lady Macbeth markáns karakterének színeváltozását képes volt folyamatként érzékeltetni annak dacára, hogy színpadi jelenlétében nagy hiátusok tátongnak.

A shakespeare-i koncepció kiteljesítését szolgálja, hogy a meggyilkolt király fiait meglehetősen ellenszenves, gőgös figurákként ábrázolja Hernyák, ami lehetővé tesz egy másfajta, urambocsá! logikusabb lezárást, mint amit a drámában találunk. Míg az eredeti Shakespeare-műben Macbeth megölése és trónfosztása után a hadak élén visszatérő, ott derék herceggént mutatkozó Malcolm elfoglalja az őt megillető trónt, addig az előadásban Malcolm és öccse, Donalbain között trónharc tör ki, és hűvekkel együtt halomra gyilkolják egymást. Ennek köszönhetően beteljesül a vészlányek utolsó jóslata is, miszerint Macbeth egykori harcostársának, Banquónak egyetlen sarjára száll a korona.

Végül nem hagyható említés nélkül a háromosztatú színpad, amely lehetővé teszi ugyan a gyors színváltásokat, ám ez a pörgés-forgás olykor kifejezetten zavaró, és a színészi játékra sincs jótékony hatással, ha a színészek folyamatosan azon kell agyalniuk, hogy hol jön be, hol megy ki, mikor van takarásban, és mikor kell bekapcsolódnia a színpad mozgásába. Persze vannak kifejezetten pozitív oldalai is ennek a kis forgószínpadnak: fantasztikusan alkalmas arra, hogy érzékeltesse, miként zajlanak események egymással párhuzamosan. Az egyik legintenzívebb jelenet az, amikor Macbethék az alvó király meggyilkolásának csendes aktusára készülnek, miközben a várbeli vendégsereg drog és alkohol hatása alatt tombol a gépzene.

Igen: drog, gépzene, cigaretta, fényűző, de kortalan divatot tükröző kosztümök (Pesitz Mónika csodás kreációja) – mindez a maga természetességével épül bele a történetbe. Nem tolakodóan aktualizál az előadás, csak érzékelteti, hogy egy négyszáz évvel ezelőtti íródott ezeréves történet akár ma is játszódhat. Itt és most. Mert csak az idő lineáris, a világ azonban változatlan forgószínpad, melyben minden férfi és nő rendre ugyanazokat a szerepeket játssza el.

Hat szereplő panelt keres

Tallér Edina: *Lehetek én is*. Kalligram, Pozsony, 2013

Mi kell egy jó panelregényhez? Vegyünk egy narrátort, lehetőleg nőneműt, aki naplót ír, még pontosabban a naplóírást imitálja. Családos asszony, valahol 35 és 45 között, óvodás-kisiskolás gyerekek, komplett háztartás, öntörvényű, magába roskadt anya, valahol mellette pedig él egy férfi, aki inkább hiányában van jelen. Megkerülhetetlen alkotóelem maga a panelház: végeláthatatlan épület, melynek az emeletei úgy rakódnak egymásra, mint egy regény sorai. A panel járulékos eleme az ablak, amelyen keresztül belelátok a szomszédok mindennapjaiba, feltűnnek rajtuk életük féltett titkai, úgy láthatom őket, ahogy azt senki más.

Tallér Edina kötete olyan problémákat jár körül, amelyek alapvetően gond nélkül beleilleszthetők egy tipikusnak tűnő panelcsalád életébe. Nagyváros, panelek, családos asszony, írás – ezzel az öt szóval fel lehet vázolni a szöveg lényegi síkját. Talán ennek ellenpontozásaként hozza be egy fiatal, falun élő jósnő történetét a szerző: ez a fiatal lány úgymond tisztánlátó, gyógyító erővel is bír, azonban ha figyelmesen olvassuk a történetet, rájöhethetünk, hogy ez a szám az elbeszélőnk képzeletének egy újabb szerepjátéka. A szöveg legfontosabb – viszont mindenképp legjobban végiggondolt – dimenziója az írást, az alkotás folyamatát tárgyaló rész. Fejezetről fejezetre találunk benne olyan apró szövegszilánkokat, melyek az újraírhatóságra, a történet át-, szét- vagy elírásával történő jobbítására utalnak. Ha az elbeszélőnek – a naplóírónak – nem tetszik egy figura, egy tollvonással újraírja őt, utalva ezáltal a szöveg fikciós voltára és magára a szövegvilágot uraló írói tevékenységre.

A függelék számlistáján található dalok és a rájuk való utalások azt az illúziót szándékoznak kelteni, hogy a mű adott pillanatában felcsendülnek, esetleg másként megközelítve a dolgot: a szerzőnk hallgatja őket írás közben. Tallér Edina ezzel a fogással biztosra akart menni, és nem magyaráz-

ta túl a zeneszámok szerepét. A helyenként zavaró önisméltlések, az olykor hiteltelenné váló beszédmodok, a néhol kissé üresnek tűnő popkulturális utalások ellenére figyelemre méltó módon valósítja meg az élet egy mindeki által ismert szeletének irodalmi megjelenítését.

◆ Dancsó Andrea

Széttartó naplójátékok

Tallér Edina: *Lehetek én is*. Kalligram, Pozsony, 2013

Azt mondják, a jó író kézen fogva vezeti, Tallér Edina viszont inkább félrevezeti az olvasóit. A *Lehetek én is* egy regénybe bújtatott napló. A formai jegyek ellenére azért nevezem mégis naplónak (töredezett próza egyes szám első személyben, fejezetekre bontva, drámai beiktatásokkal), mert ezeket a széttartó darabkákat csak az „én” hangja tartja össze. Nem olyan egyszerű azonban a helyzet, mint gondolnánk, ugyanis az elbeszélő már az első fejezetben felhossa a „jónapló” és a valós napló kettősségét. Azt váránk, hogy őszintén és szemérmetlenül az igazságot kapjuk, azonban – ha egy ideig be is dőlünk a *Húsevő*ben megjelenő beszélőre feltűnően emlékeztető hangnak – egy idő után rá kell eszmélnünk, hogy az író csak játszik velünk. Az egyik legerőteljesebben kirajzolódó kérdés a könyvben a valóság és a képzelet közötti ellentét. Fogalmazhatnánk úgy is: igazság és hazugság ellentéte. Eleinte csak apró jelei bukkannak fel annak, hogy az elbeszélői én hazudik. Tulajdonképpen miért is váránk igaz történetet, hiszen a regény önmagában fikció. Tallér Edina kiszólásszerűen elrejti ars poeticáját, ami a darabos szerkezetbe simulva már-már észrevétlen marad: „Az írás nem munka, ezt elmondtam már párszor. Játék” (144). Ne lepődjünk meg tehát, ha egyszer csak egy tizenhat éves, tisztán érző jósnőről és a háziállatairól tudunk meg többet. Szót kap még a nikotinfüggő anya is, vagy például egy barátnő anyja, aki a szabadkai piacon vásárol. Továbbá a paneléltre jellemzően a szomszédba is átlátunk, így újabb szereplők kerülnek a képbe. Ezek a karakterek hirtelen jelennek meg a szövegben, jelentőségük és egymáshoz való relációjuk nem igazán világos. Mi tartja mégis össze ezeket a különböző egyéneket? A szerep, amit mindenki magának talál ki; az identitás megalkotása,

amelyben nagy segítségükre van a képzelet. Közös a saját maguk alkotta hazugságuk – a szabadságuk és képzeletük börtöne. „Még fiatal vagyok, lehetek én is bármi még...” (83). A szándékos összezavaráshoz hozzájárul még az „intro” és „outro” fejezetek bevezetése, egy idézett blogbejegyzés, részeg SMS-ek és a könyv végi „Track-lista” is, melyekkel sokszor valóban nem tudunk mit kezdeni. Tény, hogy ki vagyunk téve az író nő kénye-kedvének. Ez van, ha Tallér Edina játszik.

◆ Lábadi Lénárd

Regék a panelből

Tallér Edina: *Lehetek én is*. Kalligram, Pozsony, 2013

A *Lehetek én is* posztmodern karakterisztikája legerőteljesebben a kisregény nyelvezetében manifesztálódik. A nyomaték nem a „mit írni”, hanem a „hogyan írni” kérdésfeltevésre helyeződik. Tallér Edina bevonja az olvasót az írás műveletébe, melynek során beszámol gondolkodásmódjának permanens fordulatairól is. A textust, a szüzsé és a jellemrajz háttérbeszorításával, az elbeszélők perspektíváinak folytonos modifikációi teszik izgalmassá. Ezek a spontán nézőpontváltások rendszerint a mondatok szisztémáján belül következnek be. A szövegben működő paradoxonok is megrekednek ezen a szinten, ugyanis egy mondat eleji pozitív pólus, a mondat végére negatívvá alakulhat.

Az ókori görög regény toposzai, a *Daphnis és Chloé* specifikus mozzanatai írónak újra. A Pánsípos kecskepásztor és Eileithüa a tisztán érző jósnő személye közé az anya szigorú és markáns alakja férkőzik, aki a lány autonómiáját és a szerelmi kapcsolat katarziszát is retardálja. A két történeti szál a vidéki kamasz lány és a családanya életének szegmenseit dolgozza fel. A fejezetek összecsengései alapján az interpretáció realizálódhat úgy is, mint egyetlen életpálya heterogén periódusainak naplóbejegyzéseken keresztüli megjelenítése. A történet időbeli csúsztatásokkal operál, s e faktor a kötet struktúrájának kialakítását is determinálja.

A *Lehetek én is* író nője romantikus ellentéteket ütköztet egymással, mégpedig a vidéki idillt a panelszigetek hangulatvilágával. A provincializmus és az urbánus közeg hasonlóképpen az anya-lány és a férfi-nő kapcsolat viszontagságai köré épül.

Kéttűzközt

Szócs Petra: *Kéttűzköz*. Magvető, Budapest, 2013

Megjelenését követően heves viták kereszttüzébe került Szócs Petra első kötete, a *Kéttűzköz*. Egyeseknek a könyvtárgy feltűnő karcsúsága szúrt szemet – kőbe van-e vésvé, milyen terjedelműnek kell lennie egy (első) kötetnek? –, mások azt kifogásolták, miért ad ki a patinás kiadó egy gyakorlatilag ismeretlen(!) szerzőt – szerkesztéspolitikai kompetenciahiány biztosítva –, de minőséget kifogásoló érvként a hiányos, szinte nem is létező kritikai recepció is szóba került. Vajon hosszú távon a statisztika is lehet értékmérce? Mégsem a kritikák felülbírálása az elsődleges céloom, hanem bemutatni, értékelni a kötetet mindazok alapján, ami *benne* van. A szikár szerkezetű versek világa már-már Bodort idézi, de az angyalszárnyú nagynya csak egyik eleme annak a csodákkal teli, mitikus és végleg letűnt kornak, melybe akaratlanul is elmerülünk az olvasás során. Az emlékezés aktusa, az én gyerekkorba való visszaálmódása nem teljes, csak széttöredezett szerep-cserepek maradnak a tudat felszínén. A múlt újraalkotása közben végbemenő fragmentálódás, a pontos felidézés lehetetlensége miatt képtelenség hosszan, összefüggően emlékezni. Klasszikus beszédhelyzetnek számít gyermeki szemszögből láttatni a múltat, Szócs Petra gyerek-énjei számára a csoda és az abszurd a hétköznapiak részét képezi, miközben a narratív jelenben a devalválódás fokozottan hangsúlyos. A versekben erőteljes a térbeli lokalizáció szerepe, az enteriőrök gyakran az elsüllyedt világ háttérének funkcióját töltik be. Az elvesztés, megsemmisülés metaforái végigvonulnak a kötet versein: ahogyan Tata, *Kéttűzköz* is elveszítette eredeti jelentését, csak egy denotátum nélküli szó maradt (mivel a városrész lakói ma már nem ismerik annak egykori elnevezését). A nagypapa személye kapcsán a felcserélhetőség alakzata szerepfelvételben jut kifejezésre: Tata tulajdonságait élő emberekre ruházni – ez a hiánypótlás egyik lehetséges, ám kétségbevonhatóan sikeres módja. A versbeszélő identitása számos alkalommal összeolvad a megszólítottéval, ahogyan Roró nemét is homály fedi.

Az elemzők hangsúlyozzák, a *Kétvízköz* verseinek nagyobb része a gyász munkára fókuszál, lévén központi alakjuk a Tata, mégis figyelmen kívül hagyják az így létrejövő megváltozott idegenség-tapasztalatot. A halott test sem fizikai valójában, sem a felidézés gesztusa által nem válik idegenné, a kötet utolsó verse pedig a metamorfózison átesett maradványokhoz való újfajta emocionális kötődés példájául szolgál.

◊ Komáromi Dóra

Az elmúlás világa

Szócs Petra: *Kétvízköz*. Magvető, Budapest, 2013

Szócs Petra *Kétvízköz* című verseskötete elsősorban egy, a lírai énhez közel álló személy elvesztésével és az elmúlással foglalkozik. A Tata a kulcsszereplő, az egyetlen stabil és biztos pont. A kötetben található szubjektumok zöme csupán jelentéktelen mellékszereplőként határozható meg, méghozzá egy olyan térben, amelynek talán a legfontosabb dimenziója, a földrajzi jelölő fogalma kérdőjeleződik meg – *Kétvízköz* mint városrész csupán egy vékony réteg számára bír értelemmel. A kötet cím önmagában találó, hiszen nemcsak a városrészre s egyben annak megváltozott jelentés tartalmára utal, hanem az ingázást, a kétlakiság viszonyrendszerét is az értelmezés középpontjába állítja. A kötet poétikai sajátossága, hogy noha a cím kiemeli a térbeli konstellációt, azt a művek sem hozzák közelebb az olvasóhoz, mivel a versekből nem ismerjük meg a környéket, és gyakorlatilag bárhol játszódhatnának az események, bárki lehetne a cselekvő egyén. A szereplők közül mégis kiemelkedik néhány alak a Tatán kívül. Közülük legérdekesebb Roró, aki olykor férfi, olykor pedig nőként tűnik fel a versekben.

Szócs Petra előszeretettel nyúl visszatérő motívumokhoz – ilyenek például a dán púder, amit a kötet elején a *Ceremónia* című versben az anya használ, később pedig lánya („Azt mondom, mindent tőled tanultam, / kedvesen magamra kenem dán púderedet, / és a gyászmenetben jót röhgök az egészen”). A képek olykor homályosak, sejtetőek, álomszerűek, csapongóak, modellálva ezzel magát az emlékezés folyamatát. A kötetben érdekes a helyettesíthetőség és felcserélhetőség megjelenése: „Először te

játszottad el Tatát”, olvasható a versben, amelyben a lírai én az elhunyt helyére keres valakit, aki képes úgy viselkedni, ahogy a szeretett egyén tette. Olyan dolgok után kutat környezetében, ami a Tatának fontos volt, vagy éppen rá emlékezteti, például a rossz Áprily-vers, egy tincs a hajából, vagy éppen a Lada füstje. A tömör, szűkszavú kötetben képet kapunk egy látomásszerű, abszurd világról, amely egy család kisebb-nagyobb tragédiáit dolgozza (vagy éppen nem dolgozza) fel.

◆ Antalovics Péter

Kétvízköz elvesztése

Szőcs Petra: *Kétvízköz*. Magvető, Budapest, 2013

Szőcs Petra első kötetét diszsonáns érzésekkel tesszük le. A könyv címe Kolozsvár egy történelmi részére utaló helymegjelölés, ugyanakkor viszonylag kevés teljes térképetet kapunk: a versek az itt átélt emlékek köré szerveződnek, a cím pedig mintegy könnyed kohézióba fogja a szövegkorpuszt. A kötet anyaga az elvesztett Tata személye, egyúttal hiánya, valamint az élményből származó feszültség köré szerveződik, de előfordulnak a témát csak érintő, vagy attól teljesen független versek is. A versek nem rendeződnek ciklusokba, utalva az emlékezés heterogén természetére, olvasásuk sorrendje így szabadon variálható. Ahogy a könyv egészében, úgy egyes szövegekben is megfigyelhető egyfajta bizonytalanság, amely esetenként a lírai beszélő személyének, illetve pozíciójának váltakozásával mutatkozik meg.

A családon belüli érzelmek dinamikája egyértelműen a kötet központi szála. E problémára, az egymás teljes megismerésének képtelenségére világít rá például a *Roró nevei* című vers zárlata. Az elhallgatás feszültségét és súlyát mutatja be az álom és valóság szembenállásából építkező *Beszélgessünk még*, a halál közelségének rezignált tudata legerősebben talán a *Ne gyerekeskedj*-ben nyilvánul meg, de hasonló hangulatot árasztanak a *Hajnaltan még nem* első sorai is. Ezen élménykörhöz kapcsolódik az *Ete-tésben* megjelenő groteszk-morbid evés-eltűnés paradoxálisnak mondható párhuzama is.

Bár a tartalmi töredezettség a szöveg előnyére válhat, előfordul az erre való túlzott rájátszás is, némely vers a túlbeszéltség csapdájába esik. A záróvers, a *Festék, költözés* hátborzongató groteszkje összefoglalja az egész kötet élményvilágát: a lírai beszélő viszonyulását halálhoz, halottakhoz, elmúláshoz, és egyfajta morbid vonzalmat sugároz a megfejthetetlen misztériumhoz. A hiányérzet folytonossága az emlékek felerősödését eredményezi, a kötet pedig ezekből az emlékekből merít. S amennyire nehéz betörődni egy fontos személy hiányába, legalább annyira nehéz elszámolni a megváltoztathatatlan múlttal.

(Ex)szilánkok

Csapody Kinga: *Ex*. FISZ, Budapest, 2012

Csapody Kinga *Ex* című könyve tárcakötet. A szövegek egy-egy élet-epizódot, köznapi szituációt, női jellemképet tárnak az olvasó elé. A nő születésétől az anyává érésig minden életszakaszból találkozunk egy-egy tipikus, már-már közhelyszámba menő jelenséggel. A nő szerepe a párkapcsolatban, a családban, a barátságban mind olyan témák, amelyekben a nő mint kulturális konstrukció, kötelezően definiálódik. Az *Ex* női szubjektuma megalkuvó, nem feminista, csupán leltárt készít a nő(k)ről. Egyetlen célja van: emlékezni, az emlékepzódokat összeszedni, mégsem összerakni. Az eseményyszerű történeteken túlmutató gondolkodás, a létértelemre való rákérdezés látványosan nem célja e kötetnek. Mindössze a jelen állapotával való számvetésre törekszik. E számvetés azonban néha végtelen sorolásba csap át, mint pl. a *Jó lesz* című tárca esetében, amely a jelen szatírájaként – egyébként jól – indul, ám átcsap egyfajta okoskodó, poénhajhász szövegbe, a magyar és világirodalom nagyjait mindenféle lényegi kapcsolat híján párhuzamba állítja a jelen „celebjeivel” és jelenségeivel.

A tizennégy rövid szöveg mellett – jelentős mennyiségű – képanyag épül a könyvbe. Ez azonban egyértelműen a kötet kárára van, hiszen sem hangulatban, sem tematikában nem képeznek szerves egységet a szövegek és a – szerző által készített, önmagukban talán jónak mondható – fényképek. A *Primula* című tárca mellett pl. egy kála jelenik meg, vagy amikor az *Állatmenhely* című írás mellé – amelyben a macskaszőr-allergia tematizálódik, valamint arról értesülünk, hogy az elbeszélő mindig is kutyát szeretett volna – egy kiscicát simogató fiatalember (Sz. T. B.) kerül. A jelentős mennyiségű képanyag és a szövegmennyiség aránya valamiféle párbeszédet követelne meg, ám ebben az esetben a teljesen véletlenszerű elhelyezés és felszínes kapcsolatkeresés válik nyilvánvalóvá.

A kötet bővelkedik mottókban és a mai (tárca)irodalom jelentős alakjainak (pl. Tóth Krisztina) áthallásában. A tanári aktualizálási igyekezet és olvasottság – és általában a kortárs prózát illető olvasottság – egyértelmű. Az olvasottsági tényezők szövegbeli artikulálása azonban hagy némi ki-vevni-ot maga után.

Képkockák

Csapody Kinga: *Ex*. FISZ, Budapest, 2012

Csapody Kinga *Ex* című kötete rövidprózákat tartalmaz. Az elbeszélők váltakoznak, túlnyomó többségben egyes szám első személyben szólalnak meg. Legtöbbször női hangot hallunk ki a szövegekből. Az elbeszélések az élet egy-egy stációját, szituációját járják körül női szemmel, női szereplőkkel, mint amilyen a tinédzserkor, a fiatalság, a kapcsolatok, a szüzesség elvesztése vagy az anyaság. A *Vörös vagy fekete* című elbeszélésben egyszerre jelenik meg a gyerekeről gondoskodó feleség és az egykori legjobb barát nő, aki segít kiválasztani a legmegfelelőbb pólót az újívi buli után, a nagy esemény, a szüzesség elvesztése előtt.

Ahogy a férfi narrátorok hiányoznak a kötetből, úgy maguk a férfi szereplők is. Egy-egy helyenként előlépő férfin kívül csak említés esik róluk, de nem kerülnek előtérbe. Száműzve lettek, mint az *Igaz* című elbeszélés főszereplőjének Kenje: „A szülők vettek neki Kent is, magas volt, izmos, barna és tökéletesen unalmas. Remekül feszült rajta a hátul tépőzárás szmoking, mégis, idejét nagyrészt a sportkocsijába száműzve töltötte a legelső elem kiöblösödő részében, ami kiválóan alkalmas volt garázsnak.”

A kötet legerősebb szövege a *Teber* című. Logikai felépítése, megformáltsága miatt kiemelkedik a többi szöveg közül. Az első tárcában már megjelent nagyapafigura ebben az elbeszélésben a visszaemlékezés által bukkan fel újra. Nagyapa és leányunokája kapcsolatát mutatja be az óvodáskortól a lány felcseperedéséig. Lépcsőzetesen, családi történetekből áll össze, minden bekezdésben újabb információt osztva meg a feltérsről, a nagyapa jelleméről, a kapcsolatáról unokájával. Az elbeszélés viccelődő, kedveskedő kezdő mondatai szívszorító megnyilvánulásokká válnak a történet végére.

A kötet illusztrációiként az író saját készítésű képei szolgálnak. Ezek a képek azonban nem erősítik a kötetet, nem tartoznak szervesen a szövegekhez, nem fűződnek egyetlen témához sem. Az illusztrációs anyag eklektikusságát bizonyítja, hogy a fiataloktól, a férjzen keresztül a *Jelen* sör dobozán át egész a már-már közhelyes kisbabakézig mindenféle fotót fel lehetünk a kötetben.

◆ Lábadi Dávid

Életutak találkozása

Csapody Kinga: *Ex*. FISZ, Budapest, 2012

Csapody Kinga *Ex* című kötete női élethelyzeteket bemutató tárcagyűjtemény. A főszereplőt jellegzetes, fiatalos hangjáról könnyen felismerhetjük minden szövegben, holott az élethelyzetek egyértelműen több életúthoz tartoznak: a szerző játszik, a főszereplő pedig folytonosan vándorol, egyik szituációból a másikba. A szövegek középpontjában nem a cselekmény, hanem az emberek közötti kapcsolatok állnak, a személyes kötődés vagy a róluk való emlékezés (olykor saját emlékek híján mások emlékeinek fel-, illetve újrahasználásával). Így már adja magát a lehetőség, hogy a főszereplő az egyik tárcában szingli, a másikban kamasz fiával küzdő anya, a harmadikban pedig érettségiző gimnazista. A kötet humora jól ellensúlyozza az itt-ott szomorkás hangvételű történeteket, összességében azonban – véleményem szerint – az utóbbiak adják meg a tárcaszövegek rezignált, olykor-olykor keserédes hangulatát.

